

Tartalom

LXX. évfolyam, 1. szám / 2016. január

PÁLYI ANDRÁS	Amiképpen	3
<i>Az idő csillagzatai – fiatal szlovén költészet</i>		
PRIMOŽ ČUČNIK	Előszó a szlovén líraválogatáshoz	15
ANDREJ HOČEVAR	Lista; Hozzászokni a fényhez; A folyó ráteszi tenyerét; Kitartás; Küldetés	18
ANJA GOLOB	Egyensúly; Még; A fény alulról árad; A Szerelem és a macska; A test pihen	24
GAŠPER BIVŠEK	Csendéletek – variációk népi motívumokra	31
JURE JAKOB	Sestina; Poetika; Kert; A fiatal varjú; Tavasz	35
KARLO HMEJAK	A boldogság zsarnoka	41
KATJA PLUT	Az állatok már elmentek; Ki lesz geomancia; Elenged- ett karokkal; Tiszta csendet; So long and thanx for all the filth	46
ANA PEPELNIK	egész örökkévalóság; bárka; lökések; sétához hason- ló; ez a világ	52
SÁNTHA JÓZSEF	Az éjszakai játszótér	56
VÉGEL LÁSZLÓ	Újvidéki napok (Fragmentumok a naplójegyzeteimből [1991–2014])	63
ORCSIK ROLAND	„az irodalmi tisztaszobából kiléptem az utcára” (Be- szélgetés Végel Lászlóval)	70
TARJÁN TAMÁS	„Költő és festő: egy” (Nagy László hét Kondor Béla- verséről)	86
BÁTHORI CSABA	A szégyen hivatása (Kondor Béla költészetéről és Nem tudom... című verséről)	94

mérlegen

BOD PÉTER	Márai a Vajdaságban vendégeskedett (Végel László: Négyszemközt Máraival. Naplójegyzetek, 1992–2014) 103
KOVÁCS KRISZTINA	„az új világ egy jól menő bordély” (Végel László: Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja) 106
LENKES LÁSZLÓ	Vers, zene, Sziveri, Domi (Sziveri János: Pasztorál – Domonkos István: Domi-dalok) 109
BAKONYI GERGELY	A visszatérés korzója (Lainšček, Feri: Sprehajališča za vračanje) 114
VÁRKONYI ALMA	Dušan Šarotar: Biliárd a Dobray Szállóban 117
HERCZEG ÁKOS	Hosszú nap, el (Borbély Szilárd emlékére [Sziij Ferenc: Agyag és kátrány]) 120
TANDORI DEZSŐ	Tulajdonság áradása (Juhász Ferenc 1928–2015) 123
ILLUSZTRÁCIÓK	<i>Lipták György</i> alkotásai a címlapon (<i>Éjjel</i>) és a 17., 34., 40., 51., 62., 93., 116., 119., 122. oldalon és a hátsó borítón (<i>Írástudó</i>).

A Literatura folyóirat szerkesztője, Primož Čučnik állította össze a szlovén verses anyagot, mely Bakonyi Gergely műfordításában jelenik meg. Mladen Pavičić és Reiman Judit végezte el a lektorálást.

PÁLYI ANDRÁS

Amiképpen

*Állandó utunk már meglátogatni együtt:
latin istenszobrok imádatát hozom.
Múlандó műveink része a kereszténység.
Én a vallásról már nem vitatkozom.
(Sumonyi Zoltán: Ismerőseim)*

Nem akarja a napot, ne, azt ne, az nyomasztó, vakít, bántja a szemét, leereszti a redőnyt, besötétít magának, a redőny meg rossz, tíz centire a párkány fölött elakad, erre párnákat tömköd a fénysávhoz, nem kér a kinti izzásból, elviselhetetlen, mit is mondhatna, a gyűlölet mozgatja a világot, az undor, a viszolygás, hagyjatok békén, látni se akarlak benneteket, közben épp az a szörnyű, hogy békén hagyják, már rá sem nyitják az ajtót, tartsd tiszteletben apa szobáját, mondják, eredetileg nem is ez volt az övé, hanem az erkélyes sarokszoa, az mind a két utcai frontra nyílik, akkor még persze igazgató elvtárs volt, de azt a szobát nem lehet szeparálni, áttolták hát az íróasztalát ide, ebbe a lyukba, a sezlön meg a kispolc mellé, Noémi piperecuccát kellett csupán kivinni, ő aludt itt előtte, noha rég nem piperészkedik, az asztalka fiókját azonban kulcsra zárja, nyilván titkos naplót vezet, van neki, miről, nincs még egy hozzá hasonló szentfazék a világon, ki se lát a papok seggéből, röhej, a gyerekei mulatnak rajta, Uram, irgalmaz, rebegi ilyenkor, bensőséges, öntelt áhítat árasztja el az arcát, épp elég baja volt neki a gimnáziumban ebből, „az igazgató elvtárs felesége is ott van a vasárnapi misén”, nyomta a fegyelmi tárgyalásán Horváthné, aki párttag és biológianár, mégis beíratta hittanra a gyereket 1957 tavaszán, az ellenforradalom hatására, ráadásul ő tanítja az evolúciót a felnövő nemzedéknek, ám az igazgató elvtárs igenis kiállt, megvédte magát, akkor még messze nem depressziós nyugdíjas volt, aki a besötétített szobában nyomja egész nap az ágyat, köztudott, hogy kora fiatalságában, még a fehér terror idején szakított a vallással egyszer és mindenkorra, igaz, később Noémival templomi esküvőt tartottak, de akkor nem ment ez másképp, Noémi meg rém makacs, nem ért a szóból, rá is ment a házassága az asszony csökönyösségére, a négy felnőtt gyereke azonban mind ateista, erre büszke is, egyébként jellemző, hogy épp ma harmincöt éve volt az a bizonyos esküvő egy verőfényes szombat délutánon, és Noémi még csak be se teszi a lábát a szobájába.

Ekkor csendesen nyílt az ajtó, Gábor feje jelent meg a nyílásban.
– Úristen, a katona fiam.

– Már nem, apa, már leszereltem, három hete.

– És mégis mikor láttalak! Hogyhogy rám nyitod az ajtót, mi történt? Tíznaponta egyszer, ha bedugod ide az orrod. Tudod, mi van ma? Kíváncsi vagyok, tudod-e, mi van ma? Június tizenhatodika! Az milyen nap?

– Vasárnap, apa. És Tyereskova a világűrben! Tudom, persze hogy tudom, milyen nap van ma. Történelmi dátum, mondja is a rádió, újabb űrhajót lőttek fel ma a szovjetek, páros űrrepülés, ilyen még nem volt. Hát tegnapelőtt is bejöttem hozzád, amikor Bikovszkijt fellőtték, miért mondd, hogy tíznaponta egyszer. Ma este meg állítólag egyenes kapcsolat lesz a tévében a világűrből, jó, mi? De igazából nem emiatt jöttem, szeretnék valamit mondani.

– Cica nyitotta fel a szememet, ez tény, Cica!, nem tudom, mit mond neked ez a név, nyilván hallottad már, bár én sosem traktáltam a gyerekeimet a régi intim történeteimmel, de tény, hogy kiskoromtól elemi tiltakozás volt bennem minden kenneteljes hanggal szemben, irtóztam az atyától, így kellett szólítani, Vilmos, azt hiszem, Vilmos atya, mire nem emlékszem még így félholtan is, puha, párnás keze volt, táskás arca, átható ájtatosságszaga, úgy lejtette a mondatokat, mintha egyfolytában énekelne, még akkor, a klasszikus békebeli világban, a ferencjós-kás időkben, kilenc vagy tíz voltam, mentem szépen elsőáldozni, az anyám akarta, egy hamisítatlan vidéki szentfazék, amolyan bigott hitfogadó, Cegléden, képzelheted, sárfészek volt az akkor, nem város, az apám keresztény ügyvéd a Szent Imre herceg útján, mármint ott volt irodája, ő meg keresztény nagyságos asszony, az apácákhoz járatott előkészítőre, gyagyás kis virgókhoz, hát azok aztán irgalmatlan száraz taplók voltak, a zárdájuk külön oktató teremmel rendelkezett, ott tartották az előkészítőt, én meg egyszer kilépek onnan, és épp arra jön a bolond Blumfield az internátusból, ő aztán tök vallástalan, úgy káromkodott, mint a vízfolyás, azt rebesgették róla, hogy zsidó, azért, holott régi szász famíliából származott, a nagyapja igazi, belevaló szabadkőműves, én is csak később hallottam a történetét, odalépett hozzám, a szemembe röhögött, és kanyarintott egy vaskos cifraságot az apácákról, nem ismételtem el, volt abban minden, amit csak akarsz, ma se értem, ez a kölök honnan tudott ilyeneket, nemcsak dobálózott a disznó kifejezésekkel, hanem értette is őket, tízéves fejjel, ettől hatott a szentségelése felajzó-zsongító érzéki szeszélyként, még rám is, pedig én aztán abszolút tapasztalatlan lehettem, sóvárgó kis fiúvirgó, de odavoltam a szövegéért, egyszerűen imádtam a szavajárását, még a templomban is, amikor ünnepélyesen bekaptam az ostyát, az ő huszármiatyánkja járt a fejemben, kis híján elröhögtem magam, miközben csupa átszellemült babaarc tátogott köröttem, vicces egy történet, mit mondjak, de amíg nem lépett be Cica az életembe, totál ösztönös volt a lázadásom, nem tudtam megbirkózni az anyámmal, kardinális jegyben született, még dicsekedett is vele, bár az egyház tiltotta az asztrológiát, közönséges babonának minősítette, ő mégis elszórakozott a horoszkópokkal, finom társasági hölgyhöz illően, időnként ugyanis monstre vendégségek zajlottak nálunk, csupa Ti-

szapárti hólyag a maga szemforgató, jámbor nejével, nem volt bennük sok köszönet.

– Apa, figyelj, hagyjuk ezt...

– Nem hagyom. Miért? A hogyhívjákod, a Tyereskovád kedvéért, nem, nem is értem, minek ezt az egész férfi-női viszályt kivinni a világűrbe, páros ürrepülés, mit akarnak ezzel, kipróbálni, hogy ki állja jobban a sarat, talán bizony a nő, és akkor mi van, lehet viczorogni a másakra, hogy én vagyok a jobb, nem, én, mint az anyád, aki valami isteni megbízásból egész életében áldozatot mutat be, egyfolytában demonstrálja, milyen jó kapcsolatot ápol az égiekkel, és mennyire megvet engem a pogányságom miatt, már ettől a kifejezéstől is kifutok a világból, azt hiszi, a józan ész és a felvilágosultság egy ilyen ósdi frázissal elintézhető, nevetséges, maga a totális bezápolás, plusz a totális önámítás, szeretetről prédikál, és szikrázó szemekkel mérgezett nyilakat lövöldöz rám, értem én, hogy a gyűlölet és az undor élteti a világot, de minek ehhez ájtatos pofával hazudozni, ráadásul saját magának, eljátszani, hogy szent küldetést teljesít. Nem, nem és nem. Emlékszem, a vörös éra alatt, tizenkilencben nálunk odahaza micsoda beszárás volt, lehúztuk az ügyvédi iroda redőnyét, apám még a névtábláját is lecsavarozta, csak ki ne rakjanak bennünket a három szoba hallból, Tisza Istvánt már októberben meggyilkolták Pesten, tizenhét múltam épp, röhögtem magamban a szüléim frászá, kiskatonákat toboroztak a Vörös Hadseregbe, mehettem volna a románok ellen vagy a Felvidékre, de akkor én élni akartam, nem hősi halált halni, iszonyú életszomjam volt, lapítottam, kibekkeltem az egész ribilliót, igaz, később beiratkoztam az egyetemre, évek múlva persze, és úgy elspricceltem Ceglédre, mint aki szökik, nem is vettem búcsút tőlük rendesen, nehogy rájöjjenek, hogy sosem megyek vissza, az anyám temetésére keveredtem csak haza, akkor is egyenesen a temetőbe, alig ismertem meg az apámat, megöszült, megkopaszodott, jogászos tojásfeje lett. Pesten, az egyetemen összejöttem Cicával, ettől ők teljesen kikészültek, mindig is Noémit szánták nekem feleségnek, én meg se szó, se beszéd parázna kapcsolatot létesíték az évfolyamtársammal, ez már maga az apokalipszis, de nem hagytam magam, Cica kezembe adta a Kautzkyt, *A kereszténység eredetét*, akkor jelent meg magyarul a Népszavánál, ő meg oda bejáratos volt, talán még a fordítót is ismerte, hát az szenzációsan hatott rám, fölka-vart, megértettem, hogy az egész kenetteljes duma, amin felnőttem, egy mutató társadalmi színjáték, briliáns átverési technikával párosítva, egyszerre pontosan láttam az öregeim vallásossága mögött az osztályérdeket, a számítást, a hazugságot, kikértem magamnak, nincs joguk siránkozni a lelki üdvöm elvesztésén, nincs joguk ítélni, mindezt levélben, csak levélkapcsolatot tartottunk, még a nyári vakáció idején se mentem haza, ez önmagában is pofon volt nekik, igazi férfiember lettem, mint addig soha, dagadt a mellem, szeretőm volt, Cica, a szerencsétlen sorsú lány, pár évvel idősebb is nálam, a szüleit rég elvesztette, a rokonok kiutálták, hihetetlen energia dolgozott benne, nem tudom, honnan, de összeguberált annyit, hogy beiratkoz- zon az egyetemre, ami akkor ritkaságnak számított, alig egy-két lány fordult csak

elő ott, és főként tudott franciául, Sully Prudhomme volt a kedvenc költője, aki arról a törött vázáról írt, amiből elszivárog a víz, és meghal benne a virág, ez a *sensibilité raffinée* rejlett benne is, jól emlékszem erre a kifejezésre, minden igazságtalanság felháborította, főleg a szegények kizsigerelése, akik észre se veszik, magyarázta, és az élet vize elszivárog belőlük, ráadásul eközben falta a férfiakat, amit akkoriban pláne kevesen engedtek meg maguknak, akár egy Georges Sand, pont, mint egy Georges Sand, nem is tudom, hányadik voltam neki, de szívszorítóan szépen ölelt az ágyban, filozófiája volt az ölelésének, kint Újpesten egy szűk sikátorban, ott bérelt egy csöpp szobát, ő már akkor Marxot olvasott franciául, aztán a Marxtól is kijött valami magyarul, arra is rá akart venni, de nem bírtam elolvasni, sosem akartam se filozófus, se közgazdász lenni, neki meg egy idő után elborult az agya a sok ideológiától, az illegális párttal is volt némi nexusa, addigra azonban szakítottunk, csak abban az esetben maradt volna meg mellettem, ha követem őt ebben az örült szenvedélyében, ám akkor nekem ő már teljesen az anyám kifordított mása volt, hívó lélek, egy marxista hívó, azóta se viselem a kommunista inkvizítorokat, Cica jut eszembe róluk, rendesen kivágták az egyetemről, gyorsan elpucolt Bécsbe, onnan, azt hiszem, Párizsba, elvesztettem a fonalat, nem tudom, mi lett vele, a felszabadulás után jó ideig reménykedtem benne, hogy egyszer csak belébotlom, de soha nem került elő.

– Apa, figyelj rám, miért nem figyelsz, muszáj az egész életedet előadni, most, egyszerre, egy szuszra, ha eddig hallgattál, de ez sem igaz, mert a Sully Prudhomme-t gyerekkoromban is előadtad, többször is, emlékszem, nem a Tyereskova miatt jöttem be hozzád, értsd meg, mondani akarok valamit, ami fontos, amire rájöttem, évek óta ezen gondolkodom, rájöttem, döntöttem, itt az ideje, nem várok tovább, nem is várhatok, elmondom.

– „Előadni”? Hogy te milyen szavakat használasz!

– Úgy értem, úgysem tudod elmesélni az egész életedet egyetlen mondatban, végül közben levegőt, itt a vized, tessék, igyál, legalább leülök addig az ágyad szélére.

– Jó, csak hagyd, hogy befejezzem, amit elkezdtem. A június tizenhatodikát. Egyszer el kell mondanom, mielőtt meghalok, az anyám is fiatalon halt meg, alig múlt ötven, a mája vitte el, épp csak kiderült, hogy májrákja van, előtte nem is volt panasa, vagy nem figyelt oda rá, néhány hét alatt végzett vele a kór, olyan gyorsan, hogy nem is tudott lelkifurdalásom lenni, amiért nem látogattam meg, igaz, már épp kezdett felereszteni bennem a görcs, de lekéstem, ő viszont nem késett le engem, írt egy hosszú, végrendeletszerű levelet, amit csak a halála után kaptam kézhez, újra a figyelmembe ajánlotta Noémit, ha úgymond felmennek Pestre, mert előbb-utóbb felmennek, akkor tárjam ki előtte a szívem, szó szerint ezt írta, Noémi apjának tudniillik papírkereskedése volt a Szent Imre herceg útján, ő mint keresztény kereskedő plusz egy keresztény bankár jelentették az apám bizalmas társaságát, összefogást hirdettek a zsidó tőke térhódítása ellen, erre is kiterjesztették volna a numerus clausust, a kereskedő ráadásul valami nagyobb fába készült vágni a fejszáját, egy-

szerre szűknek érezte a vidéki kereteket, tehát Pestre készültek, és nyilván Noémi az a keresztény úrilány, aki a leginkább hozzám való, meg kell ismernem, egymásra kell találnunk, nem, nem, nem, mondtam erre magamban, elhatároztam, hogy akkor sem veszem el feleségül, ha cigánygyerekek hullanak az égből, különben is, Cica egyszer már felnyitotta a szemem, nem tudtam nem meglátni minden efféle akcióban az önzést és az osztályérdeket, csak éppen, amikor Noémi megkeresett, mert egy évvel az anyám halála után tényleg feljöttek Pestre, nem kellett hosszan rábeszélni, feljött hozzám, már állásban voltam, tanítottam, kivettem egy kis lakást a Visegrádi utcában, jó ideje nem volt senkim, gyöngéden végighúztam az ujjaimat a tarkóján, amitől Cica odavolt, mindig elomlott tőle, rá is jól hatott, persze emlegette a hatodik parancsolatot meg a paráználkodást, utóvégre mégiscsak érett nő volt, noha állítja, hogy szűz, fogalmam sincs, nem firtattam, mindenesetre megkívántam, talán nem is őt, hanem még mindig azt a másikat, aki addigra ki tudja, hol járt, ő meg belement a játékba, cidrizett, de akarta, és amilyen pechem van, hát azonnal teherbe esett. Ez is hozzátartozik a június tizenhatodikához.

Gábor most mély lélegzetet vesz, belevág:

– Gyurka ül ma reggel a konyhában, issza a kávéját a szokásos durit poharából, kavargatja, rám néz. „Tudod, mi van ma? Ezen a napon végezték ki Imre bácsit. Épp ma öt éve.”

– Imre bácsi! Mi az, hogy Imre bácsi?!

– Nagy Imre, apa.

– Tudom. De erről nem kívánok beszélni. Ne húzzál be a csőbe. Nekem aztán eszembe se jutott, hogy belépjek a pártba. Különösen azok után, ami történt. De muszáj volt, különben soha többé nem leszek igazgató. Úgy kellett az a kis igazgatói pótlék, mint egy falat kenyér, gázra, villanyra, ruhára, mit képzelsz!

– Nem rólad van szó, apa! Azt hiszed, mindig rólad van szó?

– Miből tartottam volna el egy ekkora családot?! He? Miből? A családi pótlékból? Mondd meg!

– A bátyámról beszélek, apa, nem rólad. Ül a konyhában, mondja ezt az Imre bácsit, és elkezd morfondírozni.

– Hős akart lenni. Történelmi hős! Na és? Mi lett belőle? Elhajított egy-két benzinpalackot, aztán betojt a robbanástól, és gyorsan hazaiszkolt.

– Mondom, elkezd morfondírozni a konyhában. Mint aki véletlenül mondja ki a gondolatait, óvatlanságból, de igazából nekem szánja. Nincs is ott más. „Mindent letagadunk, elfelejtünk, mintha nem is történt volna meg. Csupa hazugság. Minden csupa hazugság. Nemcsak odakinn a világban, azt már megszoktuk, közhely, de itt is, közöttünk, itthon. Nem érzed?”

– Naná, hogy hazugság. Hát miért nem arról beszél, hogy otthagya a feleségét a kétéves kisfiával, meg az állatorvosi állását, és visszalopakodott a szülői otthonba, mi? Mert nekem még arra se hajlandó, hogy elmondja, mi történt. Hogy mi a baja. Hazudik, még a hallgatásával is hazudik.

– Mintha tegnap lett volna, apa, az a hét évvel ezelőtti ősz, nekem pont olyan, süvítettek az ablak alatt a golyók, rengett az üveg, épp tizennégy múltam, először gondoltam komolyan a halálra, hátha van valami isten, sose lehet tudni, nézi felülről az egészet, vajon mit szól hozzá, Gyurka verte az asztalt, „vége az ávósvilágnak!”, ő nem marad itthon, mennie kell, „fegyvert, adjatok fegyvert”, a Práter utcai srácok hívták, elvisz magával, mondta, ha akarom, én is nagy hazafi voltam, büszke magyar, szentül hittem, hogy a felkelt nép térdre kényszeríti a zsarnokot, jó, megyek, mentünk, már este volt, csönd, mintha épp tűzszünet lenne, a Práter utca sarkán egy halott fiú, lelőtték, otthagyták mementónak, annyi időse se lehetett, mint én, hanyatt vágódott, a kezét széttárta, akár egy Jézus Krisztus, félig a járdán, félig az úttesten, a mellén a dzseki csupa vér, teljesen átázott, földbe gyökerezett a lábam, néztem, magamat láttam benne, berezeltem, élni akarok!, élni, mégse megyek, mondtam Gyurkának, te ezt érted, apa, te sem akartál vöröskatona lenni, Gyurka meg húzta az orrát, „nem kell beszarni, nem hal meg mindenki”, „de, de, mindenki meghal!”, reszkettem, hazaengedett, másnap hazajött ő is, nincs fegyver, Molotov-koktétl meg bárki dobálhat, büszke volt rá, hogy a katonaságnál kitanulta a fegyverforgatást, gondolta, most hasznát veszi, nem mondom, hogy vadászöszton volt benne, akkor már korábban aktivizálta magát, egyszerűen jobb szerette a szabadságharcos pózt, mint magát a harcot, aztán egyik percről a másikra egymásnak estek Bélával, ennek nyilván be kellett következnie, Béla kezdettől fogva sápadt képpel járt-kelt, harapdálta a szája szélét, nem találta a helyét a lakásban, összerezszent, ha csöngettek, holott csak a szomszédasszony, kis köménymagot kunyerált anyától a rántott levesbe, Uram irgalmazz, micsoda idők, mondta anya, Béla a félig nyílt fürdőszobaaajtó mögül fülelt, hogy mi zajlik az előszobában, láthatóan félt, két és fél éve a kerületi pártbizottságon dolgozott, körömszakadtáig védte a rendszert, magát Rákosi elvtársat is, így mondta, illetudóan, holott rég leváltották a kopaszt, már hónapokkal a robbanás előtt bukott figura volt, ráadásul Béla meg Gyurka még egy szobában aludtak, állandóan egymás torkának estek, úgy értem, már a balhé kitörése előtt is, most aztán pláne, te fasiszta bérenc, imperialista ügynök, Béla ilyeneket vágott Gyurka fejéhez, ő meg ütött, fiatalabb nála, de mindig is erősebb volt, közben ő is kiosztotta Bélát, zsarnok, lakáj, pribék, Bélának lerepült a szemüvege, folyt az orra vére, a nép állama, ismételtette görcsösen, a nép állama, Gyurka meg erre, hogy te hazaáruló, és megint nekiment, beszorította a sarokba, Kati visított, sírt, jajveszékelt, ti nem voltatok sehol, szerintem a pincében voltatok anyával, mi meg valamiért feljöhetünk, valószínűleg valami cuccért, nem emlékszem, odaálltam a két bátyám közé, de nem hagyták abba, ellöktek, rúgták, harapták, öklözték egymást, Béla orrából egyfolytában dőlt a vér, ezt még megbánod, vágta oda az öccsének, és akkor egy iszonyú dörej, mert megállt közben az ablakunk alatt egy tank, észre se vettük, és onnan, az ablak alól rálőtt a téren álló templomtoronyra, ahol valami mozgást észlelt, legalábbis később ezt beszélték a környéken, két ablakunkon is keresztben megrepedt az üveg.

– Miért kell ezt nekem hallgatnom, nem is így történt, különben is, mikor volt ez már, nem szokás manapság szóba hozni, miért kell előásnod ezeket a régi dolgokat, ráadásul belevágysz a szavamba, nem hagyod, hogy végig mondjam a mondatot, bezzeg én hallgassam a te zavaros halandzsádat, amit csak összehordasz itt...

– Nem, apa, nem szaporítom a szót, megtanultam a seregben, hogy kuss a nevem, de ezt az egyet meg kell hallgatnod, mert fontos, amit mondok, aztán mesélheted tovább a június tizenhatodikát, meghallgatlak, ha akarod, végig itt ülök az ágyad szélén, emlékszem, Béla beváltotta, amit ígért, feljelentette az öccsét...

– Nem jelentette fel!

– Elmondom, amit én láttam, aminek a tanúja voltam.

– Nem mondod el.

– A lényegét akarom, apa, csak a lényegét.

– Nem hánytorgatjuk fel a múltat, kész. Megtiltom.

– Apa, nem tilthatsz meg nekem semmit, nem érted? Az az idő elmúlt.

– Mi? Hogy beszélsz?! Mit képzelsz?!

– Mindig imádtam a virágzó hárs illatát, elbódított, elvarázsolt, megittasultam tőle, gyerekfejjel is mindig ott gubbasztottam az erkélyeden, ha az ablakunk előtt virágzott a hársfa, máig ez a gyengém, ezért léptem be hozzád, az erkélyre tartottam, a szobád ajtaja is nyitva, az erkélyajtó is, betűzött a májusi nap, akkor is vasárnap lehetett, megéreztem a hárs illatát, és abban a pillanatban megszólaltál, kemény, erélyes hangon, korábban sosem hallottam ezt a hangodat: „Feljelentetted az öcsédet, Béla?!” Béla magyarázkodni kezdett, gesztikulált, hadonászott a kezével, nem, dehogy, ő csak annyit mondott, „úgy tudom, az öcsém is dobált Molotov-koktélok”, mert arról volt szó, hogy mindenkinek hazafias kötelessége jelenteni, ha olyanról tud, aki fegyverrel a kezében meg akarta dönteni a népi demokráciát, mármint a pártbizottságnak ez az álláspontja, hát úgy érezte, meg kell említenie, nehogy már kiderüljön később, hogy Gyurka mit művelt, és ő nem mondta, Gyurka meg ott állt két lépésre tőle az íróasztalod sarkánál, lehajtott fővel, hátul összefont kézzel, nem tudom, mikor láttam őt ilyen esendőnek és szerencsétlennek, nem volt nehéz rájönnöm, hogy baj van, csak álltam, figyeltem, téged figyeltelek, nem törődtek velem, és akkor megint az az erélyes hang: „Jó, akkor holnap reggel bemész, és közlöd a Vas elvtárssal, hogy meggondolatlanul továbbadtál egy hülye pletykát, az apád és az egész család tanúsítja, hogy az öcséd ki se tette a lábát otthonról az októberi események alatt.” Nem volt pardon, úgy tettél, mint maga az Úr, aki rajtakapja Lucifert, hogy szegény Ádámot el akarja áztatni, miközben látja jól, milyen béna szájhős ez az Ádám, vagyis átláttál rajtuk, egyetlen szóval sem firtattad, hogy melyiknek van igaza, melyik ütött először, és egyáltalán, hogy miből mi következik, képes voltál mindazt megbocsátani nekik, amit ők sehogy sem tudtak egymásban elfogadni. Csak évek múlva jöttem rá, mitől olyan fontos nekem ez, aminek kéretlenül a tanúja lettem.

– Ugyan már, még hogy megbocsátottam, menj a fenébe! Nem bocsátottam meg soha senkinek semmit, nem az az ember vagyok én, édes fiam, nem is tehetném, akkor én véreznék el, ez az egész meg, amit ebbe a történetbe belemagyarázol, a te spekulációd, nem így volt, teljesen másképp emlékszem, Bélának tényleg eljárt a szája, de észbe kapott, magától visszatáncolt, attól még Gyurkát rendesen meghurcolták, csak hogy nevetséges cirkusz lett a dologból, hát cifrán gyűlölik egymást, az tény, két vicsorgó kan, Béla mindig kissé félszeg volt, szemüveges, vézna, eleve hét hónapra született, ideologikus alkat, irigyelte az öccsétől az izmait meg a lányokat, akik tapadtak rá, Gyurka meg azonnal üt, ha felhúzzák, mit tehetek, elnézem őket és bólogatok, nem kérek az ilyen vallásos frázisokból, amikkel most itt előállsz, megbocsátás, na nem, ember embernek farkasa, ahogy a klasszikusok mondják, de ha már ez a helyzet, hát ennek a két fiúnak legalább nem száll inába a bátorság, ha egy nő megzsarolja őket, mint Noémi engem, egy hónappal az után ugyanis, hogy odaadta magát nekem, azzal jött, hogy „megvert az Úr”, nem vicc, így közölte velem a terhességét, járt egy páterhez, szerintem az tanította be neki ezt a szöveget, hu de kedvem lett volna lekeverni neki egy pofont, ha egyáltalán meg merem ütni, persze nem mertem, csak egy jó kacskaringósat sziszegtem a fogam közt, mint Blumfield az apácákra, rögtön felfogtam, hogy az anyám a sírból is utolért, és vele szemben gyáva vagyok, mindig menekültem előle, de mindig elkapott, nem engedett, mentünk hát a paphoz, hogy eskessen össze bennünket, így is eltelt egy csomó idő, kénytelenek voltunk kitalálni ezt a koraszülési mesét, hogy hét hónapra született a gyerek, mindenki elhitte, mi magunk is, csenevész kis nyakigláb csecsemő volt, még keresztelőt is tartottunk, jó, nem ártott meg neki, Gyurkánál azonban fellázadtam, nem hagyom, hogy a fiamat összetaknyold azzal az ájtatos trutyival, amivel tele a fejed, erre rikoltolni kezdett, mintha valami vész lenne, összedőlne a világ, megkeményítettem magam, többé nem érdekel a lelked, Uram, irgalmaz, ez szörnyű, maga a kárhozat, keserves zokogásban tört ki, sipákkolt, jajgatott, megint valami pátert emlegetett, nekem meg a papjaitól végképp viszketni kezdett a tenyerem, megértem Gyurkát, hogy ilyenkor ütnie kell, ő legalább nem lett megkeresztelve, elegem van ebből, üvöltöttem, befejeztük a csuhás tempót, de neki eszébe sem jutott befejezni, persze ilyen volt akkor a világ, hivalkodó, hazug keresztény kurzus, Szent Jobb körmenet, cserkész dzsembori, eucharisztikus világkongresszus a Hősök terén, adták a lovat a bigott vallásossága alá, én meg egyre veszettebbül undorodtam az egésztől, képzelheted, hogyan szeretkeztünk, mindig csak villanyoltás után, sötétben, hálóingben, minden pajzánság nélkül, nem csoda, hogy még akkor is Sully Prudomme és Kautzky járt a fejemben, vagyis Cica a maga megátalkodott mozgalmiságával, mentem volna inkább világgá vele, hát nem mentem, fogva tartott az anyám, még a síron túlról is, Noémi meg odaállt eléem egyik este, de ez már jóval később, a háború után, már nagyok voltak mind, késő éjjel, csak ketten maradtunk, azt hiszem, a fürdőszobában, így: „Egyszer muszáj megkérdezni, sosem kérdeztem, mégis: szeretted-e te valaha is engem?” Hogy miért ott és akkor kellett megkérdeznie, nem tudom, de

elborult az agyam, érzetem, nem bírom tovább türtőztetni magam, kimondom, ker-
telés nélkül, bele abba az ájtatos, szende pofijába, utóvégre nem szűzlány már, ha-
nem vén csoroszlya, hát odavágtam: „Soha, Noémi, soha nem szerettelek, mindig vi-
szolyogtam az ájtatos fapinaságodtól, tömény iszonyat, amiben éltünk, fojtogató le-
vegőtlenység, poshadt, álszent csalárdság, gyűlöltem magamat, amiért nem tudok
szabadulni tőled, és gyűlöltelek, amiért fogva tartasz, most is gyűlöllek, émelygek a
közeledtől, érted, elegendem van.” És kész. Elfehéredett, bámult rám, merev, kifejezés-
telen, üres tekintettel, mint akiből egyszerre elszállt az élet, és összecsuklott, mint
egy rongy, elterült a kövön.

– Ne, apa, ne!

– Gyurkát kellett kivennem az ágyból, épp elaludt, hogy segítsen valahogy be-
vonszolni a szobába, meg se tudtam mozdítani, fel az ágyra, tehetetlen voltam, bár-
mit kezdtem vele, élettelenül hevert ott, akkor Gyurka hozott neki egy pohár vizet,
beszélt hozzá, végre félve, bágyadtan kinyitotta a szemét, mintha attól térne magá-
hoz, hogy végre nem én abajgatom, hanem a fia.

– Apa, megőrültél, mi vagyok én neked, hogy rám okádod az egész lelki szennye-
sedet, hát nem a gyóntatód, az biztos, pláne nem a tied, a fiad vagyok, ha elfelejtet-
ted volna, csak mondom, a fiad, és hol van az még, hogy bárkinek is a gyóntatója le-
gyek, hallgatom ezt az egész szörnyűséget, ezt az esztelen gyűlöletáriát, nyüsztés
itt nekem, mint a fába szorult féreg, már elnézést, és azt várod, hogy a fortyogó lelki
nyavalyádtól megszabadítalak, hogy képes leszek megváltani a nyüsztésedet, ki-
hozni téged a napfényre a labirintusból, amibe beűzted magad, ott csapongsz re-
ményvesztetten, sehol semmi kijárat, sehol semmi, mondhatnám, belevered az or-
rom a saját tragédiádba, láss, fiam, láss, és ne lépd meg a lépést, amit eldöntöttél,
menekülj, bárhova, bármerre, még mindig ezer út áll előtted, az az érzésem, hogy te
nagyon jól tudod, miért nyitottam ma be hozzád, és mit akarok mondani, ezért gör-
dítetted rám az életed egész lavináját, félsz, görcsösen félsz attól, amit mondani fo-
gok, ne, ne, édes fiam, ne tedd meg, ne menj el, ne vállald föl magadat, nem tudod,
mit cselekszel, végül úgyis belerokkansz, és nem lesz, aki megsegítsen, jaj neked, jaj!
Honnan veszed?

– Hogy mi? Hogy én tudom? Mit? A Tyereskovádat? Fogalmam sincs, mire célzol,
jó, mindig úrhajós akartál lenni, ez volt a kedvenc játékod, úrhajót építeni és el-
szállni, nem is a Holdra vagy a Marsra, hanem más naprendszerekbe, működött az
az eszeveszett fantáziád, mit ki nem találtál, mondtad, mondtad, be nem állt a szá-
jad, csak azt hittem, hogy ezt már rég kinőttesd...

– Ki beszél itt Tyereskováról, hagyd már, tudod, mi köze ennek Tyereskovához,
annyi, hogy tízéves koromban elolvastam a *Hódító Roburt*, azzal kezdődött, aztán *Az
időgépet* meg a *Világok háborúját*, majd mindenfélét, ami csak a kezembe került,
csupa-csupa kalandvágy lettem, röpködni akartam, áthágni teret, időt, gravitációt, de
a fantáziálás egyáltalán nem elégített ki, titokban elterveztem, hogy egyszer tényleg
úrhajós leszek, kis híján a Zrínyi Akadémiára is jelentkeztem hivatásosnak, de a pá-

lyaválasztási tanácsadón, amire elmentem, elfogott a kétség, hogy más az én kalandvágyam, nem itt fogom kiélni, a végén nem jelentkeztem sehova, így aztán besoroztak, lenyomtam huszonnyolc hónapot a seregben, az volt a legjobb iskola, ott aztán rájöttem, mit akarok, ráadásul, amikor leszereltem, két nap múlva idézték be Katit a kari KISZ-bizottságba, nyúzott, könnyörgött, hogy menjek el vele, mossam ki őt, ahogy annak idején te kimostad Gyurkát, nem olyan erkölcstelen ő, mint hiszik róla, csak valami jó heccet akartak, neked már nem is mert szólni, nyilván ma sem tudsz róla, jó kis „Uram, irgalmaz” balhét csináltak pornó képekkel, nem is egészen értem, hogy hozták össze a dolgot, egy olasz magazinból szedték ki a fotókat, lehúzták a kari stencilgépen, amihez a KISZ-bizottságon keresztül jutottak hozzá, olyan formán, mintha templomi szentképek lennének, az egyik oldalra rányomták, hogy Uram, irgalmaz, a túloldalon meg az obszcén figura, persze fekete-fehérben, elmosódva, szürkén, de azért minden kivehető, bedugták a templomi padokba, ott szemben az egyetemmel, hogy üsse meg a guta a vallásos szipirtyókat, nekem is megmutatott egy ilyen micsodát, hát nem voltam tőle elragadtatva, mondhatom, mindenestre jó nagy botrány kerekedett az ügyből, a templomigazgató, aki afféle politikai díszpinty, jó kapcsolatainak vannak, feljelentette őket, a nyomok, ki tudja, hogyan, a kari stencilgéphez vezettek, aztán az egyetem tovább nyomozott, hogy ki használta a gépet, így szakadt Katiékra a baj, jó, ha fegyelemmel megússzák, még két fiú van benne, az évfolyamtársai, rendes budai kádergyerekek, látom, valóságos erotikus lázba hozza őket a szakrális tabuk gyalázása, de az is lehet, hogy igazán csak Katit izzítja ez a perverz öröm, a fiúk meg az ő felajzottságának örülnek, ezt nem tudtam rövid együttlétünk alatt kiókumlálni, de Katiban tényleg ott tombol a nyelvöltögetős, dévaj ördög, talán attól, hogy vasárnaponként anya őt hurcolta magával a legtovább a templomba, miközben egyfolytában hallgatta Béla meg Gyurka szentségtörő kiszólásait, na, ebben például a két bátyám egyetértett, imádtak röhögni anya ájtatoskodásán, ami tőlem teljesen idegen, furcsa, ebből a szempontból mindig kakukktójásnak éreztem magam a családban, azt hiszem, túl naiv voltam hozzátok képest, a gyöngédséget gyöngédségnek vettem, a meghittséget meghittségnek, nem tudtam anyát képmutató szentfazéknak tartani, ahogy te szoktad, pedig nagyon sokáig egyáltalán nem érdekelt a dolog, úgy néztem, hogy ez a mániája, hadd szórakozzon.

– Na jó, hagyjuk ezt, nem vagyok rá kíváncsi, akkor már inkább Kati a pornográf szentképeivel, micsoda fantázia, de azért a fene belétek, mind olyanok vagytok, hogy nem tudtok nyugton ülni a seggeteken, mindig mindegyik kalamajkát csinál, ki akarja csapadni magát az iskolából, a KISZ-ből, a munkahelyéről, én meg elképzeltem, hogy szépen megöregszem, a gyerekeim majd felnéznek rám, megbecsülik, hogy értük, az ő két szép szemükért gürcöltem végig az életet, hosszú évekig a dolgozók esti gimnáziumán is tanítottam, reggel nyolckor már bent voltam, és este tíz-kor keveredtem haza, hogy előteremtsem a betevő falatra valót, igazgatónak lenni meg még olyanabb, ezerfelé tépnek, mindenütt ott kell lenned, mindenről tudni, cigarettáznak a vécében, pornó kártyákkal szórakoznak, a saját kislányom is, úristen,

ha belegondolok, inkább bele se gondolok, egyáltalán minden helyzetben megfelelni, politikailag is, emberileg is, mert ha a diákok csöndben kiröhögnek a hátad mögött, akkor már baj van, előbb-utóbb ráfázol, komikus leszel, senki sem hisz neked, a minisztériumi meg pártközponti elvtársak csak csóválják a fejüket, hümmögnek, nagyon kiismertem ezt a mechanizmust, mégsem tudtam megúszni, ahogy betöltöttem a hatvanat, azonnal nyugdíjaztak, pedig maradni akartam, mindenáron, legalább egy-két évet, előre láttam mindent, ami bekövetkezett, rettegtem a rám zúduló semmitől, hogy egyik percről a másikra mindent és mindenkit elveszítek, azzal is tisztában voltam, hogy a Fazekas pályázik a helyemre, ott állt a sarkamban, leste, mibe lehet belekötni, már ötvenhatban ki akart nyírni, de akkor nagyon bekeményítettem, szemernyi elnézés se volt bennem, még Horváth Icának is fegyelmit adtam, mert beíratta a gyerekeit hittanra, de az már kivédhetetlen, hogy betöltöttem a nyugdíjkort, rendeztek egy gyönyörű ünnepséget, pont ma két éve, az igazgató elvtárs búcsúztatása, a diákok sötét nadrágban, fehér ingben feszítettek, a kollégák könnyes szemmel, hogy igazán milyen hálások nekem, virágcsokor, ajándékok, még koccintottunk is, hosszú, boldog nyugdíjas éveket kívántak, természetesen Fazekas elvtárs is, volt képe odajönni, mosolygott, termékeny kapcsolatnak nevezte az együttműködésünket, augusztus 1-től már ő az igazgató, vele fognak smúzolni, nála helyezkednek, neki nyalnak, eltökéltem, hogy új életet kezdek, de hol, kivel-mivel, hazajöttem, és első perctől az az érzésem volt, hogy túl ritka itt a levegő, túl hideg a lakás, észre se vettetek, mintha én lennék a láthatatlan ember, mind mentetek a dolgokra, te is itthon voltál, épp kimenőt kaptál a katonaságnál, először azt hittem, a nyugdíjazásom miatt, de fenét, ügyeket intéztél, Béla hazaugrott, megölelt, aztán rohant, Gyurka vidéken, Katinak randevúja volt, Noémi, ugye Noémi, mit kezdjek vele, nincs közünk egymáshoz, benyit, köhint, összerázkódom, hoz egy tányér ételt a kistálcán, és szó nélkül kisöpör, mert ugye tapintatos ezzel a szegény depressziós ördöggel, aki vagyok, ha meg kerek házassági évfordulónk van, be se teszi a lábát, ebből is látni, milyen áldott, jó lélek, menjek ki a saját lábamon a konyhába, ha netán éhes vagyok, kotorásszak az ő bűdös fridzsiderjében, hátha találok valami ehető cuccot, elég az hozzá, hogy két héttel a nyugdíjazásom után már bedőltem, éreztem, szorít a mellem, elfogy a levegő, elszáll az erőm, nem viselem a napot, a lámpát se, besötétítettem a szobát, az meg botrány, hogy a lakás legszebb, legfényesebb helyisége egész nap be legyen sötétítve, áthurcoltatok ide a kisszobába, elfekvőnek ez is megteszi, le vagyok tudva, két éve így élek, rendben, hagyjatok békén, hagytok is, nem mondom, azon a verőfényes szombat délutánon, 1928. június 16-án, amikor a pap összeadott, és kikísért minket a tabáni templom kapujáig, erről sokáig volt egy fénykép is, nem gondoltam, hogy idejutok.

- Apa, azt akartam mondani...
- Legalább a vizemet add ide. Meg az íróasztalon van valami ropi, azt is.
- Tessék. Apa, közölnöm kell veled valamit. Úgy döntöttem, hogy pap leszek.
- Mi? Meghülyültél? Mi az, hogy pap? Te? Miféle pap?

- Római katolikus, apa.
- Meg se vagy keresztelve!
- De, meg vagyok keresztelve.
- Noémi, a ribanc, a szentségit. Titokban mindnyájatokat megkereszteltetett?
- Úgy tudom, igen.
- És boldog vagy vele?
- Elmondom, apa, jó?
- Mit mondasz el? Ne mondj el semmit. Nem vagyok rá kíváncsi.
- Akkor is elmondom. Végighallgattalak, és most elmondom.
- Befogod a szád.
- Hozok friss vizet. Add ide a poharad.
- Nem kell. Elegem van az álszent hazudozásaitokból. Megéritek a pénzeteket, mind, ahányan csak vagytok. Az egyik a mártírképével és a nagy keresztényi gyűlöletével! A másik az elhagyott feleséggel, gyerekekkel, állással! A harmadik a pornográf szentképeivel! De a legocsmányabbat te találtad ki. Még hogy az én fiam pap! Hát kikérem magamnak. Kíváncsi vagyok, ezek után Béla mivel fog beállítani.
- Csak magamról beszélek, apa.
- Magadról, persze! Csakhogy gúnyt űzöl az életemből, a lázadásomból, az igazamból! Jól kifundáltad, hogyan tedd nevetségessé az apádat, gratulálok. És a drága anyád? Ő tudja már? Elmondtad? Röhög a markába, mi? Jól összebeszéltetek, ezért nem tette be ma a lábát se hozzám. Kitaláltátok ezt a június tizenhatodikát, nagyszerű! Undorítóak vagytok, tudod? Köpök rátok, szerencsétlen hülyék.
- Nem beszéltem még erről senkinek. Azaz hogy van egy teológus, egy professzor, az vállalta, hogy foglalkozik velem. Meg akarok tudni mindent, és ő tanít, felkészít, segít.
- Ragyogó. Egy páter, mi?
- Tudod, apa, iszonyú ez a kietlenség, amiben élünk. A sivárság. Hogy nem hiszünk el semmit egymásnak. Nem érted? Muszáj hinnünk. Másképp nincs élet.
- Az Istenben is? Abban is muszáj hinni? Igen? Tessék, mondd, hogy igen, ne kussolj. Hát nem, tudod. Erre a muszájra mondtam én nemet serdülő fejjel, nem fogsz visszalökni abba a pocsolyába, amiből akkor kimásztam!
- A kettőnk kapcsolatáról beszélek, apa.
- Nincs kapcsolatunk. Senkivel sincs kapcsolatom. Se veled, se mással. Mit gondolsz, miért zárom magamra a szobát?
- Ezt mondom, apa.
- Mellébeszélsz. Hiszel benne, vagy nem hiszel? Hogy ott ül a felhők tetején! Üzent a Tyereskovád, hogy megvan, megtaláltam az Istent?! Mert a Gagarin nem találta, arra talán emlékszel.
- Egyszerűen rájöttem, hogy meg kell bocsátanom neked. Így kezdődött, ezen rágódtam. Hogy te már nem leszel más, így éltél, ez vagy, nekem nincs más lehetőségem, mint hogy elfogadjalak.

- Jó letudni a vén hülyét, dögöljön bele a keserűségébe.
- Épp fordítva, apa. Ha én elfogadlak, valami megváltozik benned is. Tudni fogod, hogy van valaki, akinek jó vagy így. Erre mondom én, hogy megbocsátás. Hogy nélkülözhetetlen a megbocsátás, másképp nem tudunk mit kezdeni egymással.
- Ezért akarsz papnak menni?
- Hát minek menjek?
- Bárminek, csak ne papnak.
- Nem érted? Kell valaki, egy ember, aki ezzel foglalkozik.
- Mivel?
- A megbocsátással.
- Hülye vagy, fiam. Egy naiv hülye.
- Tudom. De akkor is.
- Elég volt, hagyj békén.
- Lehet, hogy a végén te is megbocsátasz nekem.
- Én? Mit bocsássak meg?
- Hogy papnak mentem.
- Azt soha.
- Lehet, hogy megérzed a dolog ízét. A megkönnyebbülést, hogy elfogadod, ezt akarta, hát legyen. Ha nekem te jó vagy, lehet, hogy én is jó vagyok neked. Elfogadlak, amiképpen te is elfogadsz engem. Ez van a Miatyánkban is, ez az amiképpen. Ez izgat engem, ezt akartam elmondani, ezért jöttem be hozzád.
- És most szépen abbahagyod a prédikálást, drága kisfiam. Máris úgy papolsz, mint egy igazi csuhás, pedig azt se tudod még, van-e valami isten ott a felhők fölött.
- Szerintem van.
- Akkor légy boldog vele.

1963, 2015

Előszó a szlovén líraválogatáshoz

Mit mondjunk a fiatal szlovén költők válogatáskötetről, hiszen nem alakult még ki a kánon, nem született antológia, olyan szerzőkről van szó, akik mögött alig két könyv van (olykor csupán egy, ld. Veronika Dintinjana), mindamellett nem is volt olyan fontos, hogy a szerzők kifejezetten fiatalok legyenek, hiszen némelyik jóval elmúlt harmincéves, röviden, mi vezetett épp e nevek kiválogatásához, noha kétségtelenül lehetne még más neveket is hozzáadni, neveket cserélni. Tulajdonképpen örülök, hogy irodalmunk kicsisége ellenére aránylag könnyedén találhatók egy generáción belül nyolc nevet, akiket érdemes megemlíteni, és tudom ezzel kapcsolatban azt, hogy szükség szerint még a kört lehetne bővíteni vagy az egyik szerzőt valaki mással helyettesíteni. Ehhez a válogatáshoz bizonyára az vezetett, hogy e szerzők munkáit jól ismerem, és mindenkitől legalább egy könyv nagyon tetszett, egyesek (Veronika Dintinjana, Karlo Hmeljak és Anja Golob) már díjat is nyertek, mások munkáit antológiába válogatták (Jure Jakob), megint mások, talán tévesen vagy a szövevényes körülmények miatt, a kritika elismerése nélkül maradtak (még), noha véleményem szerint lehetne ez másképp is (pl.: Ana Pepelnik, Gašper Bivšek). Röviden tehát: a saját preferenciáim és szempontjaim szerint válogattam (ebben próbáltam a leginkább nyitott maradni a másra, az eltérőre attól, amit én magam szerzőként írok), noha a válogatás során szem előtt tartottam, hogy legalább valamelyest bemutassam azt is, milyen különbségei vannak a fiatal szlovén költészetnek, és itt nem csak a nemek közti különbségre gondolok.

Még valami mondható talán, mégpedig az, hogy arról a jellegzetes területről válogattam, amit szabadvers-költészetnek nevezünk, amely gyakran köznapiságot csap át, és amely egyúttal kifejezetten narratív módon építkezik. Belül a költészet e narratív modelljén – amely a tárgyalt „generációban” kétségtelenül vezető szerepben van, éppen úgy, mint az eggyel korábbi generációban, és szintén jellemző a fiatalabb szerzőkre – pedig a modellől való valamiféle elmozdulást kerestem, vagy legalább jelzésszerű értelmezését annak, hogy a költészet lényege mégiscsak az, hogy a nyelvben történik (amellett, hogy valamit kimond), hogy a szleng idiómáihoz és gyakran jelentésbeli meghatározhatatlansághoz kötött, hogy a „nincs egy jelentés” törvényéhez kötött, mindezek a programszerű nyitottságot és a többértelműség lehetőségét biztosítják. És kizárja, visszautasítja az egyféle interpretáció lehetőségét. Ez az a valami, amelyet a lírikus, de a kicsit kevésbé lírikus költészet is különleges helyzetében, a jelentés imbolygó hordozójaként megőriz, rá kell ébrednie a nyelvi lehetetlenségekre (ki-mondhatatlanságokra), miközben érzékeny a törésvonalakra, az elcsúszásokra és a többértelműségekre. Olykor kész elengedni a hangzás jelentését az értelem jelentése érdekében és hasonlókat. Ebben a kontextusban bizonyára az első helyen kell említeni Karlo Hmeljak Krčrk (2012) című verseskötetét, amely, valamelyest Tomaž Šalamun nyomdokán, a legradikálisabban szakít bele ebbe a szövegbe. Könnyedebben és inkább az idiómák szintjén sikerül ez Ana Pepelniknek, néha Andrej Hočevarnak, Anja Golobnak vagy Katja Plutnak is. Az itt bemutatott költők némelyikének higgadtabb a hangja. Rájuk jellemző – költői generációjukra ritkábban – a „rurális atmoszféra”, amely mintáját a szlovén költészetben a feketehullámos modernizmusban keresi, például Dane Zajcnál. Mindenesetre ebbe a csoportba sorolható Jure Jakob, aki a Tri postaje (2003 – Három állomás) című verseskötetében szakított az addig „urbanus” modern (utáni) szlovén költészettel (majd később e fordulattól is némiképp eltért).

Később, noha gyökeresen más módon, valami hasonlót figyelhattunk meg Gašper Bivšeknél, aki különösen a második, *Provincia* (2012 – Provincia) című kötetében meggyőzően fogalmazta meg a peremvidék életének tapasztalatát, az élő paraszti táj minden esszenciális és egzisztenciális attribútumával: állataival, növényeivel és embereivel. Ugyanilyen letisztult és valamelyest érett Veronika Dintinjana írásművészete is, aki az eddigi egyetlen verseskötetében, a *Rumeno gori grm forzicij* (2008 – Sárgán ég az aranycserje bokra) címűben a téma tekintetében és autopoetikusságában igen klasszicista módon építkezik. Ezért Anja Golobnál, az *V roki* (2010 – Kézben) és a *Vesa v zgibi* (2013 – Húzódzkodás) című két kötetében a versek dinamikusabban mozgó narratív struktúrájáról beszélhetünk, amely gyakran kidolgozott dramaturgiai íven és széles metaforikus merítésen alapszik, és amely a mindennapok nyelvi tapasztalatának legszélesebb spektrumát gyűjti össze. Hasonló eljárásokat figyelhetünk meg a hátralévő költőknél is, például Andrej Hočevár utóbbi, jobb köteteiben; költészetében a *Privajanje na svetlobi* (2009 – Hozzászokni a fényhez) című kötet törésvonalat jelent. Szintén ezek az eljárások jelennek meg Katja Plut könyvének kifejezetten közvetlen, olykor egészen dühös, ám nyelvileg mindig cseles verseiben, amelyek, talán valamelyest visszafogottabb formában, utolsó, *Kresničke* (2013 – Szentjánosbogarak) című könyvében is folytatódnak. Hasonló érettséget az éretlenségben, kacérkodást a gyerekességgel és a vessző nélküli nyelvi ellenállással mutatott könyveiben, az *Utrip oranžnih luči na semaforjih* (2009 – A semafor pislákoló narancsárga fénye) és a *Cela večnost* (2013 – Egész örökkévalóság) címűben Ana Pepelnik is, akinek könyvről könyvre sikerült egyszerű, a mindennapi élet tapasztalatira és a beszélt nyelvre épülő, „költői program” érdemeit megvalósítani.

PRIMOŽ ČUČNIK

LIPTÁK GYÖRGY: HULLÁMZÓ DOMB

ANDREJ HOČEVAR

Lista

Szeretem a nőket. Az egyikőjük
 egyébként a feleségem. A nők mindenféle
 előnyeivel és hátrányaival rendelkeznek, mindkettőért ugyanúgy csodálom.
 Próbáljuk megérteni egymást, és ez nehéz.
 Időnként, amikor nem szorulok a sötétség
 szeleteibe, amikor nem azt kérdezgetem magamtól, fogok-e
 még valaha egyáltalán valamit írni, szeretkezünk.
 Mivel házasságunk, úgy szeretkezünk, ahogy elképzelésünk szerint,
 más, szintén házasság emberek teszik.
 Lehetőleg kötetlenül, és bevezető
 ügyetlenkedés nélkül. Ebben, ahogy minden másban sem,
 nincs mintánk. Nincs példaképünk. Nincsenek szüleink.
 Ennek örülünk. Elégedettek vagyunk azzal, hogy nem tudjuk,
 hogyan szeretkeztek a szüleink. Ebben mindannyian,
 akiknek vannak szülei, eléggé hasonlóak vagyunk. Egyébként
 azért igencsak különbözünk. Mondjuk egyes férfiak
 megnehezítik más férfiak, vagy más nők életét,
 egyes nők megnehezítik más férfiak,
 más nők életét, vagy amúgy is összevissza bonyolítgatnak.
 Sajnos időnként ez rám is igaz. És ez nagyon bánt.
 Végtelenül bánt. Felhívom az illetőket, és
 elnézést kérek a tegnapiért. Bocsánat,
 szétszórt voltam, szívem a torkomban, vihar a gyomromban.
 Összeszorított öklömben éles kutyafogak. Por
 csiklandoz a tüdőmben. Nem akarok olyan férfi lenni,
 aki megnehezíti a felesége életét. Azt hiszem, nem tévedek,
 ha azt mondom, ezt ő sem akarja.

* Andrej Hočevár (1980) a LUD Literatura szerkesztőbizottságának tagja, a Prišleki c. sorozat szerkesztője. Öt verseskötetet adott ki. Az első, a *Vračanjanat* (2002 – Visszatérések) a legjobb első kötet díjára nevezte. Ezt követte a *Ribe in obzornice* (2005 – Halak és láthatárok), a *Pesmi o koscih in podobnostih* (2007 – Versek részecskékről és hasonlókról) és a *Privajanje na svetlobi* (2009 – Hozzászokni a fényhez). Utolsó kötete 2011-ben látott napvilágot *Leto brez idej* (Év ötletek nélkül) címmel. Kritikát és esszét is ír (elsősorban költészetéről), az utóbbi években zenekritikával is foglalkozik (legszívesebben dzsesszel). Időnként fordít is, elsősorban angol költeményeket, és kísérő szövegeket ír hozzájuk.

Persze mindez még nem jelenti azt, hogy bizonyos férfiakat nem szeretek. A bátyám volt például az egyik. Segített, amikor egy bizonyos nővel nehézségeim adódtak. Szó nélkül meghallgatott. Szó nélkül hallgatott meg akkor is, amikor haldoklott. És nem tudtam neki segíteni. Nem tudom, tudtam-e neki egyáltalán bármikor is bármiben is segíteni, ahogyan ő nekem például a költözködésben. Amikor mozdulatlanul feküdt az ágyban a kórházban, szomorúan magyaráztam, hogyan halad az új biciklim összeszerelése. Szó nélkül meghallgatott, pedig azt hiszem, nem fogta fel, miről beszélek. Témát váltottam. Emlékszel arra a részre ebből meg abból a sorozatból? A bátyám fásultan bólint. A főhősnek álmában leperreg az egész élete, ő maga mintha valaki más volna. A kedvenc része! Kettőnk közül melyikünk álmodja most az életét, mintha valaki más volna? Nem tudom, miért éljük néhányan úgy az életünket, mintha valaki másé volna. Ezért nem állítom össze magamnak a kedvenc számok, személyek, filmek vagy könyvek listáját. Nem tudom, melyik a kedvenc sorozatom. És nem tudom, egyesek miért mindig olyan baszottul feszültek, hogy aztán én is befeszülök, és kezdem megnehezíteni a feleségem életét, és egyébként is minden tök béna és kilátástalan és valahogy teljesen szokványos. Elégedett vagyok, mert tudom legalább azt, melyik volt a bátyám kedvenc része ebből meg abból a sorozatból. Amit kiválasztunk, elveszti értékét. És ha hinnék is a kedvencekben, valószínűleg nem tudnék választani úgy, ahogy akkor, azon a nyáron, pont mielőtt visszatértünk volna a völgybe, először, egyszer és mindenkorra, sikerült kiválasztani az én egyetlen, türelmes feleségemet.

Hozzászokni a fényhez

Mindenben november van, a megkeményedett
bőrhöz hűvös levegő tapad,

mint kíváncsi ujjak.
Minden este kisebb vereség, a vers,

amely soha nem születik meg.
A testem franciául kezdett el

beszélni. Elég rosszul értem,
egyáltalán nem tudok vele lépést tartani, és nem tudom,

merre tartanak a szavaim,
ezért a verset inkább újra kezdeném;

megragadnám, és azt tenném vele,
amit a testeddel teszek –

de hát a vers a férfi előtt nem fekszik
mindig olyan meztelenül és telten, mint a nő.

Fáradtság nélkül alszom,
mint árnyék a fa alatt,

alattam gyökerek fonódnak össze,
és az ágon elfeledett alma

csüng. Kitartása
sárga és értelmetlen.

Itt nincs semmiféle szerelem – a versben
a nőt a legnehezebb felcserélni.

A folyó ráteszi tenyerét

Este a folyóba hullanak a fények,
és átengedik magukat a lassú sodrásnak,

amely lustán cipeli őket a fáradtság felé.
A parton ülünk, mozdulatlanul,

körülöttünk alkohol szédeleg, és
a beszélgetések majdnem észrevétlenül

mosnak el bennünket. Miközben mindenki valamit
a folyóra akar tenni, és hiányzó

részével a sodrás részévé válni,
az éjszaka csendjében rácsodálkozunk a pontosságra

és a nem csökkenő érdeklődésre,
amivel fönről figyel minket

valami csillagtalan nagy üresség,
kettévág minket, és összeragaszt újból.

Érzem, hogy mind ez a nagy súly
egyáltalán nem érint meg – és ezt a legnehezebb

minden közül elviselni.

Kitartás

Mikor egyenletes léptekkel
a szomjas fényben tovább lépdelek,
mozdulataim hangok
árnyék nélkül.

Itt egyedül
vagyok,
és mégis elengedem magam,
ahogy a téglák engedik el
a régi falakat.

Nem színlelem,
hogyan valakit keresek.

Semmit sem gondolok
a világról.

Ami mögöttem van,
és ami előttem van,
még csak születik.

Az apróságok, amik elválasztják
a madár siklását a sziklától
a cipőm alatt
vagy a rejtőző virágtól
a fűcsomóban,
nem fontosak.

Gondolataimat
a biztos lépés őrzi meg
a felszínen.

Küldetés

Hatalmas, átlátszó golyó,
görög át a napon,
és megrontja a levegőt.

Tehenek jártak egykor errefelé;
leszaggatták a tér egy részét,
hogymáshová vigyék;

most az üres helyre
madarak költöztek, akik zsibongva
foltozzák a teret.

A melegség botorkál,
és még utoljára levegőt vesz,
mielőtt elmerül.
Amit kiválasztottak,
a fenyők csúcsain izzik,
minden más marad

szó nélkül
áll
a sorba.

ANJA GOLOB

Egyensúly

„Tudnotok kell, lányok, hogy az egyik legfontosabb dolog az életben – megtartani az egyensúlyt.”

Ne čakaj na maj (F. Čap, 1957 – Ne várd a májust)

Elég pontosan elképzelhetjük,
min gondolkodik a diák fejjel lefelé lógva
a rúdon, mikor a másodperceket számlálja,
és az ásítózó testnevelő tanárt figyeli
a stopperrel – no de mi van a rúddal?
Először is vasra verik kemény tartók
közé, aztán egész áldott nap
izzadt tenyerek szorongatnak; mikor
a testek azon kínlódnak, hogy átverjék
az időt és a gravitációt – mit gondol a rúd?
Vagy a mérlegek, mit éreznek, kettészakítva,
soha sem tökéletesen egyenlően?
A szüntelen kiegyenlítődézés abszolút
elviselhetetlensége, a kétféle abszurd szüksége;
legalább valamiről azonosan ítélni, összetartozni.
Szerencsére nem olvasnak Hegelt, és nem tudják, hogy A
nem lehet soha egyenlő A-val, mert úgy van, ami
valami, hogy az mindig egy, sohasem ugyanaz. Nincs nemi
viszony, jelen és – egyensúly. Nincs olyan, hogy nincs.
És a rúdgyakorlat is csak kísérlet, még egy dolog
az általános iskolai testnevelés órák
erőnléti gyakorlatainak gyötrelmes sorában, tehát –
mi más az élet?
Míg valaki sóhajt: „Istenem... az élet.”
Addig más felkiált: „Istenem: az Élet!”

* Anja Golob (1976) költő, dramaturg ésínházkritikus. Két verseskötetet adott ki, az elsőt *V roki* (Kézben) címmel 2010-ben, a másodikat *Vesa v zgibi* (Húzódkodás) 2013-ban. Londonban, Brüsszelben és Ljubljanában lakik felváltva.

Még

|
|
Minden
a lehetőség
vékony
hajszálán
függ
minden
koincidencia
|
Szükségszerűség
ami
hajt
engem
vagy
erő
vagy
gyávaság
|
Fogalom
ami
nem
hagyja
hogymeg
abbahagyjam
|
A létezés
joga:
a gőg
a kötelesség
a szövetség
a világgal
magával
a rend
a tisztesség
|
Kitartani
felállni

szüntelen
virrasztani
dolgokkal
tartani
csak
négy szemközt

|
Minden
függ
minden
amit
ismerek
amiről
gondolom
hogy
birtoklom
amit
tudok
amit
adok
minden
függ
a kicsiny
jelentéktelen
világom
ami
nem is
az enyém
minden
függ
|
Nem
ring
leng
nem
nem
ráng
van
ami
van
ami

van
függ
|

És
fogalom
és
affekció
és
attribútum
és
akcidencia
appercepció
apprehenzió
antonímiák
asszonánc
|

Még
még
kicsit
még
hogy
legalább
ez
a füzér
belefut
magába
értelemben
még
|
Még
|
|
|
még
|

A fény alulról árad

A fény alulról árad,
a test a tiéd mellett alszik, és nem látja,
hogyan leskedi kívül, dörömböl az ablakon,
matat a nyak alatt,
kicsúszik belőled.

Tested hideg és görnyedt,
mint kiégett lámpában a szál,
mozdulatlan hunyorog szigorú ütemben
(képzeld egy ilyen, valóban pontos fényjelet)
álmos kormányosoknak az óceánjárókon.

A fény alulról árad.
Nem tudta, hogy szentjánosbogár vagyok, hosszú
a csápom és viasz a fészken –
az ujjaimra írták, de nem vettem észre.

Talán karomba zárhatom, amit csak szeret,
de inkább csak kovám és gyújtósom van,
és nem bírok velük, hogy tűz legyenek.

Azért álmában megfordul, kimondja nevemet,
magához von, habár
fény a fényből nem táplálkozik.

Aztán hosszan,
lankadtan játszunk
a levegő bőrén, sötét
csillogással felizzik az éjszakában, és
átsugárzik lassan a tömör félhomályban
teste fényesítője.

„Aludj, aludj vissza” suttogom,
vakuljon meg ismét, némán kérem, soha ne lássa,
mi vagyok valójában, és ne értse meg,
hogymics, semmi, amim van, igazán nem az enyém,
mert minden, minden szépség,
mint a fény,
alulról árad.

A Szerelem és a macska

A macska, az ablakpárkányon kuporogva, persze látta a gyilkost.
Elgondolkodva követte sietős lépteit az utcán, végül
elvesztette szem elől a park forgatagában, ahová elrejtőzni igyekezett.
Így tehát elmondhatta volna Novak úrnak, ki ölte meg
a szomszéd házban a Szerelmet, ámbar ez mégiscsak túl egyszerű lett volna.
Kényelmesen felállt, alaposat nyújtózkodott, megnyaldosta imbolygó pofiját, és
lágyan, mint a pihe lehuppant a tágas nappali parkettájára
gyerekrajztömbből kicsúszott, használt papírdarabot
keresve. Mikor talált egyet, az asztal alá folyt
kávéfoltba mártotta karmát, és azt írta: *Tudom, ki volt.*

A másik oldalon olvashatóan aláírta: *A macska.*

Novak úr megtalálta a cetlit, amikor a buja szobanövényt locsolta a kandalló fölött.
Elolvasta és komolyan elgondolkodott. Aztán megkereste a macskát, ölbe
vette, és halkán mondta: *Öregem, ne okoskodj.*

A szerelem nem játék.

A macska értette a célzást. Ment és lepisilte a cetlit, a kávézacc
újra pacává lett. *Most már senki sem tudja meg – gondolta sötéten,
hangtalanul surrant a csigalépcsőn a dohos pincébe. És mind a nyelvtan, a helyesírás,
a hosszú tanulmányok, öt évet adtam az életemből ezért! De minden hiába, minden hiába –
a szerelem dolgaiban... nincs miről beszélni!*

Szüksége volt néhány évre, míg elfelejtette, hogy tud írni, és megtanult ostobán bámulni
maga elé az ablakon át. A szomszéd házba új lakók költöztek, akiknek
mindegy volt a szerelem, a macskák és a helyesírás.

Hiszen a macska érti, hogyan megy a világ, ezért hallgat és bámul az ablakon keresztül;
csak olykor-olykor, az éjszaka közepén, amikor nem tud aludni, felsunnyog a padlásra
a pókhálók közé, Konsalikot és orvosregényeket olvas a régi, elfeledett, lomtalanításra
szánt dobozok között. Itt újra rátalál, igaz csak pillanatokra,
a szomszéd házban meggyilkolt Szerelemre, aki fogait csikorgatja, és örültnek tettet

[magát.

Kávét hoz, betakarja lyukas pokróccal, és puhán az ölébe fekszik.

Így a macskának megvan, amit akar, a Szerelemnek pedig ott a macska-jajj.

A világ meg megy tovább, mintha ők nem is lennének.

A test pihen

a test pihen
a test telve homokkal
a test szervek nélkül végtagok nélkül gondolatok nélkül
a zsákvászon test megtöltve
amit mások mondtak
hártyatest
végtelen de nem tapintható határ
vonal mindenféle érték nélkül
aki mindennek magán kívül fogalmat és értelmet ad
hely amelytől minden elkülönül
de csak mint hely létezik még ha üres is
egy alak vázlata amely nem tartja a vizet
sem magát sem a csillagokat sem a fejezeteket sem a földet
a test humorosan összetákolt csontok hajlékony eszköze
a szenvedély ponyvája rovar a fogaskerekekben
magát nyalogató kutya
teljesen automatikusan
a test pihen
és nincs olyan kitartó erő ami megmozdítaná
elég erős víz
elég vizes levegő
a test felemelt hang az idő csillagzatában
az egyetlen aki hangot csikar ki magától magából
szétbontja a levegőt hullámot ver a vízben szétvágja az erőt
a pont amely megmozgat minden mást de maga teljesen mozdulatlan
mint az oszthatatlan atom Demokritosz skatulyájában
a tiszta semmi szép helye
aki csak úgy tesz mintha bármit jelentene

GASPER BIVŠEK

Csendéletek – variációk népi motívumokra

1.

*Bezárt lovak. Nehéz, zsíros sörény fedí
fejük szebbik felét. Megolvadt csillag
a piszkos test szőrei közt. A kihulló szőrszálak,
az összetapadt farkak és a korpa tökéletes szimmetriája.
Bezárt lovak a nagy kőistálló párájában.*
Jól neveltek, a sarokba szarnak, takarékoskodnak
a takarmánnyal, és nem harapdálják a zárat, mikor
a plafonról tejszerű izzadságcseppek csepegnek, mikor
ereszkedett hasukat örök túlélő böglyök csípi-
Az alázatos, büszkeívű nyakak, a folyton lehajtott
fejek poros pofáin fojtott nyerítés.
A zöld ajtók alig nyílnak. Elengednek lassan
az összenőtt függőcseppkövek. Erősen meg kell támasztani a vállat
a nyirkosan duzzadt fán. *A tétova lovak átlépi-
a küszöböt; hatalmas szemük tükör. Rebbe-
ő szempillájuk
halálos görcsben. Rángó csüd, ugrásra készen,
hegyes fülek, ködös pára árad a hátból.*
*A hóba vesznek a mind kevésbé piszkos körvonalak:
elesnek, forgolódnak, felpattannak, bolondoznak a szimmetriával,
és a bezárt lovak eltűnnek a felvirradó Gyertyaszentelő reggelében.*
Ahogy egyre olvad az éjszaka,
kifésűli sörényüket a szél.

* Gašper Bivšek 1984-ben született Slovenj Gradecben. Az egykori bányászváros, Mežica mellett él, alkot és dolgozik. Ljubljánában a Študentska založbánál adta ki első kötetét *Skorjevec* (2008 – Tér-képzuzmó), majd a másodikat is *Provncia. Mrak* (2012 – Provincia. Sötétség) címmel. A földből él, a föld költészetének alapmotívuma.

4.

Forma universalis. A legnagyobb vízesés, amikor esik.
A farkasok visszatérnek. A szájuk árkából folyik a nyál.
Puhul a föld, ekével forgatom
a fénylő barázdákat. Az eke éles és bőrszínű.
Lehajlok és megnyalom. Ismerem ezt az ízt – enyhén keserű,
enyhén sós –, jó szántó lesz. Fenyőgallyakat gyűjtök,
hogy megjelöljem a vágatokat. Jobboldalt kezdek el vetni.
Minden lépésre egy marok jut; lendítés ívben,
szétnyitom ujjaim, a magok egyenletesen hullanak szét.
Szélcsend uralkodik. Fülbemászó bújik a dobhártyába.
Minden ott van a léptek alján, az egész világ az indulatszavakban.
Két hónap múlva a hó elvégzi a szigetelést,
tavasszal elolvad, nyáron rozs lesz a mezőn;
virágpor barnás felhője és arany kalászkok
és a kalászkok között *pipacs*, piros, mint a lenszoknyád,
amely alatt finom édes csont vár türelmetlenül.

5.

Mondhatnám: – Megálljatok! – és a karommal félresöpörhetném őket,
könnyedén, mint seprű a port, de inkább még szorosabban nyomom
fületem a föld melléhez, magamban dúdolom *A bolygókat Holsttól*,
az egyik szememmel álmodom, a másikkal a felhőket figyelgetem,
erdei hercegnők koronáznak, puha madárcsőrök nyílnak,
amik *visszát* követelnek, *visszát* követelnek. És egy harkály kopogtat és kopogtat és
kopogtat...

apró gyarmatosítók, diófában korhadó lelkek után kutat.
Végtelen vonal gabalyodik a fejem sötétjébe és a nyakam köré,
hangyanyom a leeresztett guillotine előtt.
Felkiálthatnék: – Megálljatok! –, de inkább semmit sem teszek.

7.

Maksnak, aki szerette a madarakat

Ő, a fényképész, aki az erdő szélén cserkészte a madarakat,
abbahagyta a dohányzást, mert a madarakat zavarta hörgő
tüdeje, és nem közeledtek felé. Kenyérhéjat hordott magával,
amit órákon át áztatott pálinkába fenyőgallyakból tákolt putrijában
egyik szemére vakon. Meghalt, ahogy a becserkészett állatok haltak.
Néhány hónappal később találták meg a határban, a nyeregben.

Kórbonctani képe: szétvált arc,
a felnyitott hasüregben férgek törnek utat, a karok, az oszlástól zöldek,
ölelik a gépet – a gép pupillája kitágulva.

Pátosz: elrepült a madarakkal
(valószínűleg varjakkal vagy egy hollópárral);
kék szem fénylik a kék égen.

12.

Három lépéssel az ajtó előtt állok.
A zár smukknak készült, dísznek,
és tényleg, a kulcsát még sohasem láttam.
Eltolom a reteszt – egykori kasza elhasznált vasa,
az ajtó kinyílik – el nem nyűtt deszkák négyszögű mozaikja,
a két deszka közti lyukat a harmadik fedi.
A kivágott ágak guvadt szemei ferdén néznek.
A küszöb alatt rönk, így könnyebb belépni,
a föld feketére döngölve.
Gurgulázó hang ölel át a gerenda felől,
két kőfej fordítja lassan
acél csőrét a föld felé.
Két óriástermet gubbaszt fa emelvényén,
inkább hasonlítanak főemlősökre, mint emberekre,
testük sikamlósan remeg lábuk közt.
A feketeségből, mint szétlyuggatott ládából
édes nedvek habzanak és folynak alá.
Aki húzásról húzásra feszült a fa emelőnek,
forgó követ emelt végtelen csavarodásban,
az alkimista. Kezén át a folyó tizede csorog.
Mindennek vége lesz, amikor a csőrök a földbe csapnak –
nem lesz szikra sem, csak lassan belefekszenek
a nekik szánt lyukba,

türelmesen várva, amíg újra fel nem bolygatják őket.
Valahogy csend lesz, csak a tetőről csepeg.
Három lépéssel az ajtó előtt átizzadt juta ingben
hallgatom a két prést, könyörtelen szorításukat,
és nem félek belépni.

LIPTÁK GYÖRGY: ARANYŐSZ

JURE JAKOB

Sestina

A fehér, elfehéredett szobában a cserépkályhát
a kitárt ablakon át süti a nap,
úgy tűnik, úgy telik a nap, mintha nem lenne este
egyenletes, tömör, állhatatos a nyár.
A sarokban, feje az árnyékban, ül a fotelban az anya,
aztán feláll, és lefekteti díszes ágyacskába

alvó gyermekét. A gyermek átúszott az ágyacskába
az ölből, amely meleg, mint meleg a kályha,
lábujjhegyen lép vissza a fotelhoz az anya,
és az ablakhoz vonja, mintha azt akarná, hogy a nap
beleüljön, és úgy teljen az egész nyár;
kelj fel, mondja, még sokáig nem lesz este.

A gyermek alszik és álmodik, hogy este
ott ébred fel, messze, ágyacskája
átrepíti, míg egyenletes hullámain verdes a nyár,
és leteszi télközepén a begyújtott kályhán.
Álmodik és álmában hallja, gyere, te vagy nekem a nap,
ébredj, feje fölött költögeti az anya,

és mikor a szemét kinyitja, felnéz, az anya
áll a meleg, illatos nyárban este,
és a fotelben kényelmesen, otthonosan elheverve a nap,
aki ragyogva mosolyog, díszes faragás az ágyacskában.
Felzümög egy légy, és a kályha
mellől kiúzi a besötétülő levegőn át a nyár,

* Jure Jakob 1977-ben született Celjében. A ljubljana-i bölcsészkaron diplomázott az összehasonlító irodalomtudomány szakon, az utóbbi években Ljubljánban él független alkotóként. Első kötete, a *Tri postaje* (2003 – Három állomás) látszólag visszafogott, de alapjaiban bolygatta meg a kortárs szlovén költészet hagyományait. A kötet elnyerte a fiatal művészeknek szánt Zlata ptica-díjat, helyet kapott az 1990 után megjelenő fiatal szlovén költőket bemutató antológiában, amelynek címében egyik verssorát idézik. A kötet hamarosan minden példányban elkelt, és 2009-ben újra kiadták. Jakob második kötete, a *Budnost* (Ébrenlét) 2006-ban jelent meg, a harmadik, a *Zapuščeni kraji* (Elhagyott helyek) 2010-ben, a máig utolsó pedig 2013-ban.

a homály mezítláb lép a nyárba.
Meleg van, nyitva hagyok mindent, magának mondja az anya;
serceg, mintha kint befűtött volna a kályha.
Talán ez lesz ma az az este,
gondolja, mikor a gyermeket lefekteti az ágyacskába,
és először alszik egész éjjel, míg fel nem kel a nap.

Egész éjjel egyenletesen lélegzik a nap,
hajnalban már az ablaknál áll a jókedvű nyár,
hajnalhasadtakor ébredt a világmindenség ágyacskában.
Mikor virágot öntöz az ablakpárkányon, az anya
a fotel felé fordul, melyen a kedves vendég az este
csokorban ráncokat hagyott, leül, hallgatag a kályha.

Ebbe a kályhába vetné az összes napot,
egyenként minden este, mehetne rá az egész nyár,
és elég még nem is lenne, gondolja az anya, és belenéz az ágyacskába.

Poetika

Minden nap fel kell kelni,
és nézni a szilvafát
a kert keleti végében.

A vidék minden fájánál,
állatánál, időjárás-jelenségénél,
fényárnyalatánál, titkos
és rejtek hasadékanál,
amik rendíthetetlenül bevették magukat
a lelkedbe és a szavaidba,
jobb nézni a szilvafát
a kert keleti végében.

Sem a gyenge nap,
ami korán reggel gyengéden megérinti az ágakat,
sem a lány,
aki rám villantotta szemeit
lobbanva, mint egy virág.
Az elég sokkal kevesebb.

Nem elég akarni,
inkább nézd a szilvafát
a kert keleti végében.

Megteszem szívesen,
amit muszáj.

Kert

Figyelve mindarra, amit minden nap látok,
érdemes mondani
bármit.

Ma esik, és a saláta nő,
a napok nem egyformák,
és miként lesz holnap.

Nem lesz jó, mondom olykor magamnak.
Talán ilyen ez az év,
de a föld mélyebbre nyúl,

és az ég mindig ad valamit.
Ilyen fontos minden,
és változik szüntelen,

és sajog, mint az éhség,
mint a dús csalán az ágyás szélén,
amit sarlóval vágtam le.

Figyelve a pazar előadást,
termések és magok állandó ünnepét,
keveset dolgozom.

Ez azt jelenti,
csak amit muszáj,
hogy ne feledjem a lényegét.

Amikor elmegyünk innen,
magunkkal visszük
a kertet.

A fiatal varjú

Jött egy fiatal varjú.
A fekete tortaformában ül,
amit a kerti padon hagytam,

hogyan el ne felejtsek
bodzavirágot szedni.
A tortaformát megtölti
a fiatal varjú,
aki csőrét tátja,
és éles hangon rikácsol.

Aztán leugrik a földre,
sután bukdácsol a kertben,
visszatér.

A bodzabokor illata
idáig elér,
a varjú pedig menne máshová.

Repülni még nem tud.
A tortaformát beviszem a konyhába,
és mindent elmesélek.

Este az asztalnál ülünk.
Rántott bodzát eszünk,
hallatszik, ahogy

kint susog a szél.
Megint utolsóként megyek
ágyba.

Amint lehunyom a szemem,
meglátom a varjút.
Fiatal a világ.

Aztán már nem emlékszem.

Tavas

Reggel jön reggelre, a napok megismétlik,
mintha egyetlen reggelre akarnának változni.
Az utca a sarkon, a játszótérnél a friss árnyékból
kifordul egyenest a nap elé.
Minden reggel kicsit korábban teszi meg,
nemsokára, talán már holnap, túl korán ébred
az utca, rajtakapja a fény.

Reggel érdemes a napot kezdeni.
Túlélni és átaludni a sötétséget, kesztyűnk
az álom, csúszkáltunk a jeges úton.
Ablakot nyitni, szobát szellőztetni. A hűvös reggeli
levegő tíz körömmel kapaszkodik meg
a padló és a plafon közt, és egész nap úgy marad.
Fehér cseresznyefa, utolsó hóvirágok, új labda az udvaron.

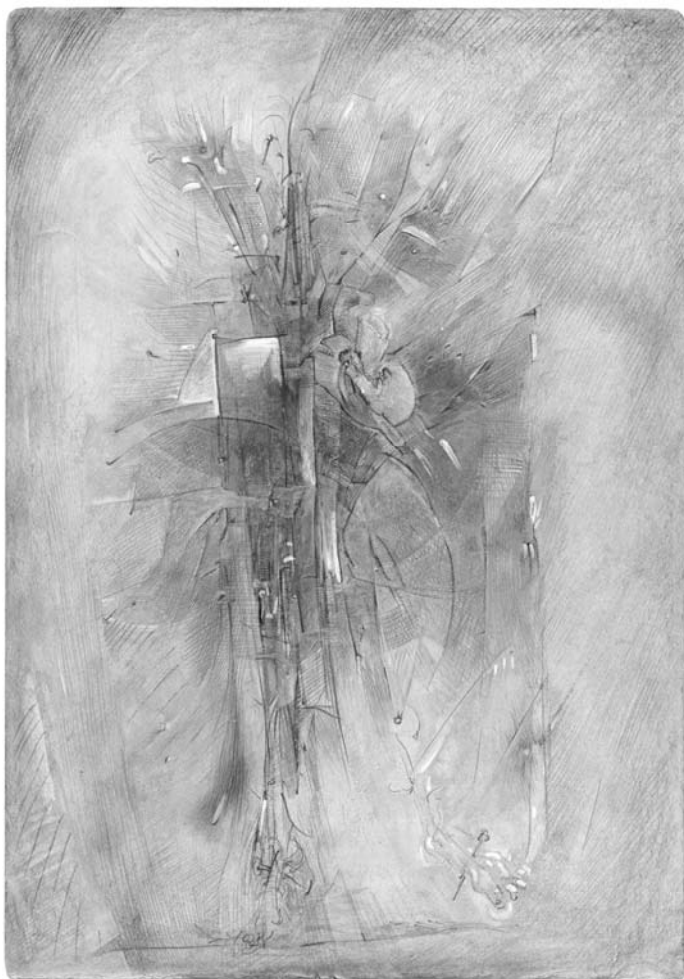
Nincs a természetben, amire a reggel rá ne találna.
Nincs ebben semmi természetellenes. A munka reggeltől reggelig
folyik, a postás címről címre rója útját,
amíg komótosan ki nem üríti arannyal izzó táskáját,
és meg nem pihen a gyümölcsös falánál. A méh észre sem veszi.
Óvodások a sétán körbefogják a letámasztott kerékpárt,
mint a holnap reggel igaz hírnökét.

Ruganyos kötélén, kora reggel óta kiakasztva,
függ a mosás, harisnyák járnak a széllal, rogyant
nadrágban közeledik a délután, majd rázuhan
az aranycserje bokrára. A reggel ritka vendége,
egy láthatatlan kakukk, tojást pottyant, és dalolni kezd
szemben a fán. A visszhang, a röpké pillanat,
ami elmúlt már a reggel óta, észrevétlen késéssel visszatér.

Passzold nekem a labdát. Visszadobom neked.
Semmi gond, ha kimegy az utcára. Megéri megpróbálni.
A meggyújtott cseresznyefa a sötétben szórja virágait egészen reggelig,
a fal mellett fekszik a korai fényben a labda, és úgy néz ki,
mint egy tojás. Mellette letámasztva a hűvös levegő.

Amikor visszatérnek a napon tett sétából, az egyik gyerek megtalálja. A játszótérre viszi, mind követik:

soha nem túl korai ismételni a gyakorlatokat.

LIPTÁK GYÖRGY: MEGKÍNOZVA

KARLO HMELJAK

A boldogság zsarnoka

-

A tisztaságot
kitépi,
hogy a földre vesse.

-

Ha majd egyszer nem
nem fog történni semmi.

-

Megnéztem magam,
hogyan lettél egyre kevesebb,
hogyan havazik figyelembe se véve, hogy március van,
Juarroz után hallgat,
utánad nem létezik.

Néztem a sötétben a foszforeszkáló
feliratokat, a fényforrásokat vigasz nélkül.
Éjszaka, egyedül a sorban, a részlegen,
láttam részben, láttam rémülten, békében,
hogyan ragyogtak ugyanúgy távoli reptükben:
la tierra se abrió, és:
Spanyolország – fehér a hó alatt.
Valami képzet kitart,
valami bizonyosság tompán a földre hull.

-

Ige
kétszer:
bent vagyok.

-

* Karlo Hmeljak Koperben született 1983-ban. 2007-ben jelent meg első kötete *Dve leti pod ničlo* (Két év a nullpont alatt) címmel, amellyel a következő évben részt vett a Pranger-fesztiválon, a legjobb első kötet díjára nevezték. 2012-ben a *Demo c.* kötetben publikálta *Ljubavne* (Szerelmes) című versciklusát, a LUD Literatura kiadónál pedig a *Krčrk* címűt, amellyel 2013-ban szintén részt vett a Pranger-fesztiválon, és amivel elnyerte a Veronikina nagradat az év legjobb verses kötetéért. Az *Idiot c.* folyóirat szerkesztőbizottságának tagja.

Önmagunkból kiindulni
semmi közöm hozzá.

-

Legtovább maradni, és nem mondani.
Legtovább kívánni, jobban kívánni,
legtovább beszélni,
legtovább álmodni egy és ugyanazt,
legtovább végezni anélkül, hogy
zuhogna, a fűre,
az aszfaltra, a folyóra, mindenre.
Legtovább remegni ezen,
legtovább ismételni: nem.

Ezt mérni az idővel.
Mint folyamat, mint időjárás,
kézszorítás, pofon, mint egykor.
És szigorúan mérni, amennyire
lehet, elhanyagolni
tényeket, elfedéssel, ordítással,
ismét, amikor sokáig bolond,
megtanulni a mozdulatokat, helyeket, kevesebbet,
alakot, gyúrni az emlékeket, magunkat
megterhelni, át, parázs, fekély, mák,
méz, jég, fokozatosan, de tényleg
eltűnni, és magad magadat csinálni.

-

„Időnként képtelen vagyok megmozdulni.” R. Juarroz

Egykor minden francot tudtam:
a versenytársak vitorlaszámát,
betűzni az idegen szavakat, hajtottak a
verssorok, amelyek Tomažból ömlöttek
a papírra, és a papírról belém.
Ha láttam valamit, először láttam:
a szemeim megolvadtak és kiégtek.
Egykor tudtam, hány verssor
kellett legalább tíz szlovén költő és
költőnő első könyvéhez.
Megszámoltam egyenként.
Volt idő, amikor a világ szétnyílt, mint
egy gyümölcs, és minden alapos és buzgó

várakozás véget érhetett.

Elég volt elengedni a fogást, találtam
valamit, amitől továbbálltam volna.

Úgy nézett ki, mintha sűrű sötétben mozognék
az emberek közt, és senkibe se ütköznék.

Azt mondtuk magunknak: a végtelen kedvességem.

A levegő szaga keserű volt. A dolgok, amelyek érthetetlenül
folytak egymásba, akkumulálódtak, eligazodtak...

máskor felzabálták a verssorokat, és a verssorok a világot. És csak
azok a dolgok maradnak meg nekem, amelyeket:

keresek, kitalálok, nem zabálok fel.

És ezzel nem valami kitartóan halottat vagdosok,

bizonyos fájó részedet. Ha megmozdulok,

állandóan eltalálok valamit,

ami visszhangzik, nem áteresztő, amit nem ismerek fel,

ami távoli, amihez nincs közöm, ami él, és én közelítek felé,

és ami sem közélről, sem az életben, sem valamikor,

egyszer sem, nem hagyja, hogy átnevezzék.

-

Kár a papírért.

-

Ami biztosan jön: emberek.

Jogos volna valaminek ellent mondani:

az érkezés módjának,

a sónak, ami nem durva,

annak, ahogy gondolsz rá,

az életnek a saját munkámban,

a nyelvnek, amin nem mondod: félelem,

a bőség idejének.

Kell valamit hosszan ismételtetni

és elejteni.

Vizet venni a tenyeredbe, átnézni a hártján,

magadon, élő sövényen, élő futóhomokon, élelmiszeren,

ónos eső jégpáncélján, át a régvolton, azon a lenyesett és hegyesen.

Újra csak, más helyett, azt mondani: szia.

Ugyanúgy nem lenni ott és itt.

-

Nem sürgős sehová

-

Palackok egymás hegyén hátán,

felemelni dolgokat a földről, felállítani,

véletlenszerűen letenni, elhajítani
magadat, oldalra, ahol keresgértél,
nem is, úgy, hogy senki sem marad
tovább, a helyzetben, túl közel
vagytok, befurakodni, kihúzni egy
új vonallal, több áttekinthetetlennel,
több holnap, kevesebb, sokkal kevesebb
kihagyás.

Itt lenni, jelentsen ez bármit is.

-

Két víztükör között acél, felhajtóerő és
csavarmenet, hely a levegőnek, dermedtség
az elhagyásnak, elválás a hullásnak. Annyi,
hogy ne repedjen, úgy választani el magadat
a testedtől, a beszédétől, a szereptől,
a műveltségtől, magadtól. És megengedni,
hogy nyomás alatt repedjen.

-

Így mondani: nem.

-

Ez van a felszínen, ahol érzek
és érzéketlenné válok.
Lent nyugodt tengert rejt
valami, forrón gőzölög és tekeredik.
Üresen belép, a szembe, a tengelyek közé.
Érvénytelen, cibálom a maradékot, a
vitában a tengelyek meglendülnek, kedvesen, ha van
egy pillanat, azaz, elég kézzel nekimenni,
meggyőzni, magadat meg nem adni,
igen, összeszedni magadat, belevetni magadat, következtetni,
szigorúan magadra mutatni, merre, és
mikor nincs, meddig, nem vagy.

Valami súllyal gabalyodunk egymásba,
és a súly tudja, hogy győzni fog.

-

Valójában nem félek semmitől,
csak ettől félek most és egész idő alatt.

-

A szlovén költő hívja a fiatal szlovén költőt.
A kurva anyanyelved, világnapok, megemlékezés,

a történelem, a pillanatok, a kontra felhasználása,
bolyong, zerge, hibás, térdet hajtani, nyerítés, a
földre rogygni, felzabálni, felzabálni mindezt, virrad,
többes számban, egyenlővé tenni a testtartást a betűvel, törvény, muszáj, muszáj,
muszáj ismételned, ismételni magadat, a nap óráiban, annál,
hogyan élsz, szüntelenül, egyúttal, vese, egyúttal
tévedéssel, ajkakkal és ágyúkkal, körökkel, amit csak maguk
hívnak körnek, erősen ügyelni a parketten, mielőtt
szétnézel, mintha valamit megérintett volna, dél, eső után,
a késleltetésben és a suhogásban, az inercia jeleiben, a közöny
az emlék nyomaiban, keményen kimondott elhatárolódás, halkán várni
az ürességben. Te mind között, te mellette, te kétségtelenül,
te épp olyan, számodra érthető, téged senki nem kerül el, te jól tudod.

-

Tripartit megfogalmazás.

Eldönteni a kötelességeket, megtartani a dühöt.

Nem megbocsátani: a lapoknak sem, a világnak sem, az embereknek sem,
nem remegni, de nem odébb menni, de, de

olvasni: reszketek, olvasni: mint a levegő, olvasni: ugyanúgy.

Helyben maradni akkor is, ha mások mozdulnak:

valami leginkább a békében, személyesen, akkor is, ha a talajról van
szó, lemezről, síkról, a hely gyökereiről, a legközelebbi
témáról, legtöbbször a sötétben ismételve, a legtöbb fa,
legtöbbször a szemben akkor is, ha utána mindannyiszor erre gondolsz.

Itt maradni. Nyakaddal egy élhez közeledni, és mondani: torok,

mondani: reszket, mondani: a hangba ásni. Gondolni a hangra,

együtt, vérkeringés, most, gondolni a kimondott kisebb osztalékra,

az esőre az óceánon, és mindig így maradni; nem birtokolni sokat,

tengereket, látóköröket, mindenféle vonalakat, mindenféle vonalakat,

mielőtt, minden felsorolás előtt megenyhülni, lemondani

a tömegről, a földről, mert vonz, magadról, mert vonzol, a tengelyekről, mert

forognak, a nyakakról a fejek miatt, nyolcokról, mert sorban vannak,

arcokról a szájak miatt, szemekről a nevek miatt, a logikáról nem,

sem a cégekről, sem a munkáról. Kedv szerint megszüntetni, és még tovább

maradni. Nem elmenni, amikor meglegyint a szél, szétporladva

belül és a világban, meglegyint azért is, mert még nem gyanakszol.

A távozással nem jelen lenni, megkülönböztetni rengeteg vizet.

-

A hangomban friss leveleim voltak,

vad, lesben állva, lelegelte.

KATJA PLUT

Az állatok már elmentek

mi még itt maradtunk
mert mindig maradunk
még a mennydörgés után is
hozzászoktunk hasunk
felett aludni
amely összébb szorul
egyszerre más dolgokkal

aztán mi, túlélők, így szóltunk
a kegyetlen természet kimutatta a foga fehérjét
ahelyett hogy ordítottunk volna az elveszettek
felett érzett fájdalomtól

hozzászoktunk az elalváshoz
hasunk felett
rögtön mikor reggel felkelünk
csak látszatra vagyunk éberek
meghosszabbodunk, amennyire lehet
mérget keverünk és mohón lenyeljük
és úgy teszünk, mintha nem szándékosan haldokolnánk
mert nem tudunk dönteni
sem az egyik, sem a másik oldal mellett.

* Katja Plut Novo mestoban született 1979-ben. Itt végezte el a gimnáziumot, majd a ljubljanaei egyetem társadalomtudományi karán szerzett diplomát kommunikáció szakon. A következő önálló versesköteteket adta ki: *Do resničnosti izsanjan svet* (1994, a szerző kiadása – A valóságig megálmodott világ), *Dober tek!* (1997, a szerző gimnazista versei, magánkiadás – Jó étvágyat!), *Ej!* (2001, Založba Goga – Hej!). A *Štafeta hvaležnosti* (2005, Litera – A hála stafétája) Veronikina nagradára jelölték. Utolsó könyve 2012-ben jelent meg a KUD Kentavernél *Dvojnovidni* (Kettőslátás) címmel. Több gyűjteményes kötetben és antológiában is közreműködött, mint legfiatalabb szerzőt tünteti fel az Antologija slovenskih pesnic (2007, Založba Tuma – Szlovén költőnők antológiája). Munkásságáért 2007-ben elnyerte a Zlata ptica-díjat.

Ki lesz geomancia*

ülök a víztükörnél
a fejem óriás nagyság
a fejemben nincs idő
a gyökereimmel szívom az éltető tápanyagokat,
ágak, a légkör éltető erejében fürösztve,
keveset osztanak meg, már majdnem maguktól megteltek.

a nagyapák jöttek vigasztalni,
mert veszekedésből szöktem,
a nagyanyák és anyák a földre fektettek.
köztük jártam, és testemmel megértettem,
miért és hogyan létezem. csak még a fejem volt
aztán visszamentem át a hídon
a mezőre
rétegek a klinikai halál állapotában,
csak a tehetetlenségtől mozog
a szembe vág olyan súllyal,
hogy alig látsz valamit is
többnyire bámulsz – csak később
érted meg amikor nincs senki
aki válaszolna
és valamit megeszel
ez a réteg vízszintes és függőleges,
a tüdő kereken szeret
tágulni, ritkán lélegzel
és mikor visszatérsz, talán
kezet nyújt valaki, aki olyan jól nevelt,

az asszony, akit tiszttelek, mellettem ül,
és a többi asszonynak magyarázza magányom fájdalmát,
anélkül, hogy rám nézne, és megkérdezné, hogy vagy,
valószínűleg érződik a kulturális és természetes örökség
akkor is, ha kérdeznének, nem tudnám elmondani a kollektív minták ragacsos, érzéki
felhőit, amiket nem lehet visszatartani,
már próbáltam, de a legtöbb embernek kevesebb szenzora van, vagy már
[gyógyszerfüggő,

ezért futsz az ősök és az emberek közé, akik szeretnek, még ha nem is téged
ott fellélegezhetsz, és megtanulhatod, egyáltalán mi az ördögöt lehet
még itt tenni,
és miért,
akkor is, ha holnapután meghalsz, kedves,
ezt az időt még értelmesen kell felhasználnod,
ha nem, hát annyival jobb,
Viktor Frankl látta Auschwitzban,
hogyan csak az értelem és a halál él

és a halált nem találom,
az öngyilkosságban nem hiszek,
ezért váltam haldoklóssá.

Cerkniško jezero, kegyhely, 2013.06.29.

Elengedett karokkal

A szerelem pedig a csípőmre teszi
a kezét, és felemel a léghuzat tetejére,
elengedett karokkal,
leszögezi a jégfedeleket, és elsodor
minden tiltakozást
- nem lesz golyó, amely valahol megállna,
olyan végtelen, meghatározatlan
és tiszta leszek, hogy a kés nem tud
mit szétvágni;

gyengédségem lesz az erősségem.

Tiszta csendet

*Veronika soha sem volt házas, de megégették.
Jeanne d'Arcot is.
Magdalenát szintén.
Mindhárom megsértődött.*

Ami bátor, az jó,
tegnapelőtt még csak a szerencsések
szemükben fénylő nyuszikkal és a kábultak voltak bátrak,
mivel fekete özvegyek neveltek bele minket
a női nemzetségbe, olyanok, akik nem akarnak hálót fonni,
nehogy valakit megöljenek,

és a férfiak nemzetségébe, akik apakéz és -arc nélkül
400 m magas emberevő pókokká váltak,
alig volt terük a mozgásra és ordításra,
a létezésre dühösen,

erős nemzetségek vagyunk, és jók akarunk lenni, és
enni egymással, nem egymást.
Nem voltam bátor,
csak beszélgetni jöttem,
de te voltál
átöleltél, és nem féltél annyira
a kolostoraink vastag falaitól
néma méhemből
kipiszkáltad a szavakat, mint
kenyér, víz, szomjas, éhes,
Köszönöm Neked:

(ami jön, még nincs, és nem tudjuk, hogy lesz;
csak a *van*ból jöhet létre bármi;
mert nem adom a megörökölt haláloknak,
hogy olyanná rohadjanak, amiket hoztunk,
szerelmet hoztunk és némi félelmet,
ez volt minden;

erősek vagyunk, de nem gyilkolunk,
egyesek akkor sem, amikor kellene.

Ami jön, még nincs, és nem tudjuk, hogy lesz;
csak a *van*ból jöhet létre bármi
és a hálából/játékosságból/
az erekből/csapból/
a keletkezésbenből
a sodrásbanból

és tisztának kell lennie,

főleg ha csend van.)

So long and thanx for all the fi//h

A dagály műanyagot,
mikrokagylókat és delfin demonstrációkat hord,
ezt „tömeges delfinpusztulásnak” hívják, és
nem látszik rá magyarázat.

HA HA
vér csurog a négy betűn.

Aztán az egyiknek eszébe jut, hogy tuti azért van mer
azelőtt szárazföldi lények voltak, és az ösztönök visszahúzzák őket –
HA HA folyékony üresség csorog a négy betűn,
A nagy bölcsesség (Le Grand Bleu),
ahogy a struccok is leszaladnak a lejtős szirteken,
mer ösztönösen repülni akarnak
megállíthatatlanul

Egyes újszülöttek hiperaktívak,
mások füveznek
és azok, akik nem, vagdossák magukat
és a nőiket
és a fiúikat.
E termékek kutatására nincs
pénz, ezért nem látszik rá magyarázat,
hamarosan borotvapengék bukkannak fel
különös formában a pontos vágás érdekében

vanília illattal

lányoknak.

Veszek egy csomaggal, és a delfinekhez csatlakozom,
és belevágom a kibaszott magyarázatot, miért, precízen
kis írott betűkkel a testembe,
mert különben biztosan találnak okot, miért ne olvassanak
a vékony, piros sorok között.

Aláírom majd egy ?-lel.

(Isten veled, és köszönök minden hibát.)

LIPTÁK GYÖRGY: KÖRTE

ANA PEPELNIK

egész örökkévalóság

Egyszerűen abbahagytam hinni
hogy léteznek még szentjánosbogarak. Amikor
a szénát megforgatták az éjjel
a világot beragyogta zölddel. Mint a mindenség. A napok

hosszúak voltak és az élet
maga az örökkévalóság. A hang megfogható volt

és könnyedén megérintettem.
Tegnap mindenhol örökkévalóság volt
és átrakosgattam holnapra és holnaputánra
könnyedén. Mint a hangot. Kopogás pislákolás

csuklás mormogás könnyű érintés
szempillák csattanása és nyugtalan várakozás.

De a teljességből mely oly bolondul támaszkodott
az égnek és megkeverte a csillagok
kompozícióját hullott a szentjánosbogarak
ötlete. Azé az enyhe zöld

hangé mely ronda kis állatok
hasából jön föl. Az örökkévalóság elakadt.

* Ana Pepeľnik költő és fordító. Első kötete az *Ena od varijant kako ravnati s skrivnostjo* (Egy a változatok közül: hogyan bánjunk a titokkal – LUD Literatura) 2007-ben jelent meg, két évvel később, 2009-ben ugyanannál a kiadónál a második, az *Utrip oranžnih luči na semaforjih* (A szemafor pislákoló narancsárga fénye) és 2013-ban a harmadik, a *Cela večnost* (Egész örökkévalóság). Az amerikai irodalom fiatalabb és kevésbé fiatal költőgenerációitól fordít, e szerzők között találjuk Joshua Beckmant, Matthew Zaprudert, Matthew Rohrert, Noelle Kocot-t, Jennifer Clement-t, James Schuybert és Elizabeth Bishopot.

Szabadidejében a független Radio Študent bemondója, a hangok (kísérletező) kutatója különböző szóbeli/hangzó/hallgató/csikorgó/zörgő eseményeken, például a nemzetközi Metropoetica projektben, még gyakrabban a CPG harmadik kereként. Legszívesebben Ljubljanában él, alkot és alszik.

Egyszerre bealkonyult
és az út bal sarkából dongást
hallottunk. És zöld fényt.
Egy szegény kis lámpás hozzám ért

egészen gyengéden. Bebújt a szempillák alá
és elűzte az éjből a hangot vissza az örökkévalóságba.

bárka

Ez nem egy hajó. Ez egy hatalmas
elhagyatott ház. Ebből az ablakból
számoltunk hét ujjunkon össze
két oroszlánt két zsiráfot és két zebrát.

Mivel a ház szobáiban ahol alszunk
olykor gyerekek alszanak ezek a rajzok
teljesen normálisak. E házban

minden lehetséges. A zajos repedés
melyen át a szobába áramlik a megszűrt levegő
csirke melyet hálnak nevezet
és a furcsa készülék a rárajzolt

focilabdával. És a nagy varjú.
Reggel hétkor reggelizik
az ablakunk előtt. Tegnap diót

csirkecombot ma fél
őszibarackot. A homlokzat színes
lufikkal díszített és a levegő körötte
ritka mert árvíz van. Ezt a szobát

te árasztottad el könnyeiddel amelyek éjjel
folytak az utcán. A házat hajóvá változtattad
és az állatok egyszerre értelmet nyertek.

lökések

Semmi szél. Csak időnként
széllökések amiket egy vörösbegy okozott.
Épp mellettem. Mögöttünk
séta a tömbházak között egész héten.

Le és fel az utcán naponta párszor.
Még mindig mindenkinek saját kertje van.
Szorgalmasan művelik ha nem szűkölködnek.
Tele vannak spenóttal amit

senki nem főz meg.

sétához hasonló

Az utca egyszerre kiürül.
Ez a hó miatt van. Úgy zuhog ma
az utcákra mint nehéz függöny a színpadra.
Valami békét hoz magával és mint kés
a vajban eltűnik minden ami piszkos.
Most már tudom hogy ez azt jelenti egy zongora
jelenik meg megint és aztán kesztyűk
fojtott csengése melyek túl gyorsan csúszkálnak a billentyűkön.
Megint a kezében fogod tartani a katicát
és az utca végén az ölembe fogod tenni.
Hogy ne remegjek és hogy megőrizsem a békét
egy pár napra. Az utca és minden ami
ott van ma más. Fehér és üres.
Kissé idegenül hat ezért koncentrálok
a melegre az ölemben. Mindkét kezemmel tartom
a boldogságot amit a katica hoz
mindannyiszor mikor ránézek.

ez a világ

Nem régen használt írások. Elgyötört graffitik.
A szín lehullott és a betűk egyre halványultak. Ez
történik ha torlódások vannak. Megállt minden
a munkagépek a közlekedési lámpák a színes villamosok
és minden szem azokra az emberekre szegeződött akik ott
jártak ahol szokás szerint a forgalom sűrűsödik.

Zöld zsaruautók rendőrökkel teli. Az eseményt kamerákkal
jegyzetelik és a zsemlébe ketchupot nyomnak mellé.
Több fiatal leteszi a pisztolyt és hideg sört nyit
miközben elájul egy lány a tömeg közepén.

Minden irányból technót bömbölnek a hangszórók
fuck yuppies/fuck capitalism. A baloldali utcából
hársfa illata száll és egy fiú a lepattogzott falnak
támaszkodik melyen a felirat mehr obst essen.

A forróság éles volt és a konténerekből
dinnye és eper búzlott.
De valahogy minden úgy zajlott
ahogy kellett. Semmi rendetlenség
jó videofelvételek és hangos zene.
Sok boldog ember napfény és szerelem a házak mögött.

SÁNTHA JÓZSEF

Az éjszakai játszótér

No hát, ez egy különös éjszaka volt! Az állomásfőnök annyira felbosszantott, megalázott, és még be is zárt a váróterembe, hogy tisztos koromnál fogva képtelen voltam megérteni a helyzetemet. Még reményem sem volt, hogy valóságosan az önélet-rajzommal foglalkozzam, részben a személyiségem megcsúfolása, másrészt a fáradtságom miatt. Mégis lelkiismeret-furdalást éreztem egész éjszaka, mint egy rossz tanuló, aki nem írta meg a házi feladatát. Már ez a lehetetlen helyzet is, hogy valaki számon kéri tőlem a legbensőségesebb dolgaimat, egy vadidegen, aki jogot formál arra, hogy mélyen beleavatkozzék az életembe. Miközben persze a menekülésem lehetőségeivel foglalkoztam, megmaradt bennem néminemű tisztelet az irányában, hogy mennyire érdekli őt az én életrajzi írásom állapota. Az efféle írók, mint én, jegyzi meg Szoprán Auguszt, mindig a kívülről teljes érdektelenségén véreznek el. Nincs elég erejük, kitartásuk, hogy az évekig asztalfióknak írt feljegyzéseiket másoknak is érzékeny követhető anyaggá formázzák. Belebonyolódnak olyan kérdésekbe, amelyek a legkevésbé sem tartoznak a nyilvánosságra. Csupa olyan megjegyzéssel töltik meg füzeik lapjait, amelyek csupán előzmények, nem pedig a valóságos élettények számbavétele. Ezért különös hatással volt rám az állomásfőnök követelőző érdeklődése, még ha a végső kicsengésében ilyen beteges formában nyilvánult is meg. Dolgozni akartam tehát, hogy ésszerű keretek között felmutassam az egész problémával szembeni ellenszenvemet, hogy pontosabb fogalmakkal világítsam meg az írásommal kapcsolatos fenntartásaimat. De ez a magam szándéka ellen gyanúsán belém gyökeresedett kétség megfosztott annak a képességétől, hogy valóságos érvekkel lépjek fel magammal szemben. Az egész paradox problémahalmaz nem tűnt a fogva tartóm számára elfogadhatónak. Én pedig jelen helyzetemben nem voltam képes nagyobb szellemi erő kifejtésre. Meg kellett adnom magam a fáradtságomnak, és csak lelkiismeret-furdalással gondoltam a következő reggelre, amikor majd számon kéri rajtam az éjjeli munkálkodásomat. Holott persze nevetséges volt az egész helyzet, de aki ilyen bizonytalan utakra indul, akár szellemileg, akár fizikai valójában, annak számolnia kell ezekkel a veszélyhelyzetekkel. Minden embernek meg van a hatalma, hogy ideig-óráig a saját belátása szerint korlátozza a másik szabadságát, esetleg néminemű szellemi zsarnokoskodással kényszerítse a véleménye kifejtésére. Az én állomásfőnököm valamiért szükségesnek érezte, hogy az ő sokkal egyszerűbb és logikusabb nézeteit megfontolás nélkül rám kényszerítse. Olyan világban nőtt föl, gondoltam, ahol a problémáknak, ha már egyszer kitudódtak, akkor végére kell járni. Ha valaki elhatározta, hogy megírja az életrajzát, akkor

kutya kötelessége, hogy a társadalom, netán az irodalmiasság mezébe bújva, mellékes kanyarok és kitérők nélkül végezze a dolgát, lehetetlen, hogy esztétikailag szabotálja, esetleg negligálja az egész műfajt. Mindezt tehát a saját elgondolásainak a védelmében tette, nem szerette volna, hogy mire elkészül a saját műve, már ne legyenek érvényesek azok az irodalmi normák, amelyek alapján ő az írását megalkotta. Szinte megijedtem attól a gondolattól, hogy az egész hadművelete az én ki sosem adandó életírásom megszerzését célozza, amelyben megfelelő támpontokat talál az ő ki sosem adható életírásához. Mert ezek nagyon belső dolgok, még akkor is, ha csupán egy élet megközelíthetlenségének és érvénytelenségének a dokumentumai. A magában való tények valamilyen csatornákon keresztül kiszivároghatnak és megfoszthatják az ő személyes érdemének gondolt, tökéletesen zárt és föl nem nyitható művének eredetiségétől hiúságában felépített jellemét. Ezért aztán anélkül, hogy valóban egyetlen sort is lejegyeztem volna, mégis fontos tapasztalatokkal gazdagodtam ezen az éjszakán. Némileg átrendeztem a várótermet, az írásaimat tartalmazó bőröndjeimet a pad alatt összefűztem egy szíjjal, és a testemhez csatoltam. Odakötöttem magam az eddig nem sokra tartott írásaimhoz, mintha legalábbis keresztre feszítettem volna magam, annyira szimbolikusan tűnt ez a cselekedetem.

Másnap azonban teljességgel csendesnek mutatkozott, még véletlenül sem akart emlékeztetni a tegnapi viselkedésére. Leült velünk szemben a kanapéra, végignézett rajtunk némi sajnálkozással, mintha csak állapotfelmérést végezne. A magával hozott sakktáblát az asztal közepére helyezte. Először az időjárásról beszélgettünk a legilletelmesebben, aztán anyám és a kutyám egészségi állapotáról kérdezgetett. Kicsit ijesztőnek is tűnt a számomra, mint minden, ami nem normális. Nem tudtam igazán ráfigyelni, féltem, hogy kitör rajta újra a tegnapi esti szenvedély. Ezt azonban azonnal észrevette, és többször is megkérdezte, hogy miért vagyok ideges. Képtelen voltam megmondani az igazságot, ezért részben tagadtam, másrészt mindenféle kifogásokat kerestem a gondolataim leplezésére. Ezzel azonban nem elégedett meg, azt állította, hogy nem vagyok őszinte hozzá, és próbálta megtudni az okát. Itt aztán újabb hazugságokba keveredtem, végül is arra hivatkoztam, hogy túlságosan felületesen ismerjük még egymást, és a helyzetem nagyon is kényes, magam se vagyok igazán tisztában a lehetőségeimmel. Ha nem vagyok iránta bizalommal, akkor nem tud rajtunk segíteni, mondta a legtermészetesebb hangon. Annyira megfelelő volt a viselkedése, természetes a hangszíne, hogy már-már hajlamos lettem volna neki egyet-mást elmesélni, ha nem jut eszembe a tegnapi este, amikor bizony nagyon durván erőszakoskodott velem. Ő beengedett minket a házába, mondta, gondoskodik rólunk, éppen elég szerencsétlenek is vagyunk, hogy mindezt a saját lelkiismerete megnyugtatóására tegye, de mégis csak idegenek vagyunk, akiknek nem ismeri a szándékait. A felesége is nyugtalankodik miattunk, fél egyedül kimenni a kertbe, egyáltalán nem érti, miért tartózkodunk itt. Én lehajtott fejjel hallgattam, itt-ott kész lettem volna ellentmondani neki, de egészében nem jutott eszembe semmi-

féle magyarázat. A váróterem például nem az ő háza, gondoltam, a felesége pedig sokkal erősebb lehet nálam, nem beszélve az anyámról és a kutyámról, akik a legcsekélyebb veszedelmet sem jelenthetnek a számára. Ezen kívül a vonatra várunk, ami nem a mi hibánkból késik, s ha egyáltalán megjön valaha, akkor egyből felszállunk rá, és tovább utazunk. Mindez még érvényes lett volna tegnap, de mára már lényegében úgy tűnhetett, hogy itt akarunk hosszasan megtelepedni.

Ekkor felállt, és hosszan sétálni kezdett a padok között. Anyám azonnal nyugtalankodni kezdett, bökdösött, és a szája felé mutogatva jelezte, hogy éhes. Siralmas helyzetemet látva, egyszer csak megkérdezte, hogy játszanánk-e egy sakkpartit. Ekkor már tökéletesen összeroppantam, ha azt mondja, hogy azonnal távozzunk, az sem lehetett volna rosszabb. Felállította a bábukat, én pedig teljesen magamba roskadva lépegettem. Nem törődött azzal, hogy rosszul játszom, mintha élvezte is volna, hogy láthatóan sokat kell ügyeskednie, nehogy hamar vége legyen a partinak. Közben a sakkszeretetről beszélt. Mióta nem járnak a vonatok évi rendszerességgel, a menetrendek tanulmányozása helyett áttért a sakkra. Azelőtt pontosan tudta az ország összes járatának megállóit, indulási és érkezési idejét, az egész menetrendet az elejétől a végéig. Lassan már nem érdeklik a vonatok, egyszerűen csalódott embernek érzi magát. Most a lépések lehetséges variációit gyakorolja egész nap, ami persze a legkevésbé sem azt jelenti, hogy jó játékos lenne, csupán, hogy jó a memóriája. Próbálkozott már a játék legkülönbözőbb formájával, a vaksakkal, az illegális sakkal, a távsakkal, sokszor egész héten feladványokat old meg, vagy feladványok kigondolásán dolgozik. Bár százhuszonhat lépést képes a fejében tartani, anélkül, hogy ránézne a táblára, ezzel együtt, amikor elindult egy helyi versenyen, csúfos kudarcot vallott. Egy idő után, amikor már csak néhány bábum lejelölt a sakktáblán, ledöntötte, és újra kezdtük a játékot. Én először a reggeli, majd az idő haladásával az ebéd reményéért játszottam. Anyám szerencsére elaludt, ami azonban a legkevésbé sem azt jelentette, hogy ne lett volna nagyon éhes. Csendesen csordogáltak a partik, bár minden egyes alkalommal megizzasztott, olyan nehezen voltam képes mattot kapni, hogy egy idő után javíthatni kezdett a lépéseimen, mintegy maga ellen játszott, és ekkor némileg én is elkezdtem a táblára figyelni. Már kora délután volt, nagyon éhes voltam, amikor váratlanul összecsukta sakk dobozát, és azt kérdezte, hogy hány fejezetet terveztem meg az önéletrajzomból, és hogyan is gondolom el a megvalósítását. Megint csak olyan kérdések kerültek elő, amelyek engem nem nagyon foglalkoztattak, semmiféle tervet nem készítettem, vallottam be, valami egész máson töröm a fejem, talán azért sem vagyok képes belekezdeni. Ne haragudjon meg, de tegnap beleolvastam a jegyzeteibe, és ott egyetlen befejezetlen mondat állt: *Neve nincs nap, méretüket hajsoló cselló-színű felhők...* Mit akar ezzel mondani? Hát hogy én ezzel mit is akartam mondani, az nagyon egyszerű. Végül is majd tíz éve gondolkodom az önéletrajz írásán, és valamikor úgy terveztem ezzel a mondattal indítom el az írásomat. Mondjuk, kinézek egy ablakon, és akkor ezt gondolom. De mért nem fejezi be, kérdezte. Ha jól értem, akkor ez egy befejezhetet-

len mondat. Minden mondatot be lehet fejezni, tiltakoztam, sokkal nehezebb egy mondatot elkezdni, mint befejezni. Ez az önéletrajzi írásom egyik titka talán, hogy az első mondatot miért nem vagyok képes befejezni. Legfőbb feltevés, ha képes lennék végigírni a mondatot, meg sem állnék a századik oldalig, sőt elfutnék vele ezer oldalig is. Ebben a mondatban én annyi erőt érzek, hogy ez akár száz oldalon át is kitart. Furcsán nézett rám, és még sokáig sétált a váróteremben, minden esetre ez volt az első nap, amikor nem kaptunk se reggelit se ebédet, viszont az ajtót újra csak ránk zárta. Előtte még nagyon furcsa kérdéseket tett föl az önéletrajzommal kapcsolatban. Az kérdezte, ugyanezt a mondatot ismétli a bőröndjeiben lévő feljegyzéseiben is? Nem tudom, hogy mi van a bőröndjeimben, válaszoltam. De hiszen azt mondta nekem, hogy az önéletrajzán dolgozik évek óta. Furcsa ember maga, mondta, aztán egyenként végigmustrálta a bőröndjeimet, és szó nélkül távozott.

Egész délután a mondat fölött ültem, azt gondolván, ha be tudnám fejezni, akkor talán mindannyian kapnánk vacsorát. Sokat próbálkoztam, de egészében nem mondott nekem semmit ez a mondat. Akkor úgy gondoltam valami velősebbel kezdem, amelyik jelent is valamit. *Nem az észleléseimből fakadóan, írtam, az idő hátráltatja némiképpen, hogy a múltam...* De itt újra csak elakadtam. Mintha egyre vastagabb falat húztam volna a múlt és a jelen közé. Semmiképpen nem tudtam megközelíteni, sőt egyre távolabb kerültem tőle, már-már olyan messze, hogy kétségbe vontam, van-e egyáltalán múlt. A jelenemhez képest legalábbis értelmezhetetlen volt. Semmi nem jutott eszembe. Vagyis hazudnék, ha azt mondanám, semmi értelmezhető, érvényes dolog nem jutott az eszembe. Emlékeztem például, hogy egy játszótéren hintázok, és valaki vigyáz rám, sürget, hogy hagyjam abba, mert lassan sötét lesz. Én azonban nem akarom abbahagyni. Csak lököm a hajóhintát egyre magasabbra, miközben látom, hogy valóban sötét van. Mikor kiszállok, akkor látom, hogy egy törpe vigyáz rám, talán a nagyanyám az a törpe: Hogy megnőttél, mondja, de ez semmit sem jelent. Aztán látom, hogy beiszkolnak az öregek az éjszakai játszótérre. Én meg rágyújtok, ami újra csak nagyanyám heves ellenállásába ütközik. Mikor elkezdtem hintázni, még tényleg gyerek voltam. A sarki italboltba már ösztönösen megyek be, és hallgatnom kell nagyanyám sopánkodását: Egy délután alatt felnőtt és elzüllött. Micsoda rettenetes gyerek! Emberek, mentsétek meg, hozzátok ki a kocsmárcsókából! Ez tetszik, másoknak is elmesélem, hogy tegnap még óvodába jártam, mára megkívántam a sört. A törzsvendégek két táborra szakadnak, az egyik részük a nagyanyámnak ad igazat, követelik, hogy a kocsmáros ne szolgáljon ki, és mutogatják a füles mackót a kezemben. A többiek szerint régi törzsvendég vagyok, és pontosan beleillik a hátam abba mélyedésbe, amelyet szerintük az évek alatt én dörzsöltem ki. Ám amióta észrevették a mackómat, erősen szégyellem magamat. Már csak egy korsót kérek egy keverttel, aztán megindulok nagyanyámmal hazafele, és tökéletesen neki adok igazat. Tegnap még valóban az óvodában voltam, egy új verset tanultunk, és szerelmes lettem az óvónőbe.

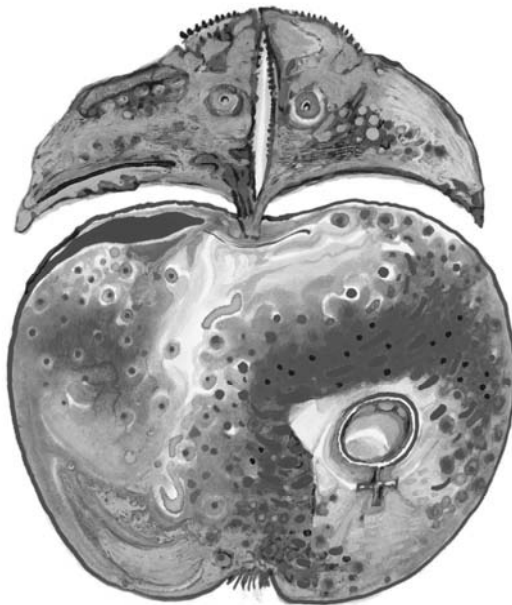
Nem tudom, hogyan keveredhet ennyire össze az idő, amióta leültem ide, hogy megfogalmazom ezt az első mondatot, itt is teljesen besötétedett. Úgy érzem, mint-ha a kutyája, vagy a disznója lennék, akit az óljában hizlal. Ami még valószínűbb, hogy az önéletrajzi feljegyzéseimre kíváncsi. Szeretné elrabolni a bőröndjeim tartalmát. Azt szeretné, ha neki dolgoznék mostantól fogva. Esetleg szeretné kissé stilisztikailag följavítani az életrajzát az én önéletírásom segítségével. Egy vénás injekciót adni a sápatag emlékiratainak. Nem eszik ebből. Minden körülmények között megvédem magam. Nagyon meglepődne, ha betekinthezne a bőröndjeimbe, kuncogtam magamban. Hiszen én sem tudtam, mi is van a bőröndjeimben. Ha a feljegyzéseim, akkor se sokra jut vele. Ha-ha! Kezdeti jókedvem lenni. Nehéznek ugyan elég nehéz, azt ő maga is megtapasztalhatta, de miért gondolja, hogy a feljegyzéseim vannak benne? Én mondtam neki, de miért hisz el mindent, amit mondok? A sötétben még sokat mocorogtam, valahogy nem értettem a helyzetet. Valójában azt nem értettem, hogy miért is nincs önéletrajzom. Itt aztán eszembe jutott, hogy egykor mennyit gondolkodtam a hiátusokról. Azelőtt is feltűnt nekem, hogy egyik pillanatról a másikra lettem óvodásból züllött ember, aztán hirtelen lettem favágó vagy börtönőr, erre pontosan nem emlékszem, és most is váratlanul lettem öregember. Nem voltak átmenetek, finoman kidolgozott tudatmódosulások, egyik zsákból eszem a másik zsákba. Mindig voltam valami, csak éppen közben nem voltam semmi. Talán ezért is szerettem volna megírni az önéletrajzot, hogy pontosabban lássak, csak közben ébredtem rá, hogy nincsen mit. Nekem lényegében a hiátusok miatt nincs, és nem is lehet önéletrajzom. És amikor az állomásfőnök azt kérdezte, hogy miként is tervezem előre meg az írást, lényegében helyesen feleltem: Az egyik fejezetben még lehetségesnek tartom az önéletírást, a másik fejezetben már lehetetlennek tartom, és ez így megy majd fejezetről fejezetre. Ez az én önéletrajzom lényege, hogy egyszer lehetségesnek tartom azt, amit a következő részben már tökéletesen lehetetlennek. És ha ő százhuszonhat lépést képes fejben tartani, én is képes vagyok erre. Az első fejezetben még nem tartom lehetségesnek, de a másodikban már elképzelhetőnek gondolom, amit a harmadik fejezetben újra csak teljes képtelenségnek gondolok, hogy aztán a negyedik fejezet nagy áttörést hozzon abban a tekintetben, az önéletírás mégis csak lehetséges, és így tovább és tovább egészen a százhuszonhatodik fejezetig. A teljes és logikus következetesség mozgat, az őszinteség ereje soha nem lankad, hiszen mi más az őszinteség, mint a pillanatnyi állapotunk és véleményünk hiteles feltárása. Nem a regényesség mozgat, ez talán majd csalódást okoz Őuraságának, amikor az ellopott jegyzeteimet lapozgatja, de épp elég megfontolandó tudás birtokába jut, ehhez kétség sem fér. Éppen a legfontosabb tudást adom át neki, hogy önéletrajz nem létezhet, és ha mégis van, az csak egy orbitális csalás, önimádat, beteges tudat- és emlékbujáztatás. Az önéletrajz, mint egy lehetséges én-daganat, amely megsokszorozza, megsemmisíti a benne képzelődőt. Ugyanakkor meglepetésként éri, hogy az önéletrajz a legtisztább és legprecízebb én-gondolat, én-kiegészítés, amikor is felelősséggel idegenítjük el a személyi-

ségünket a lényunktől. Hiszen ez a számtalan megállapítás, kétség, tagadás, a vágy az én rögzítésére, majd a tökéletes elbizonytalanodás éppen kiad egy portrét. Mint a gyilkos ötvenhat halálos és negyvenkét nyolc napon belül gyógyuló sebet okozó szúrása. Tehát mindig vagyunk valahol, csak éppen azt nem tudhatjuk, hogy hol. Nekem erről nem is voltak kétségeim, miután a zár miatt képtelen voltam elhagyni a várótermet, többszörösen is ismételterővé vált a helyszín. Nem egy forgószínpad, gondoltam. Ha évekig kell itt várakoznom, akkor sem változik a véleményem. Csak az nyugtalanított, hogy éhen fogunk halni, de ezt még a kedvezőbb változatnak tűnt, mintha arra gondolok, hogy most az állomásfőnök az önéletírásában már lassan haldokolni kezd, mint tegnap mondta, egy alhasi tályogot operáltak ki az orvosok, de a szövettani eredmény még nem jött meg. Egyébként nem gondoltam komolyan az éhenhalásra, szerintem ma mindenképpen kapunk vacsorát. Bár nem teljesítettem minden kívánságát, de belekezdtem egy új első mondatba, az első mondatok pedig nagyon fontosak. Most keresni is kezdtem ezt az új első mondatot, hogy ha beállít, egyből kéznél legyen. Többször is végignéztem az asztalon lévő feljegyzéseimet, de nem találtam meg. Rögtön nekikezdtem egy újabb első mondatnak, de nem jutott az eszembe semmi. Kábán ültem a padon, miközben anyám és a kutyám nagyon ijesztően viselkedtek. Anyám többször is felágaskodott, és csapkodott a levegőben, míg a vakkutyám a fehér botjával verte az asztalt. Én egy pad mögé bújtam, hogy semmiképpen ne érzékeljék a jelenlétemet, amikor váratlanul megjelent az állomásfőnök felesége, és egy tálcán újra meglepő mennyiségű finomságokat hozott vacsorára. Szabadkozott a férje miatt, hogy az írása közben komoly problémákkal szembesült, és nem akart udvariatlan lenni, csupán arra számított, hogy tőlem kap majd valamiféle segítséget, de csalódnia kellett bennem. Én nagyon komolyan vettem az állomásfőnök állapotát, és miután bátorsággal kibújtam a pad mögül, nem tudtam neki semmi mást mondani, mint amit életem utóbbi tíz évének legfontosabb tanulságaként megfogalmaztam egyszer, mielőtt még úgy gondoltam volna, hogy önéletírára adom a fejem, ugyanakkor ez a gondolat egyszerre el is tántorított attól, hogy egyetlen mondatot is lejegyezzek. Ha egy történet elkezdődik, mondtam, valaminek a vége kezdődik el. A férje, azt hiszem, túlságosan elhamarkodottan fogott hozzá ehhez az írásához. Én nagyon korán felismertem, hogy nem szabad rögzíteni még a leglényegtelenebbnek tűnő tényeket sem, halálos vétek kiesni az időből. Az idő ugyanis a legkíméletlenebb hanyagsággal gondolja a lelki sebeinket. Valójában nincs is történetünk, vagy amit annak gondolunk, csupán a léhaságunk és a bűneink lajstroma. Kezébe adtam a közben a kutyám szájában rágcsikált lapot, amelyen kivehető volt még a délutáni kétségbeesésem diktálta töredék: *Nem az észleléseimből fakadóan, az idő hátráltatja némiképpen, hogy a múltam...* De nem volt folytatása a mondatnak, megint nem tudtam befejezni, és így elmaradt a frappáns üzenet is, amellyel a jótevőnket próbáltam vigasztalni.

Mindazonáltal a véleményem nem változott, a végtelenen összetorlódott tér, amelyben a képletes jelen, az állomásfőnök önéletrajza, valamint az én várótermi

rabságom, esetlegesen az életrajzom részleges hiányossága egy bizonyos egyidejűséggel szolgált volna a számunkra.

Nagyon távoli dolgok kerülnek így nagyon közel egymáshoz. Hogy az állomásfőnök az írásában haldokolni kezdett, és már temetkezési vállalatot keres, amely majd az önéletírásban megteremtett lényét elhantolja, ez egyszerre volt számomra ijesztő és rejtélyes. Nem tehettem meg, hogy érzéketlennek mutakozom, ugyanakkor pontosan tudtam, ha az írásában el is halálozik, holnap reggel majd meglehetősen nagyvonalúsággal folytatja a haláláig még érvényes életét. Sőt, esetleg veszélyesebb lesz az én megítélésemet illetően, aki még bele se kezdett az élettörténetébe; ő, mint aki néhány év alatt lefutotta a köröket, írása szerint már a ravatalán fekszik, ugyanakkor mégis súlyos ítélettel rendelkezik az efféle hiányosan dokumentált életelviselőkkel szemben, amilyen én vagyok. A nap hátra lévő részében ezért, félve a ravatalon fekvő bosszújától, próbáltam az önéletrajzi írásom első mondatát befejezni.

LIPTÁK GYÖRGY: ALMA

VÉGEL LÁSZLÓ

Újvidéki napok

FRAGMENTUMOK A NAPLÓJEGYZETEIMBŐL (1991–2014)

(*Újvidéki csendélet*) Ballagok a sugárúton. Mentőautók száguldoznak mellettem. De *Újvidék* mégis fényben fürdik. Csak az, aki jól ismeri a sugárút mindennapi életét, csak az veszi észre, hogy éjszaka a tömbházak ablakain le vannak eresztve a redőnyök, mintha senki sem tartózkodna a lakásokban. Még a tévé-ekrán kékes fénye sem világít a szobákban, éjszakára, amikor szinte találomra szedik össze a tartalékosokat, elrejtőznek a polgárok. Holnap száraz-eletem vásárolok, hogy a szoba sarkában elolvassak néhány oldalt, s feljegyezsek néhány mondatot. Ideje lesz megválogatni olvasmányaimat, s elmerülni néhány könyvben, amelyeknek nincs hangos tábora. Ha elsötétülnek az ablakok, ha kihál a város, ha kevés fény mellett kell olvasni egy könyvet, akkor visszataszítók a divatosan pallérozott irodalmi szalonnok. (1991)

(*Közép-Európa és a Balkán határán*) Naponta autóbusszal utazok a bácskai oldalról *Szerémségbe*. Ősztönösen a Dunára pillantok. Hol *Palánka*, hol pedig *Pétervárad* felé vetem szorongó tekintetem. Újabban holttesteket vet a partra a folyam. Ma reggel csillogó és fodros a folyóvíz felszíne, s felelőtlenül játszanak habjaival a fáradt őszi napsugarak. *Claudio Magris* Duna-könyve jut eszembe: amikor a szerző erről a szakaszcsozról írt, legfeljebb csak néhány fel-színes anekdotát idézett fel. Nem érzékelte a démonikus erőt, amelyet a Pannon tenger néhai medrében lassan csordogáló folyam rejteget. Számára csak Bécsig igazi folyam a Duna, aztán fokozatosan keskenyedik, s mire ide ér, mocsarak között kanyargó part nélküli patak lesz belőle. Ám Közép-Európa és Balkán találkozásában több misztikum van, mint a forrásnál, ahol ő kereste. Az egyik is, a másik is kiszámíthatatlan világ, de egymással elkeveredve lidércesen vonzó, örvényszerűen balsejtelmű, még akkor is, ha a hömpölygő víz felszínén játékosan csillognak a fehér habfodrok. Az újvidéki híd felett érzékelhetően elkeveredik a kétféle levegő, mindkettőt mélyen belélegeztem, sokszor elbódított delejes misztikuma; szertelenül, szaggatottan múltak az évek, nem volt időm a divatos infantilizmusra, a konszolidáció fényessé politúrozott stílusgyakorlataira. A balkáni delírium és a pannon metasztázis zűrzavarosan összekeveredett bennem. (1991)

(*Új nemzeti komisszárok*) Megkarcol az új magyar cenzúra. A kisebbségi tisztelje az anyaországi hatalmat, amely időnként megragadja a kisebbségek gallérját. Nincs apelláta: megszabták a szerepem, legyek a nemzeti egység hőses bizonyítéka. Vagy ha éppen úgy hozza a sors, akkor a tapasza. Az én sorsomon okuljanak a megbízhatatlanok, gyanús magyarok. Egyre többen vándorolnak át Vajdaságból Pestre, hogy ellenőrizték és számon kérjék az itthon maradottakat. De mi lesz, ha majd egy napon nem lesz mit ellenőrizni? Más reményekkel utazom Budapestre. Szeretnék Pesten is, Újvidéken is élni, vagy még ennél is több helyen egyszerre, de ez majdnemhogy lehetetlen. Vagy-vagy! Budapesten egzotikus kisebbségi va-

gyok, akitől elvárják, hogy úgy érezzen, ahogy a többség akarja. Akivel időnként rokonszenveznek, de legyen olyan, mint a tükör: őket tükrözze. Ez a tükör egyben az ünnepi siratófal, a példamutató örök fájdalom jelképe. Néha piszkos ugyan, ilyenkor erőlyesen le kell törölni. (1991)

(*A hivalkodókhoz*) Azokhoz könyörgöm, akik Pesten a lehangosabban hivalkodnak a magyarságukkal, jöjjenek velem Újvidékre, és éljenek legalább néhány hónapig ott, ahol próbára tehetik magukat. Tanulják meg, hogy mit jelent ok nélkül elszédülni, és az égbolttal szemben sokáig bámulni egy ismeretlen pontot. Bámulni egy balkáni lány ébenfa-arcát. Megjegyezni, hogy mindennek legalább két neve van, akkor is, ha bezárkózunk egy szobába. Bizonyára bölcsebben térnek vissza, ha egyszer elképzelik a saját *Rue Descartes*-üket, hasonlóképpen, miként *Czeszlav Milosz* tette. (1992)

(*Áttelepülni?*) Nem települtél át, szegeznek nekem a kérdést Újvidéken mindössze egyhónapi távollét után. A maradék kínos pontosságával tartják számon a távozókat, messzebbre sóvárognak, mint a távozó, de szorongnak attól a döntéstől, hogy a szellemi tisztikar elsőnek meneküljön a süllyedő hajóról. Megértem a számon kérő hangot: a maradék vállára minden egyes elvándorlóval nagyobb súly nehezedik. Köztünk mindenki meggörnyedve jár, ha nevetünk, akkor csak a Másik miatt tesszük ezt, az erőtlen és önáltató reménykedés olyan érzésekbe sodor, melyeket másoknak nem kell érteniük. Válasz helyett a vállamat vonogatom, hiszen nem érzékelem a maradás és a távozás feszültségét, egyszerre vagyok mindkettő, ami azt jelenti, hogy sokáig kívülálló voltam, amikor az eltávozottak, akik közül oly sokan ékeskedtek gyökereikkel, gyökértelen európeérnek kiáltottak ki, kívülálló maradtam ezekben a napokban is, amikor ugyanazok konokul bizonygatják, hogy a Magyarországra való áttelepüléssel a nemzeti hűséget bizonyítják. Hallgatom a hangzavart, szellemi affinitásom a kívülállásra, a bolyongásra ösztönöz, erkölcsi érzékem arra int, hogy a legnehezebb órákban egy kis kör körül keringjek, és arra gondoljak, hogy saját adósságaimat ne hárítsam másokra. Nem tudok válaszolni a kérdezőknek. Egészen halkán kellene valamilyen érthetetlen mondatot elhadarnom, hogy ne irritáljam a körülöttünk ólálkodó veszélyt. (1992)

(*Hajszálgyökek a semmibe*) Nem hivatalosan tudomásomra hozzák, hogy pár nap múlva eltávolítanak a munkahelyemről. Először ideiglenesen, majd ha a törvényes feltétel megteremtődnek, akkor véglegesen. De ha nem tájékoztatnának, akkor is érzem: megváltozott körülöttem a légkör. Az egyébként is ritkuló telefonhívások megszűnnek. Akikben maradt némi rokonszenv, sajnálkozva tekintenek rám. Azt olvasom ki a tekintetükből, hogy miért kellett mindezt bevárnom. "Legjobban tennéd, ha áttelepülnél Magyarországra, ezek után nem érhet semmiféle vád. Az egyetlen író vagy, akit beleegyezése nélkül távolítottak el. Az a lista, amelyre felírták a neved, valójában feketelista. Közlötték az újságok. Mozgó célpont leszel. Miből élsz meg? Akik eddig eltávoztak, okkal vagy ok nélkül, saját elhatározásukból hagyták el környezetüket, munkahelyüket, te kényszerből teszed." Pár nap múlva valóban kezembé nyomják a végzést, alig nagyobb, mint a tenyerem. Másnap felmennék a szerkesztőségben maradt könyveimért, jegyzeteimért, de a főbejárat előtt hallom, a portások detektorral ellenőrzik a feketelistásokat, akik be akarnak lépni az épületbe. Lelassítom lépteimet és szembe fordulok Újvidék panorámájával. Ez az én városom. Még egy hajszálgyökeret eresztettem a semmibe. Maradjanak a könyvek, ahol vannak. Beköszöntött az idő, amikor kezdenek cserbenhagyni a tárgyak. (1992)

(*Fuvaros vagyok*) Régi újvidéki fotókat nézegetek. A Báni palota előtti nádason megakad a szemem. Nagypám és apám még látta azt a tájat. Fuvarosok voltak, hordták a földet, hogy eltüntessék a mocsarat és a lápot. Csak az ő munkájukat akartam folytatni. Csak egyszerű fuvaros vagyok, és láthatatlan anyagot szállítok. (2000)

(*Minden ismerős, minden idegen*) Néha úgy érzem magam Újvidéken, mint Márai Kassán. Amikor hosszú idő után hazalátogatott, minden ismerős volt számára és ugyanakkor minden idegen. (2001)

(*A kozmopolita és a vándor*) Becsülöm azokat, akik bárhová lépnek, otthonosan érzik magukat. Otthonosan érzik magukat akkor is, ha utcát cserélnék vagy lakást, de akkor is, ha várost, esetleg országot. Szememben ők az igazi, bevallom: irigylésre méltó kozmopoliták, mert tárgyakkal és emlékekkel könnyen be tudják népesíteni új környezetüket, világukat. Nekem ez sehogy sem megy. Az éjszaka összeszámoltam, Újvidéken 15 év alatt 18 albérleti szobám volt. Mind idegen maradt, minden egyes lakáscsere csak az idegenség érzését növelte bennem, habár mindig és mindenütt nagyon, talán túlzottan is, otthon akartam lenni, ám ennek ellenére mindig valamiféle kódorgó vándor maradtam. A kozmopolita mindenütt otthon van, a vándor sehol. Vagy csak az úton van otthon? De úton van-e az ember saját dolgozószobájába menekülve? Esetleg csak ott lehet úton igazán? Az a vesztem, hogy szeretek elindulni, de képtelen vagyok megérkezni. Mindenek előtt talán azért, mert közben egy kérdés üldöz, van-e egyáltalán haza. Így élem át Berlint is, hiszen ezekben a napokban sem állíthatom, hogy megérkeztem. Ellenkezőleg, egyre inkább megbizonyosodom, hogy belém hasít az ideigleenség érzése, bármennyire is küzdök ellene. Mintha az egyik albérleti szobát felcseréltem volna a másikkal, valami lejátszódott bennem, ami tudom, rövidesen szertefoszlik. Mintha semmi sem történt volna. Kezdem újra az egészet: ilyen törékeny a valóságom, ha ez a szó manapság egyáltalán jelent még valamit. Vagy talán nekem mégis könnyebb? Nehezebb azoknak, akik mindezt átérezve továbbmennek és kitalálják maguknak a szülőföldet, a tájhozát, az otthont? Vagy én is ezt teszem az örökös újrakezdéssel? Minduntalan kitalálom – ugyanazt. Képtelen vagyok megfejteti ezt a velejéig kisebbségi titkot. (2002)

(*A méltányos kegyelet*) A belgrádi Duna-konferenciára készülődve kezembe veszem az újvidéki *Stav* című hetilapban kilencvenes évek legelején közölt, majd könyv formájában szerbül – 1992-ben, *Aleksandar Tišma* ajánlatára – később magyarul is (2000-ben) kiadott *Dunai habfodrok* című esszémet. Voltak itt magyar „hideg napok” is és szerb „hideg napok” is, írtam akkor, de tíz év után, egy amerikai újságírónak kénytelen voltam elmondani, hogy a kettő között továbbra is óriási különbség van. Mintha az utóbbi tíz év alatt nem történt volna semmi! A magyar hideg napok áldozatairól annak rendje-módja szerint kegyelettel szól a társadalom, emlékművel figyelmeztet arra, hogy ennek nem lett volna szabad megtörténnie. De a szerb hideg napokról senki sem akar tudomást venni, senki sem emel emlékművet, hogy emlékeztessen: ennek sem lett volna szabad megtörténni. A hozzátartozók személyes kis emlékművét bárbar kezek tüntetik el, a rendőrség pedig, mint hasonló esetekben rendszerint, nem tudja felfedezni a tettes kilétét. (2003)

(*Dornstädterben – az utolsó osztrák császárral*) Dél előtt egy nagyot sétálok Újvidék központjában. A katolikus Portán autóbuszjegyet vásárolok. Lopva bepillantok a néhai Dornstädter cukrászdába. Titóval beszélgetek a Dornstädterben, ezzel kezdődik a pszeudomemoárom.

Hol vannak azok az értelmiségiek, akik személyét dicsőítették? De nem lépek be, nem tűröm azt a bűzt. Délután *Titóról* szóló verseket olvasok. Böngésem az alkalmi folyóiratszámokat, az antológiákat. Vannak jobb és rosszabb költemények, mint ahogy vannak jobb és rosszabb udvari költők. Tito volt az utolsó osztrák császár, többek között azért is, mert akadtak kiváló udvari poétái. (2003)

(*Népi-újvidéki*) Sokadmagammal kiléptem a Magyar Írószövetségből. Igazából már régen nem volt semmi kapcsolatom vele, csak a belépés napjaiban. Akkortájt *Milošević* uralkodott Szerbiában, ezért az elsők között léptem be, mert valamiféle hitvallást, dacosságot jelentett. Utólag olvasom a kilépők listáját: köztük van *Nádas Péter*, *Esterházy Péter*, *Radnóti Sándor* és sokan mások. A pesti sajtóban néhányan rosszhiszeműen, az urbánus-népi viták felmelegítéséről cikkeznek. Az efféle ellentétben azonban sehogy sem találom a helyem. Nem vagyok sem urbánus, sem népi. Urbonépinek tartom magam, ami azt jelenti, hogy urbo-újvidéki és népi-újvidéki, tehát újvidéki. Ergo: idegenkedem, mind az urbánus, mind a népi selyemfiúktól. Valójában a kilépésre inkább a népi-újvidéki lelkem ösztönzött, mivelhogy tanúja voltam olyan dolgoknak, melyeket a budai népi kandallók mellől nem szoktak látni. 1999 májusában ugyanis láttam, miként ássa meg a származás és keresztlevél alapján kisebbségbe került nép a négy méter széles árkokat, mindeközben nem tudva, hogy mi célt szolgál majd az árok. Vajon az esetleg Magyarország felől betörő tankok elleni védőárkot-e vagy pedig a saját sírját, hiszen a négy méter széles árok az 1945-ös tömegsírokra emlékeztette. Kubikolt tehát a kisebbségi nép, miközben a feje fölött a NATO-bombázók cirkáltak. Láttam a szorongó, tanács-talan tekinteteket, midőn véglegesen megérlelődött bennem a gondolat, hogy soha, semmilyen körülmény között nem fogadom el a származás és a keresztlevél alapján történő megkülönböztetést. Nem és nem! A nációról még csak ennyit: 1919-ben is menekültek Bácskából a módosabbak, a nép volt az, aki maradt. Nem érheti vád azokat, akik a személyes jövőkép nevében távoztak. 1945-i népvándorlás ismétlődött, amikor is a módosabbak elszeleltek, a nép maradt. Nos, a kilencvenes években is főként a tehetősebbek távoztak. Őket sem érheti vád. A származás és a keresztlevél alapján hátrányos helyzetű nép hátra maradt. Maradni egészen más dolog, mint a Hősök terén a nemzetért flangálni. Aki a nemzeti mivoltáért naponta kiáll, nem csak „magunk között”, hanem farkasszemmel néz azokkal, akik ezt elnyomják, annak nincs szüksége semmiféle kirekesztő, exkluzív nemzettudatra. Az ilyen ember nem hetvenkedik a nemzettudatával, hanem csak megállapítja: „Ma is teljesítettem mindennapi feladatomat”. Aki így gondolkodik, az érti *Babits* mondatát: „a magyar író magyarságát nem a keresztlevél, sem a családfa, hanem kizárólag művei alapján szabad megítélni.” (2004)

(*Szavak és tettek*) Zentán sírgyalázás. A koszovói albán erőszakhullám ellen tüntető ifjúság beverte az Újvidéki Színház ablakait. Az igazságért nem lehet igazságtalan tettekkel meg szavakkal küzdeni. (2004)

(*A Dunáról*) Szegény, szerencsétlen Újvidék. De ha a polgárok úgy akarják, akkor ám legyen. Immár csak arra gondolok, hogy érzi magát a Duna. (2004)

(*Új tanulóévek*) Hajnalban a könyvespolcon turkállok, és saját könyveim között ráakadok a *Wittgenstein szövőszéke* című 1994-ben kiadott esszénaplómra. „Hol vagyok? Pesten? Újvidéken? Ki tudná ezt pontosan meghatározni?”, olvasom a tizenvalahány évvel ezelőtt, 1994-ben írt szöveget. Egy bőrrönd várt rám a szoba közepén. Így kezdődtek a kilencvenes évek, az

„újbóli tanulás” évei. Ebben a tizenöt esztendőben többet tapasztaltam, tanultam, mint előtte három vagy négy évtized leforgása alatt. (2006)

(*Újvidéken*) Öt hónap után újra délelőtti séta az újvidéki utcákon. Hosszasan báméskodom. Az élet szenvedélyes szeretetét olvasom ki az emberek tekintetéről. Meg az életidegenséget! Mindkettő, egyszerre rajzolódik ki a járókelők arcán. Mintha két erő módszeresen rombolná egymást. A sétáló utca környékén megiszok egy kapucínert. Mára ennyi elég is, sietek vissza az íróasztal mellé. Nem vágyom semmi többre. (2006)

(*Egy Goethe-idézetéről – ma*) A tüntetők elvonultak Újvidék városközpontjából. A Duna utca közepén ácsorogva fontolgom, hogy vajon hova vet bennünket ez a viharos idő. Félek, hogy mind közelebb az idő, amikor nem merjük kimondani, hová jutottunk. Nem tudom, szabad-e még Goethet idézni? „A patriotizmus teszi tönkre az emberiség történelmét”. Hol húzható meg a határ a honpolgári, a republikánus erények gyakorlása és a nemzeti kizárólagosság között? (2008)

(*Plebejus kozmopolitizmus*) A bécsi Canetti étteremben Annemarie Türk asszonnyal egyeztetjük az őszi vendégszereplés időpontját. Beszélgetés közben felmerül, hogy miért ne folytatom az *Alkímiát* Bécsben? Húsz év után? – kérdem döbbenten. Igaz már régóta tervezgetem, ugyanis a *Hungaricum*ban elindított sorozatban szeretném megírni a folytatást, az előzményekkel együtt, viszont még mindig a szenttamási Zöld utcánál tartok. Én ugyanis a faluvégen tanultam meg szeretni a nagyvilágot. Esténként a házak előtti kispadokon meg sámlikon ücsörögve, az utcabeliek arról ábrándoztak, hogy egyszer eljutnak Kanadába vagy Amerikába. Sokuknak az Új kontinens felfedezése álom maradt, nem jutottak el soha, de voltak családtagjaik, akik Németországban kötöttek ki. Mind gyakrabban érzem úgy, hogy követem őket, afféle értelmiségi Gastarbeiter vagyok, ugyanazon okok miatt, mint ők. Csak egy a biztos, és ezt határozottan tudom: túl kell élni! Túlélő vagyok. Andreas Röhtzmerrel, a berlini kiadómmal folytatott párbeszéd jut az eszembe, amikor azt elemeztük, hogy tulajdonképpen miért vonzódom Berlinhez. Újvidéken félig-meddig idegen vagyok, pontosabban ismerős idegen. Csak a puszta élet köt ehhez a városhoz, ezen kívül semmi sem kapcsol vele össze, semmiféle közös szellemi azonosulás. Kitagadott értelmiséginek érzem magam a saját városomban. Budapesten külhoni, többé-kevésbé ismerős idegen vagyok. Barátaimmal sincsenek közös nemzedéki emlékeim. Csak közös intellektuális elképzelésünk van, amelyből hiányzik az élet. Az életem valahol máshol zajlik. Visszafordíthatatlan folyamat. Berlinben azonban teljesen idegen vagyok, ott senki sem kéri számon rajtam a közös emlékeket, természetesen így a különbségekre helyeződik a hangsúly. (2008)

(*Idegen és árva*) Napi rendszerességgel jár az autóbusz Újvidék és Bécs között. Mindössze hat, esetleg hét órát tart az út. Újvidéknek jobb összeköttetése van Béccsel, mint Budapesttel. A bécsi belvárosban kóborolva a régi újvidéki polgárok jutnak az eszembe. Döme úr, a katolikus portai töltőtolljavító mester, Bécsbe járt alkatrészekért és nem Budapestre. A Gizella kalapszalon tulajdonosa is a Császárvárosból hozta a legújabb divat szerint készült fejfedőket az újvidéki hölgyek részére. Ugyanezt tették a szerb kereskedők meg mesteremberek is. Hozták a portékát meg az európai szellemiséget is. Számomra furcsa érzés a bécsi tartózkodás. Ha Berlinben vagyok, megnyugszom, mert tökéletesen idegennek érzem magam, és ez az ál-

lapot jól eső érzést vált ki bennem. Bécsben, apám egykori fővárosában viszont nem vagyok idegen, hanem árva. (2010)

(*Újvidéki sebek*) Végre elérkezett a nap, amikor a város születésnapját, és saját születésnapomat ünnepelve végigsétálok a Duna utcában, amelyet az első térképek tanúsága szerint *Auf den Brücken*nek neveztek, aztán Donaugassenak, De volt Péterváradi utca, meg Jaša Tomića és dr. Bárdossy László utca, is). Tavaly Svájcban ünnepeltem, az idén viszont újra magányosan sétálhattam a Duna utcában. A Zmaj utcában (volt már Hauptgasse, Kossuth Lajos utca, Mussolini utca, Kralja Petra I. utca, Tito Marsall utca, s végül Zmaj utca lett belőle) délután kettőkor sütött a nap, de a járókelők dideregve rohantak végig rajta. A Duna utca árnyékba borult, s alig láttam néhány járókelőt. Szibériai hideghullám köszöntött be, a meteorológusok nagy havazást jósolnak. De ma délután csak a Duna utcán hideg kossava sepert végig. A séta közben megpillantom Vojislav Bekvalacot, a kisvállalkozót, aki a kilencvenes évek elején szponzorálta a *Peremvidéki élet* c. könyvemet (*Život na rubu*, 1992) megjelenését. Akkoriban Újvidék nem volt téma, sokan még a Dunát is Északi-Moravának nevezték volna. Szürke, kis könyv volt, inkább brosúrára hasonlított, mint könyvre. A fedőlapon Német Mátyás fotója a Zsidó utca lerombolását örökíti meg. A hátapon Aleksandar Tišma recenziója olvasható. Az utcák és a terek történetéből, írta Tišma, kibontakozik a „kései kommunizmus nemzedékének” története. A könyvet nem is reklámozták, nem is terjesztették, nyomtalanul eltűnt. Nem csoda, hiszen többek között ezeket írtam: „Február 1-jén, a saját születésnapomon, rendszeresen felkeresem ezt az utcát, és arra gondolok, ugyan hányan keresik a rejtőzködő újvidéki városi világot, amely arra a születésnapjától megfosztott gyermekekre emlékeztet. Nem lázadzik, megszeppenve jár mások születésnapjaira. A város isten háta mögötti falvakat ünnepelt és ünnepel, de menekül saját ünnepétől. A sajátossága sebhely, amiről hallgatni kell. Valójában, mi másra gondolhatnék a Duna utcában, a saját születésnapomon? Csak egy sebhelyre, amelyet takargatunk, mert lehetetlen bebizonyítani, hogy létezik”. Akkor ezt írtam, a mostani séta közben viszont azon töprengek, hova tartunk most. Ünnepelünk, de a dilemma maradt: Újvidék e nagyrégió Triesztje lesz-e, vagy pedig Belgrádra morgolódnó balkáni provincia. Ünnepelünk, de a sebhely nem tűnt el, legfeljebb fátylat borítunk rá. Úgy teszünk, mintha minden rendben lenne. Néhány fiatalabb író (nagy örömmre) ugyan érzékeli e sebeket, de a hivatalos szövegek valamiféle csonka Újvidéket teremtenek. Időnként fellapozom a kurrens Újvidék-könyveket, amelyek az 1748–1918 közötti kétszázötven évet néhány oldalba zsugorítják össze, az utolsó kilencven év viszont bőséges teret kap. De hogyan? Mintha nem is létezett volna gazdag német, magyar, zsidó kultúra, amely legfeljebb érintőlegesen szóba kerül, de elhalványul a polifonikus szellemiség, a város kultúrájának többdimenziós volta. Az veszik el, amit az ünnepi szónoklatokban, a külföldi delegációk vendégeskedése idején oly szívesen hangoztatunk. (2012)

(*Hol vagyunk?*) Álmomban Újvidéken jártam és eltévedtem a városban. Ettől rosszabb álmom már régen volt. A Főposta épülete előtt egy régi ismerősöm kétségbeesetten kérdezte: Hol vagyunk? (2012)

(*Vége kék az ég*) Reggelente meglocsolom a virágokat a teraszon, s elszívom az első cigarettát. Végre megnyugodva szemlélem a virágokat. Véglegesen pontot tettem a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földjének végére*, s holnap küldöm a szerkesztőknek. Már vagy egy éve javítgatom, fésülöm, csiszolgom. Anikó újra meg újra elolvassa, és mindig talál benne valami döccenőt.

Már elfelejtettem, mikor kezdtem írni a könyvemet, ami nem is lep meg, hiszen már a hatvanas években a „Neoplanta-motívumok” kötötték le a figyelmemet. Aztán következett az *Áttüntetések*, majd a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején az Újvidék-esszék. Tegnap azonban mégis pontot tettem a végére. A Gondola kávéházban találkozom Vickó Árpáddal. Átadom neki a Neoplanta kéziratát. Felpillantok, végre igazi újvidéki kék az ég. (2012)

(Hová tűntek?) Szokásos séta a Duna parton. Egyetlen ismerőssel sem találkozom. Hová tűntek a régi barátok? Remete életet folytatnak? Magányosságba menekültek miközben azon tűnődnek, hogy mit hagytak maguk után? Csódtömeget? Romokat? Vérpettyes, befejezetlen rendszerváltást? Persze meglehet, hogy a látóképeségem gyengült. Újvidék az elmúlt két évtizedben annyira megváltozott, hogy az ismerős is idegennek tűnik. (2013)

(Huszonöt év után) Két hete küldtem el a budapesti kiadónak a *Neoplanta avagy az Ígéret Földje* című regényem végleges változatát. Ma érkezett meg a korrektúra. A könyv júniusban lát napvilágot. Folytatom azt, amit még a hatvanas években elkezdtem, az *Egy makró emlékirataival*, majd az *Áttüntetésekkel*. A nyolcvanas évek végén az újvidéki Stavban írt esszéimben – *Peremvidéki élet* – kirajzolódtak azok a motívumok, amelyek most, vagy ötévnyi szívós munka után regényformát öltöttek. (2013)

(Veszélyes város) Döbbenet olvasom a hírt: Tavaly Újvidék volt az ország legveszélyesebb városa. Az állítás nem impressziókon alapul, hanem az egy főre eső bűncselekmények, gyilkosságok, gyilkossági kísérletek számán. A számok elrettentőek és félelmetesek. Ez már semmiképpen sem nevezhető rendőrségi ügynek, és gumibottal nem orvosolható. Ebben a kérdésben a városi vezetőségnek kéne önkritikusan lépnie, hiszen semmiképpen sem mondható, hogy néhány huligán művéről van szó, inkább a város közhangulatáról, közérzetéről kéne töprengnünk, ami azt jelenti, hogy szélesebb társadalmi akció szükségeltetik. Arra kéne választ találnunk, hogy hol vétettük el a lépést. Ez pedig az egész világban a várospolitikai kérdéskörébe sorolható. (2014)

(Újvidék ólomideje) Barátságos, egyetértő beszélgetés Urbán Andrással a *Neoplanta avagy az Ígéret Földjének* színrevitelének kezdetén. Rögtön észreveszem, hogy néhány rövid mondatban megfogalmazza Újvidék lelkét. Pontosan érzékeli Újvidék ólomidejét, a divatos szölamok mögött rejtelkedő, a Balkán és a Közép Európa konfliktusában őrlődő személyes emberi sorokat. (2014)

(Márai és Kassa) A magam módján vissza kell foglalnom Kassát, írta Márai Sándor. Regényeit, naplójegyzeteit olvasgatva egyetértően bólintok. Visszafoglalta. Tollal. Ennyit az írói hivatásról. (2014)

„az irodalmi tisztaszobából kiléptem az utcára”

VÉGEL LÁSZLÓVAL ORCSIK ROLAND BESZÉLGET

– A Neoplanta, avagy az Ígéret Földje 2013-ban jelent meg. A címlapon olvasható műfaj-meghatározás szerint: városregény. Ez a város magyar nevén Újvidék. Ugyanakkor ez a mű nem az első Újvidék-regény az életműben. Hogyan viszonyul a Neoplanta az Újvidék-trilógiához (Egy makró emlékirata, Áttűntetések, Echkart gyűrüje), illetve a Parainézis (szerbül 1987-ben, magyarul csak 2003-ban jelent meg) című regényéhez? Mit értelmez át, mit egészít ki?

– Talán azzal kezdeném, hogy az *Egy makró emlékiratai* (1968), az *Áttűntetések* (1984) és részben a *Parainézis* (1987) című regényem nemzedéki prizmán keresztül ábrázolja a várost, a történelmet, az emberi sorsokat. Tehát ezek a '60-as és a '80-as években született művek nemzedéki regényeknek számítanak, ám a nemzedéki konfliktusok mögött társadalmi, mentalitásbeli, ízlésbeli és életformabeli konfliktusok rejtőznek. A Nagy Szakítás, avagy a Radikális Destrukció gondolata fogalmazódik meg bennük. Az *Egy makró emlékirataiban* amíg a magyar kritika inkább a farmernadrágos prózát és a nyelvi experimentumot, a modern életérzés jeleit ismerte fel, addig a jugoszláviai kritikusok a modern életérzést fedezték fel, de ugyanakkor a fekete hullámhoz sorolták. Ide tartoztak azok a művek, amelyek a kor radikális kritikáját képviselték, arról a világról szóltak, amelynek semmi köze sem volt a jugoszláv szocialista kirakathoz. Ide kerültek például Mirko Kovač regényei is. Nehezen ment a regény megjelentetése az egyetlen jugoszláviai magyar könyvkiadónál, az újvidéki Fórumnál. Egyedül az mentette meg a helyzetet, illetve járult hozzá a könyv megjelenéséhez, hogy Aleksandar Tišma az egyik legjelentősebb szerb prózaíró, bejelentette, lefordítja a *Makró*t. A vajdasági magyar kiadó, a Fórum csak ezek után bátorkodott kiadni. Az *Áttűntetések* más szempontból közelítette meg a nemzedéki kérdést, ugyanis a nemzedéki hitszegés ügyét ábrázolta, azt, hogy hogyan árulta el a 68-as nemzedék a saját eszméit. A *Parainézis*ben már nem csak nemzedéki konfliktusokról írok, hanem három nemzedék válságáról. A szocializmus végórájában lejátszódó történetben többé nincs konfliktus, mert minden nemzedék meghasonlott önmagával. Az idősebb, illetve a legidősebb a partizán nemzedék, aki felismeri, hogy eszményei csődöt mondtak. Visszajára fordultak. És akkor megjelentek a technokraták, a hatalom technokratái, én így nevezem őket, nekik nem voltak eszményeik, csak és kizárólag a hatalom megszerzése és megőrzése érdekelte őket. Következett a legfiatalabb nemzedék színre lépése teljes világnézeti zűrzavarral, azt sem tudták már, hogy nacionalisták vagy kommunisták. Ez volt az az időszak, amikor a szocializmus önpusztítást végzett. A szocializmus öngyilkosságának motívuma újra feltűnik a *Bűnhődésben* (2012), de ott már inkább a rendszerváltást deheroizálta. A *Neoplanta avagy az Ígéret Földje* (2013) nem a nemzedékekről szól, hanem az utóbbi száz évről. A századomról! Már nem a modernitás bűvkörében íródott, mondhatnám, hogy valamiféle posztklasszikus regény lett belőle, avagy társadalmi tab-

* A 2014-es könyvhéten, a szegedi Grand Caféban lezajlott könyvbemutató szerkesztett változata.

ló. A regény története 1914-ben kezdődik Zágrábban. Egy határvidéki szerb fiatalember Horvátország fővárosába kerül, ahol berukkol a Monarchia hadseregébe. A '14-ben kezdődő történet az új nagy káoszban, a '90-es években zárul le. A nemzedékek nem játszanak nagy szerepet benne. Csupán az újvidéki helyszín a közös. Nem véletlenül kerül mindkét regényben előtérbe a Dornstädter cukrászda. Az *Áttüntetések*ben a beteljesületlen szerelem helyszíne, a *Neoplanta*, avagy az *Ígéret Földjében* a háborús idők tere. Az első regény 1983-ban jelent meg (először szerbül) a második 2013-ban. Közben elmúlt 30 esztendő! Az *Egy makró emlékiratait* az 1968-as egyetemista tüntetések, a forrongó események előtt írtam. Nem a századról szólt, hanem a jelenről és a jelen elleni lázadásról. Mint megmutatkozott, radikális nézőpontot képviselt még az *Új Symposion* részére is. Ez volt az egyetlen regény, melyet még az *Új Symposion* avantgárd folyóirat is megtámadott. Mit akar a Végel, netán azt, hogy a munkáosztály ön maga ellen sztrájkoljon?! Nos, ilyen és hasonló vádak.

Vannak azonban ennek a regénynek olyan mozzanata, amelyeket akkoriban nem vettek észre, mert hiányzott az efféle felismerés, némi jóhiszeműséggel mondhatnám, hogy tapintatból hallgatták el, esetleg mert nem akartak bajt hozni a fejemre. Ez pedig a nemzeti megértés lehetetlensége. A *Makróban* ugyanis egy magyar fiú és egy szerb lány szerelmének abszurdumáról van szó. A társadalmi státusuk élesen különbözik. Az *Áttüntetések*ben ugyanez a motívum bukkan fel. Az *Áttüntetések* igazából 1941-ről szól, 1968 kontextusában. Az '68 után íródott regényből az is kiderül, hogy a 68-as nemzedék a hetvenes években elérte saját eszményeit. Elpazarolt nemzedék lett! Egyértelmű, hogy a motívumok rejtezkednek, más-más kontextusban sejlenek fel. A *Neoplanta* bizonyos motívumai majd az új regényben, a *Balkáni szépségben*, avagy *Slemil fattyújában* bukkannak fel, de egészen más értelmezésben, mint a *Makróban* vagy az *Áttüntetések*ben. Szerzőként egy kicsit rejtőzködöm, álarcokat hordok.

– A rejtőzködés, az álarc fontos volt. Az *Újvidék-trilógia* második darabja, a 84-es *Áttüntetések* szintén tematizálja a Horthy-korszakot, a 41-es *Újvidéket*. A *Neoplanta* azonban a '44–45-ös partizán bosszút is problematizálja. Az *Áttüntetések* idején hogyan lehetett szólni erről a taburól? Hogyan élte meg akkor a hallgatás kényszerét? Nyíltan tán senki sem merte vállalni. Domonkos István Via Itáliájában például utalások vannak rá...

– Volt néhány tabu! Tito személye, a néphadsereg és a '45-ös tömegsírok. Azt azonban tudni kell, hogy nem csak magyarokat meg németeket végeztek ki, hanem szerbeket is, akiket kollaboránsoknak tartottak. Tudnék mesélni egészen tragikus sorsokról, pl. Újvidék városának a polgármestere, a „hideg napok” idején felutazott Budapestre ahol találkozott Bajcsy-Zsilinszkyvel. Majd ők ketten Horthy Miklósnál voltak meghallgatáson, aki a vizit után leállította a vérengzést. Erről Danilo Kiš ír. Az édesapja is ott rostokolt a sorban, amikor megérkezett Horthy parancsa. Amennyiben egy órát késik a rendelkezés, Daniko Kiš édesapja (is) a dunai tömegsírban végzi. Az újvidéki polgármestert a bevonuló partizánok kollaboránsként kezelték. Sok más szerb nemzetiségűvel együtt kivégezték! Van tehát szerb tömegsír (is) ahová azok kerültek, akik együttműködtek a magyarokkal. A szerbekkel való leszámolás ideológiai jellegű volt, a magyarokkal viszont etnikai. Szóval, bonyolult dolog ez. Túl sok tragédia játszódott le körülöttem. A tömegsír-kultúráról még az *Exterritórium* (2000) előtt írott esszéimben (válogatott esszéim, a *Hontalan esszék* 2003-ban jelentek meg) írtam. Ezt a kis-esszét eredetileg 1998-ban a *Stav* nevű hetilapban publikáltam. Irodalmi nézőpontból feszegetem a kérdést, és először nem magyarul látott napvilágot, hanem szerbül. A *Hontalan esz-*

szék is előbb jelent meg szerbül (2002). 1990 után a magyar tömegsírok kérdése népszerű téma lett. Nagy paradoxon, hogy éppen Milošević háborús nacionalizmusa idején. Nem vitás, hogy az ő beleegyezésével. Nem furcsa? Részben Tito-ellenességből tette. Ebben a kérdésben idővel számháború alakult ki, versengtek, hogy ki a nagyobb áldozat. A *Neoplanta* írásakor úgy éreztem, hogy ebben én nem veszek részt. A két köztársasági elnök, mármint a magyar és a szerb is fejet hajtott az áldozatok emléke előtt. Azt hiszem, áltatjuk magunkat, mert az igazi válaszok elmaradtak. Ez a színjáték a politika része, főleg a két ország közötti politikai alku hozadéka. Teljes a zűrzavar! A magyar politikusok ártatlan áldozatokról beszélnek, miközben a bíróságon a magyarok sorra veszítik el a rehabilitációs pereket. Jogilag tehát „az ártatlan magyar áldozatok” továbbra is háborús bűnösök. Az irodalom nem a politikai igazságot keresi, foglalkozzanak azzal a történészek. Engem az emberi sorsok érdekelnek! A *Neoplantában* a ’45-ös atrocitások a következő módon tűnnek fel: a szerb knini fiákeros fia szintén bevonul, katona lesz Horthy hadseregében. Az apa eredetileg az Osztrák-Magyar Monarchia katonája volt, aztán átszökött a szerbekhez és a végén 1918-ban Újvidék felszabadítója lett. A fia ’41-ben a Horthy bevonulása után egy magyar, egy német és egy szerb katonatársával együtt az orosz frontra kerül és az oroszok ellen harcol. Összeomlik a front, ők alig várják, hogy visszatérjenek Újvidékre, szövögetik az álmaikat az Ígéret Földjéről. Mire megérkeznek, már bevonultak a partizánok. A fiákeros fia megrendezi az utolsó vacsorát a bajtársai részére, akik közül, mint mondtam, az egyik magyar, a másik német. A partizánok azt mondják, hogy neki kötelező volt Horthyt szolgálni, viszont bizonyítani kell. Így kezdődik az emberi dráma. Neki kell végeznie bajtársaival. Elhangzik a parancs, lőjön, de ő nem lő, mire a magyar bajtársa rászól: lőj már, húzd meg a ravaszt. És ő meghúzza a ravaszt. Tehát itt rejtezik a görög dráma magja. Engem így érdekelnek jelen pillanatban a tömegsírok. A többi a történészek dolga lenne. Politikailag most épp kötelező dicsérni a dolgok végkifejletét, miközben abszolút semmi sem mozgott el a holtpontról.

– Igen, a regényben megjelenik ez a rész, a „röpke” száz év. Az önvizsgálat és ezáltal az újraértelmezés, újtraktualizálás fontos mozzanatja a műveinek. A korábbi kötet, a *Bűnhődés* (2012) című naplóregény két korábbi esszé-novellát emel be a regényterbe, ott is trilógiáról van szó. A *Neoplantában* is vannak olyan motívumok, amelyek korábban is megjelentek, pl. a *Dornstädter cukrászda története* a Peremvidéki élet esszékötetből. Ugyanakkor nekem úgy tűnik, a *Neoplanta* az egész életművét, személyes történetét, történelmét vizsgálja újra a Jugoszlávia felbomlása előtti pillanatáig. Ehhez egy szerb fiákerest választott az elbeszélő-író nézőpontja mellé. Miért volt szükség erre a megkettőzésre?

– Úgy gondolom, mi egy megkettőződött világban élünk. Vagy ha jobban meggondolom, akkor egyszerre több egymással ellentétes vagy összeegyeztethetetlen világban vergődünk. Egész életünk megsokszorozódott, énünk veszendőben van. Egészen pontosan fel van darabolva. Ezt domborítja ki az is, hogy ha az ember két nyelvben él, akkor a megsokszorozódott világ is tovább sokszorozódik. Ha azt mondom, hogy pohár, akkor az is eszembe jut, hogy *čaša*. Minimum két kultúra, két világ, mely hol ellenségesen, hol barátságosan áll egymással szembe. Hol összefonódik, hol ütközik. A megtöbbszöröződés állandóan vissza-visszatér. Emlekeztetnék a *Neoplanta* avagy az *Ígéret Földjében* szereplő nagyapára. A nagyapa ’41-ben a magyarok bejövetelekor a városháza erkélyén üdvözlí Horthy Miklóst, miközben rejtegeti kereskedő társának a feleségét, akiről kiderül, hogy kommunista. Az asszony kimenekül a városból, csatlakozik Titóékhoz és funkcionárius asszonyként tér vissza. Közli nagyapával: te a

miénk vagy, segítettél stb. tessék a partizánsapka a vörös csillaggal. Újra azon a bizonyos erkélyen találja magát, aki ezúttal a partizánok bejövételét üdvözlí. Vajon nem ebben rejtezik a kisebbségi ember drámája? Ám a megtorló mechanizmus működik. Egy éjszaka előrángatják, föltuszkolják nagyapát a teherautóra, kivégzésre viszik. Néhány évvel a tragédia után antifasiszta érdemrenddel tüntetik ki. A magyarázat szerint elnyerte méltó büntetését és kiérdemelte a kitüntetését. Tehát két ember lakozik egy emberben. Két lelke volt! Van ebben valami fausti. A kisebbségi sztereotípiák azonban leegyszerűsítik a dolgokat. Ezért születik meg a kisebbségi viktimológia, mely szerint a kisebbségi szenved, akkor is, ha hullnak a falevelek. Ez a szenvedéstörténet fájdalmas és monoton, mert kivész belőle a feszültség, az emberi dráma. Valójában ez nem így van. Mi a mi megsokszorozódott életünket éljük, ami rendkívül összetett és gazdag világ. A hatalmak úgy játszanak velünk, mint a macska az egérrel. A kisebbségi embert könnyű elcsábítani, félrevezetni, mert bizonytalan magában. A többségi nemzet, de az anyaország is játszik vele. Egyszerre vagyunk gyávák és hősök, tehát ki kell mondani, hogy annak a mártírnak, a hősnek, a kisebbséginek, aki, ahogy Németh László mondja, két véres karddal harcol az ellenség ellen, nincs valóságalapja. A *Neoplantában* a magyar pincér szolgálja fel Titónak a kávé, kitüntetik, majd banki kölcsönt kap, utána megnyitja a *Magyar Gulyáshoz* címzett éttermet. Szerb vendégei ínycsepek, akik nagyon szeretik a magyar specialitásokat. Tito halála után azt állítja, hogy semmi köze hozzá, holott mindent Titónak köszönhet. Még a *Magyar Gulyás* vendéglőt is. Elfelejtí, hogy előtte Tito újvidéki kiruccanásakor pincérként szolgálta fel neki a kávé, magolta a mondatokat, amit fel kellett mondani, miszerint jobban élünk, mint a magyarországi magyarok. Megérkezik Tito, aki vadászélményeiről mesél és tudomást sem vesz a felszolgálóról viszont az események forgatókönyvét előre megkapták az újságírók, ahol az volt előrelátva, hogy Tito arról faggatta az őt felszolgáló pincért, hogy hogyan érzik magukat a magyarok a szocialista Jugoszláviában, mire ő azt válaszolta, hogy jobban, mint a magyarok Magyarországon. Előzőleg irredenta dalokat hallgatott, aztán kommunista lett, a végén kávéház tulajdonos. Hithú magyar! A főhős emlékezteti múltjára, hogy belépett a pártba, ő ezt az időszakot kitörölte az emlékezetéből. Semmi köze a saját múltjához. A kisebbségben a múltat mindig meg kell tagadni. Magyar gulyást szolgál fel a vendégeknek, nemzeti eledellel traktálja a szerbeket. Az a fontos hogy nemzeti legyen, nem a trafik, hanem az étterem...

– *Igen, helyben vagyunk.*

– Igen, némely dologban nagyon hasonlítunk az anyaországiakra. Csakhogy van egy lényeges különbség! Az első esetben túlélési stratégia, a másodikban hatalmi játék.

– *Az író elbeszélő egy helyütt azt mondja, azért hallgatja Lazo Pavletić történetét, mert benne találkozott az a két erő, amelyek meghatározzák Újvidéket. Az egyik a déli erő, a nemtörődöm, naiv hódítás, a másik az északi, a sunyi, finomkodó kétszínűség. (236.) A kettő örök feszültségre, harcra van ítélve?*

– Ez a feszültség az életünk része. De a gyávaság is. A szüntelen alkalmazkodás kényszere. Lazo fölszabadító, ő bevonul a szerb katonasággal, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia katonái puskalövés eldördülése nélkül is menekülésre szánják magukat. Nem történt semmi különös, csak az, hogy Újvidéket mindenki fel akarta szabadítani. Kezdődött még a törökök előtt. Amikor kiűzték a törököt jött az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege, ők is fölszabadítóként érkeztek, majd a Jugoszláv Királyság vonult be, szintén fölszabadítóként. Horthy is

fölszabadított bennünket, majd jött Tito, akinek partizánjai felszabadítottak bennünket. Hozták a szabadság minden ellentmondását. Amikor Vajdaság autonómiát kapott megérkeztek a dél-szerbiaiak, akik úgyszintén fölszabadítottak bennünket, emiatt az újvidékiek mindig egy kicsit Švejek. Jellegetesen peremvidéki habitus, hogy a švejki magatartásmód nagyon eleven a kisebbségi emberben. Nem csak ott, hanem a peremvidéki létben is. Jó, jó, felszabadultunk, nem nagyon tiltakoztunk, de nem is rajongunk. Szóval Újvidék a „szabadság szigete”. Nem véletlenül említettem Švejket, a jellegzetes közép-kelet európai embert. Titokban Švejek vagyunk, nyilvánosan pedig hősök és áldozatok. Virtuskodunk, mi magyarok (is), főleg amikor ez teljesen felesleges.

– *Amennyiben az esszéit, prózáját olvasom, akkor folyamatosan a nemzedéki kudarcok soroztának, a társadalmi-politikai utópiák illúziójának leleplezésének vizsgálatával, vagy pontosabban kritikájával találkozom. Az Áttüntetések című regényben olvashatjuk azt, hogy a nosztalgia fontosabb a valóságnál. A visszatekintésben hogyan fogalmazódhat meg a nosztalgia kritikája a Neoplantában?*

– Az utópiákat gyártó XX. századról szól ez a történet. Gyártottuk az álomképeket, hogy utána szolgalelkűen romboljuk őket. Végül is két világháború, holokauszt, a tömegsírok századában éltünk. Nincs Vajdaságban település, ahol ne lenne tömegsír. A Duna is egy hatalmas sírgödör. A kudarc, az erőszak, a brutalitás az életünk tartozéka, amivel együtt jár az örökös bűnhődés. Nem állítom, hogy ez valami sajátos újvidékiesség. Ez a XX. századnak egy nagy gondolja, amely leginkább az etnikailag vegyes peremvidéken jutott kifejezésre. Azt mondják, hogy a XX. század rövid volt, a berlini fal lebontásával ért véget. Én is ezt reméltem. Utólag azonban úgy vélem, hogy Kelet-Közép-Európában és a Balkánon még mindig nem fejeződött be a XX. század. A berlini fal leomlása után reméltem, hogy kikecmeregünk a XX. századból, de mind kiderült, hogy utópia volt, mint ahogy a '68-as egyetemista lázadás is utópia volt. 1968 is olyan balszerencsésen végződött, mint a berlini fal leomlása. De legalább Jugoszláviában volt '68, erről személyes tapasztalataim vannak, mert ott voltam a rohamrendőrökkel körülvárt belgrádi egyetemen, amelyet az egyetemisták Marx Károly egyetemnek kereszteltek át. Azt is láttam, amikor a katonaság körülvette Belgrádot. Szocialista rohamrendőrök vették körül Marx híveit. Magyarországon nem volt '68, ami máig érződik, mivel nem volt igazi baloldali mozgalom. Belgrádban napjainkban újjászületik a baloldal, nem a jövedelmező pártvilágban, hanem spontánul, a fiatalok között. Kudarcot vallottunk, újra össze kellett szedni magunkat. 1968 után büntetésből realistáknak kellett lennünk, mert a lehetetlent akartuk, most újra a lehetetlenre kell gondolnunk, hogy realisták lehessünk.

– *Nekem úgy tűnik, a kritikának külön fontossága van ebben.*

– Igen. A *Neoplanta* befejezésében ott áll az elhagyatott fiáker, jön egy férfi, aki zagyva nyelven valamit mond. Az elbeszélő fürkészi, ki lehet ez az ember. Szándéka, hogy tisztességesen temesse el a fiákerest. A temetőben a vörös csillagos fejfákat hatalmas keresztekre cserélik fel. A doktrínák után beköszöntött az általános kétszínűség kora, amelyet rendszerváltásnak nevezünk. A tereken a szabad piacról, meg a demokráciáról szónokolnak. Az elbeszélő arra gondol, hogy a fiákerrel távozó ember egy újabb felszabadító, de a *Balkáni szépség* avagy *Slemil fattyújában* kiderül, hogy mégsem. A fiáker azonban élni fogja a saját életét. A *Bűnhődésben* az egyik szereplő egy autóbusz, a *Neoplantában* egy fiáker, az új regényemben, a *Balkáni szépség*, avagy *Slemil fattyújában* pedig a kerekesszék. A családregevényhez elegendő a ke-

rekeszék, a városregényben a fiáker, az Európáról szóló regényben pedig a Berlin felé robogó Gastarbeiter autóbusz. Ez az autóbusz egyébként a századelő metaforája is lehetne. A vendégmunkásokat szállító autóbusz és a kerítés. A kerítések szaporodnak, az autóbuszok egyre gyakrabban közlekednek. A *Bűnhődés* németül is megjelent, és éppen a frankfurti könyvvásáron jelentette be a kiadó, hogy erőteljesebben fogja reklámozni a regényt, amelyet – mint mondta – túl korán írtam meg. A migránsok áradata aktualizálja a kérdést. Az én autóbuszom utasai arról vitatkoznak, hogy hol van az ember hazája, ott ahol születik, vagy ott, ahol meghal. Ezzel magyarázható, hogy Urbán András éppen Szarajevóban készül színpadra állítani a *Bűnhődést*. Bosznia lángokban állt, lakosságának fele pedig menekült.

– A jövőre nézve nem biztos, hogy túl biztató ez a sorrend: busz, fiáker, tolókocsi, bár ez is egy perspektíva. Újvidék történelmének, történeteinek van egy másik szerzője is, aki közel áll Ön-höz: Aleksandar Tišma. Ő fordította szerbre az első regényét, a '67-es Egy makró emlékiratait. Az egyik esszéjében európai fattyúként jellemzi kettőjük „hontalan” identitását. Tišma magyarul is olvasható, az újvidéki „hideg napokkal” foglalkozó Blahm könyve mennyire foglalkoztatta a Neoplanta írásakor?

– Tišmával valahogy egymásnak adtuk a stafétabotot. Újvidék, mint város, a *Makróban* bukkan fel először, utána jön a *Blahm*, majd következik az *Ember használata*, azután a *Neoplanta avagy az Ígéret Földje*. Van azonban némi különbség is köztünk. Danilo Kiš és Aleksandar Tišma is a Kákánia gyermekei voltak, én már csak a szerény unokája. Tišma és Kiš is megtorpantak a holokauszt rémséges kultúrájánál és szókincsénél, én viszont folytattam a tömegsír-kultúrával. Folytattam a történetet. Se Tišma, se Kiš nem foglalkozott '44/45-tel. Az ő központi élményük a holokauszt volt. Danilo Kiš apa-regényei mögött a holokauszt rettentő húzódozott meg. Tišma egyik írásában megemlítette, hogy írni kellene arról is, ami utána következett, erre azonban akkor már nem volt ereje. Halála után arra gondoltam, hogy valakinek meg kell írnia a folytatást. Tišma történelmi tapasztalatai másmilyenek, mint az enyéimék. Ő '45-ben hithű kommunista volt, a zsebében hordta a vörös *Borbát*, a kommunista párt napilapját. Hosszú utat kellett megtenni, hogy megváltozzon. 1948–49-től a Szerb Maticában dolgozott és fokozatosan ébredt fel benne a zsidó identitás. A *Blahmban* már központi élményként éli meg. Drámai metamorfózis. Kezdetben a saját bevallása szerint identitása szerb volt, ami a naplójából is kiderül, azonban ahogy múlt az idő, úgy ébredt fel benne a zsidó identitás. Nagyon furcsa történetek ezek. Tišma édesanyjának az volt a leánykori álma, hogy egy vérbeli szerb tiszt legyen a férje. Az anyja zsidó származású, horgosi. 1918-ban megérkezett Kninből a „tősgyökeres szerb” katonatiszt, akiben az anyja megleli álmai férfiát, mert, véleménye szerint, a vajdasági szerb férfiúk nem igazi férfiak. Ugyanakkor, amikor Horthyék bevonultak, a bevonulók a vajdasági magyarokat sem tartották igazi magyaroknak, meggyőződésesen állították, hogy át kell nevelni bennünket. Nos, megérkezik a szerb tiszt, fellobban a szerelem, házasságot kötnek, ám ennek a vérbeli szerb tisztnek a legjobb barátai a zsidók meg a magyarok lettek, vagyis vajdasági lett. A feleség gyorsan kiábrándul a férjből és a fiát igazi szerbbé akarta nevelni. Pravoszláv vallásúra keresztelik, ami később megbosszulta magát, mert amikor a kilencvenes években Tišma elszánta, hogy kéri az izraeli állampolgárságot, elutasították, mivel ortodox templomban keresztelték meg. Ez a visszautasítás élete végéig bántotta, a naplójában is elpanaszolta. Mi is történt tulajdonképp? 1991-ben kitört a testvérháború. A naplójába lejegyezte, hogy egyszeriben nem bírja hallgatni a szerb rádióadókat, idegesítik, nem bírja nézni a szerb televízió sem. A sors iróniája, hogy pár évvel ez-

előtt lakása bejáratánál az emléktáblát cirill betűkkel írták ki. Az európai fattyú sehol nem talált hazára. Szíve szerint tartozni szeretett volna valahová, végül egy hontalan ember volt, de ennek ellenére a nemzetállam szigorúan keblére emelte. Körülbelül ez vonatkozik rám is, csak hogy én nem vagyok a nemzetállam gyermeke.

– *Igen, ez az egyik alap. Tišmának is, önnek is Márai az egyik fontos szerzője. Az Egy makró emlékiratai idején úgy tűnik a „farmernadrágos próza” (Flaker) foglalkoztatta. Ugyanakkor az emlékirat műfaja nagyobb hagyományra tekint vissza. Nemrég összegyűjtötte könyvalakban is a Márairól szóló naplójegyzeteit: Négyszemközt Máraival – Naplójegyzetek 1992–2014 (Noran Libro, Bp., 2014). A „makró” idején mennyire foglalkoztatta Márai irodalma, írói etikája?*

– Márai könyvei nem voltak a vajdasági könyvtárakban, gimnazistaként, de később sem juthattam hozzá. Érdekes mód a vajdasági könyvtárban a háború után a népi írókat sorra megtaláltam, Illyés Gyula könyveinek első kiadására például gimnazistaként az újvidéki József Attila Kultúrkör könyvtárában bukkantam. Márai azonban nem került a kezembe. Hogy miért, erre nincs magyarázatom. Az első Márai könyvet Amerikából szereztem be. Kodolányi Gyula adott egy amerikai címet, azt mondta, írjál nekik. Így tettem. Írtam Amerikába, és valóban postáztak könyveket, többek között Márai naplóit is. Úgyhogy, elég későn ismertem meg Márait, aki a '70-es években nagy élményt jelentett számomra. El kell mondanom hogy a '70-es évek számomra ólomévek voltak. Nem szívesen emlékezem ezekre az évekre. Prózát alig írtam, azok az értékek, amelyekben hittem, összeomlottak, bár a látszat ellenem beszélt. Azt hiszem, egész Jugoszláviában akkor nagy volt a konformizmus. A csőd láthatatlan volt, vagy pedig senki sem akarta észrevenni. Márai magányában írt naplóinak köszönhetem, hogy viszszyanvertem az önbizalmamat. A tömeg boldog, rendben van, nincs más feladatom, mint túlélni a boldogságot. Ezzel a tudattal vártam be a 80-as és a 90-es éveket. Tito halála után már „rengett a föld”, a kulturális és a politikai elit elégedetten táncolt a szakadék szélén. Sok szép, bájos és rangos irodalmi mű született ekkoriban. Abban az időben írtam az *Áttűntetéseket*, vagy a *Judit* című drámámat. Utána a *Parainézist*, az *Eckhart gyűrűjét* (1990). A valóság szétverte a szép látszatokat, újra kellett alkotni a fogalmat. Ebben segített Márai. A véres testvérháborúban elsüllyedt Jugoszlávia, vele süllyedtek el kudarcaim, sikereim. Majdnem mindent újra kellett kezdenem. Nem akartam siránkozó kisebbségi lenni. Azon tépelődtem, hogyan lehetne a kisebbségi létből előnyt formálni. Hontalan lokálpatrióta lettem, az is egyféle életforma, miért ne lehetne gazdagabb, mint a másik. Ezekben az években változott az ízlésem, módosult a gondolkodásmódom. Például Heinrich Böll prózáját a '60-es években nagyon értékeltem, viszont a '90-es években megtanultam, hogy a *Billiárd fél tízkor* nagyon fontos könyv. A NATO-támadások idején többször is elolvastam. Akkoriban nagyon megváltogattam, hogy miket olvassak. A legtöbbször természetesen Márai került a kezembe. Grass, Böll műveit a légiriadók ideje alatt tanulmányoztam, mert egy másik világgal szembesültem. Akkor írtam meg az *Exterritóriumot*, amely valójában nem a bombázásokról szól, hanem saját magammal néztem szembe. Tanultam valamit anyám traumájából és titkaiból, aki az én érdekemben nem akart a tömegsírokról beszámolni. Rendben van, gondoltam, ha már minden romokban áll, akkor a romok között tanuljak tájékozódni. Ezt jól megjegyeztem. Be kellett látnom, hogy egy hermetikus világban nőttem fel. A régi életformámnak vége! Előzőleg voltak személyes konfliktusaim, a *Makró*t nem azért nem adták ki, mert farmernadrágos próza, hanem azért mert azt állították, hogy fekete irodalom, meghamisítja a valóságot, erkölcsileg nihilista stb. Egyre kritikusabban gondolkodtam, noha körülöttem elégedett volt a világ.

Sokszor döbbsen kellett tudomásul vennem, hogy esetleg bennem van a hiba. Ha Magyarországra jöttem, akkor az itteni értelmiségiek irigykedve mondták: hát, hozzánk képest ti Amerika vagytok. Ebben is volt valami igazság. Nyugaton Jugoszlávia volt Európa keleti felének a legszebb kirakata, lehetett szabadon flangálni, világútlevelelünk volt, stb. Vidám költő-táncra hasonlított az élet. Sehol sem vettek bennünket komolyan, amire volt is okuk. A titói rendszert a nyugati világ kedvelte, a keleti meg irigyelte. Egyszerűen fel akartak kergetni az elefántcsonttoronyba, ahol lehetett az ember avantgárd, de kritikus nem. A Központi Bizottságban szürrealista, avantgárd írók ültek. Az egyik köztársasági KB ideológus heideggeriánus volt, ami nem jelentett problémát. Csak éppen az un. „fekete irodalmat” kellett mellőzni. Ez egészen más történet, mint a magyarországi. 1990 után a senki földjére kerültem mindazokkal együtt, akik kritikusabban gondolkodtak. Sokszor éreztem azt, hogy a nyolcvanas években születő balsejtelveim megvalósultak, és ezért újra kell kezdenem az életet.

– *A senkiföldjéről szólva Márai úgy volt „hontalan” kassai polgár, hogy elhagyta Kassát.*

– Igazából kassai maradt, maga is írta, hogy nem nagyon kedveli Budapestet. De a hontalanságának a legfőbb jellemzője, hogy sehova sem lehet besorolni, átélte az ellentmondásokat, akár annak árán is, hogy vállalta az ellenmondásosságot. Ehhez nagy bátorság kellett. Hogy miféle bátorság kellett hozzá, erre csak 1990-ben jöttem rá.

– *Így van, de valahol azt is megírta, hogy „Budán lakni világnézet.” Ön úgy maradt „hontalan” újvidéki, hogy Újvidéken maradt (miközben Szenttamáson született). Márai kassai, ön újvidéki polgár, viszont ön nem hagyta ott Újvidéket. Mi a különbség a két magatartás között?*

– Hogy nem hagytam ott, annak több oka van. Legalább ötöt tudnék mondani. Nem tudom, melyik az igazi. Először kezdjük azzal, hogy liberálisnak neveztek. Nem vagyok benne biztos, hiszen én is küzdök az ellentmondásokkal, de ha már az ellenfeleim így minősítettek, akkor legyen. Amikor a nemzethű fiak, a kisebbségi közösségpártiak sorra eltávoztak Vajdaságból és Pestről fenyegetőztek, hogy „megállj, megállj kutya Szerbia, majd mi megmutatjuk neked, hogy milyen az igazi magyarság”, akkor azt gondoltam, maradt a Vajdaságban háromszázezer magyar, velük kell maradnom. Mondjuk, ez is lehet az egyik magyarázat. A másik ok az irodalom, a világom, a regényvilágom kötött oda. Lehet, hogy ez fontosabb, mint az előző. Úgy éreztem, ha elhagyom azt a várost, ahol ismerem mikor, miért villan meg az emberek szeme, akkor nem tudok többé meggyőzően írni. Ez is lehet egyféle magyarázat. Beteg édesanyámat sem hagyhattam magára. Erkölcsei kérdésnek számított, az a tudat is, hogy ha élveztem Jugoszlávia előnyeit, akkor legyek részese hátrányának is. Nem akartam budapesti látcsőn keresztül figyelni a tragédiát. Sok magyarázat akad, lehet, hogy egyik sem a valódi, lehet, hogy ismerőim találnak újabbakat. Valószínű, hogy önfejű voltam, de hősnek nem tüntetném fel magam. Nehezen jutok dűlőre Újvidékkel, kritikusa vagyok, nem is nagyon kedvelnek itt, egyetlen egy városvezetőség sem kedvelt túlságosan. Mostanra teljesen elmagányosodtam. Ugyanakkor nagyon nehéz lenne Újvidék nélkül. A háborús évek, vagyis 2000 után konszolidálódott a helyzet, ekkor hosszabb időre távoztam. Berlinben töltöttem két évet, meg Svájcban. Akkor nagy újvidéki voltam, amikor meg itt vagyok, akkor nagy kritikusa vagyok. Nehéz vele, de nélküle se lehet. Szóval nincs szentimentális viszonyom a városhoz. Ebben Thomas Bernhard a példaképem. Most éppen a *Neoplantából* Urbán András rendezésében színpadi előadás készült, ami a szerbiai Sterija Játékokon megnyerte a fődíjat, a belgrádi Bitefen a közönség díját, azonban el kell árulnom ez idáig egy újvidéki városvezető sem nézte meg. Két

éve van repertoáron! A színházban mindent tudnak, mindenkit nyilván tartanak, tőlük tudom. Mintha nem lenne a *Neoplanta* színdarab, tudják, hogy egy tényfeltáró regény alapjaira épül, amit egyelőre jobb nem látni. Nem hasznos.

– *Amikor olvastam a Neoplantát, akkor nagyon sok kajával találkoztam, csevapcsicsi, mondják egy helyütt a Horthy honvédséggel érkező hölgyek is. Az Exterritóriumot, a Bűnhődést, s a Neoplantát is olvasva azt vettem észre, a kajának nagy szerepe van a couleur locale megidézésében. Néha olyan érzésem volt, főleg a Neoplantánál, mintha Krúdy is belopakodott volna a gasztro-narratívába. A korábban emlegetett Alexandar Tišmának Márai mellett Krúdy is fontos szerző volt a magyar irodalomból. A Makróban is fontos a hedonizmus. Viszont ez önnél többször a fogyasztói társadalom kritikáját is jelenti? Még sohasem olvastam a műveivel kapcsolatban Krúdy-hatásról, a Krúdy-effektusról (Bori). Talán nincs is?*

– Előbb Márairól szólnék... Máraiban a kisebbségi szenzibilitást kedvelem, más dolgokban nem gondolkodunk egyformán. Ő a szó szoros értelmében volt polgár. Miféle polgár lehettem én a Vajdaságban? A Vajdaságban nem volt polgári réteg, legfeljebb kallódó polgárok léteztek. Elenyésző számban. Talán Újvidék kivétel, de csak valamelyest, mert nem mező- és dzsentrivárosról, hanem kereskedővárosról van szó. Kereskedők és iparok alapították 1748-ban. A két világháború között létezett ez a vékonyka réteg. Ismertem néhányat közülük, beszélgettem is velük eleget, viszont nem kötődtek annyira a magyarországi polgársághoz. Pl. Döme mester úr volt a legjobb töltőtolljavító az egész Vajdaságban, aki nem Pestre utazott alkatrészekért, hanem Bécsbe. Az újvidékiek Bécshez kötődtek, mert együtt éltek a németekkel, a zsidókkal, a szerbekkel. Szocializálódásom idején már nem létezett polgár, csak szocialista kispolgár. Ez elválaszt Máraitól, hiszen ő mégiscsak polgári környezetben szocializálódott, annak elvesztését siratta. Én inkább plebejusi hitvallású vagyok, faluvégi, szenttamási gyerek. Plebejus kozmopolita. Még a polgárság alkonyát sem tudtam visszasírni. Miért keseregjek a párt körül tömörülő és megtollasodó kispolgárságon? Máraihoz inkább az köt, hogy kisebbségiként értelmezte a világot, igazából sehol sem érezte magát otthon. Nem volt a nemzetállam gyermeke. Olaszországban írt egy regényt, amit a magyar kritika ma sem tud értelmezni. Manapság Magyarországon sokat beszélnek kozmopolita irodalomról, meg nemzetiről, ez a felosztás hamis, én inkább azt mondanám, hogy a magyar irodalom nagy része be van zárva, nem is annyira Magyarországra, mint Budapestbe. Nincs igazából kozmopolita magyar irodalom! Lehet, hogy nincs a móriczi értelemben vett nemzeti sem. Ellenben sok az álnemzeti, hogy Fülep Lajos szavaival éljek. Illyés Gyula volt az utolsó nemzeti, ám amint látom, róla is lassan megfeledkeznek az új dzsentrik. Újvidéki magányomban, a naplóban gyakorta idézem gondolatait. Valójában a magyarországi magyar irodalom intézményesen és (akarva-akaratlanul) szorosan kötődik a nemzetállamhoz, még akkor is, ha ellenkezik vele. A nemzetállam és intézményei gondoskodnak róla, akkor is, ha egynéhánnyal szemben durva és igazságtalan. Márai kívül állt a nemzetállami esernyőn. Ezért kullog valamilyen magányos ösvényen, ezért nehéz értékelní a *San Genarro vérét*, amely egy Nápoly melletti városka világról szól. Nem beszélve arról, hogy szerinte a Felvidéken volt igazi magyar polgárság, nem a Duna és a Tisza között. Ebből a szempontból Márai látens kisebbségi. Azt hiszem, minden kisebbségi írónak van két nagy őse: az egyik Franz Kafka, a másik meg Márai Sándor. Márainak kisebbségi szenzibilitásával rokonszenvezem, a polgárt már idegennek érzem. Az már nem az én világom.

– És Krúdy? Krúdy az étel mellett a Monarchia ábrándjairól is sokat írt. A Monarchia értelmezése az ön számára is fontos. Többször párhuzamba állította Jugoszláviát és Monarchiát, mint birodalmakat. A Monarchia széthullásának és birodalmi politikájának mindmáig ható következményei vannak? Mit mentene át, s mit árna el örökre a Monarchia hagyatékából?

– Na most, Krúdy... Nekem valójában erről el kéne gondolkodnom. Krúdy regényeiben szó van az élet spontán szeretetéről, gondtalan, gyönyörű világ ez. Inkább a vágy, az élet nagy szeretetének mímelése, amelynek mégiscsak volt formája, rítusa. A mi életünk annyira zsúfolt, annyira kiszámíthatatlan, hogy eltűnt belőle a rítus. A Monarchiában volt valami életforma, volt az életnek rítusa és ritmusa, volt ilyen vagy olyan dzsentrí. Én ezt a világot nem ismerem. Létezett valóság, amely azonban eltűnt, és ezért úgy érzem, hogy az eltűnt valóság nyomában kútságok, s fantasztikus nyomokat fedezek fel. A múltkoriban a Monarchia unokájának vallottam magam. Miért ne? Jugoszlávia eltűnt a föld színéről, nem élek Magyarországon, Szerbia túl kicsiny, a Vajdaság eltűnőben, a vajdasági magyarok exodusa mindennapi... mi maradt más, mint egy virtuális Monarchia? Tanúja vagyok minden forma összeroppanásának. Valaki az egyik pillanatban kommunista, a másik pillanatban antikommunista, az egyik pillanatban nagymagyar, a másik pillanatban kismagyar. Marad valami vágyakozás, valami hedonista vágyakozás. A *Makró*-ban is benne van az öröm vágya, az *Áttűntetések*-ben is, de nem úgy, mint Krúdynál, aki ismerte a vágy valóságát is.

– Órákig tudnánk erről beszélni, de az idő szorít, s mindenképpen meg akarok kérdezni valamit. Losoncz Alpár kiváló esszéjében azt állítja a munkásságáról, hogy jó kapcsolatot ápolt az Új Symposion harmadik, Sziveri-vezette generációjával. Ez azonban nem a konfliktus-kerülést jelentette, hanem a vitákat is. Nemrég a generáció egyik meghatározó prózaszerzője, Balázs Attila írt Újvidékről, pontosabban Péterváradról és a térségről geopoétikai-és geopolitikai regényt, a Kinek Észak, kinek Dél. A magyar-szerb nézőpont egyszeri használata rokonítható a Neoplanta poétikájával és politikájával is. Ugyanakkor erős különbség mutatkozik meg az írói-nál kapcsolatban, Balázsnál ez az egyik fő szervező elv. Milyen lehetőségeket lát az írói-nál, illetve hogyan gondolkodik Balázs Attila regényéről?

– Erről Sziveri János beszélt az egyik interjújában, tényleg úgy volt, ahogy Losoncz Alpár írta: a fiatalokkal való leszámolás miatt összeütközésbe kerültem a saját nemzedékemmel. Persze, ez nem egy incidens volt, gondolj csak az *Áttűntetések*-re. Aki elolvasta az említett regényemet, az tudhatja, hogy ez a konfliktus nem személyes jellegű, elkerülhetetlen volt. Prózaíróként a *Makró* óta Újvidék a nagy toposzom. Örülök annak, ha mások is felfedezik, nemcsak Balázs Attila, hanem a nála fiatalabbak is, akikről keveset beszélünk. És legyenek egy kicsit lo-kálpatrióta. A múltkoriban olvastam Barlog Károly remek Újvidék-szövegét. Fiatal szerb írók az utóbbi időben ugyancsak Újvidékre vetik tekintetüket. Előszóval emlékeznek meg a műveimről. Balázs Attila regényét inkább szentimentálisnak tartom, mint ironikusnak, ami nem baj. Lehet, hogy ennek is eljött az ideje. Mindezt az oldódás jeleként értelmezem, mert akarva-akaratlanul eszembe jut a *Peremvidéki élet* (1993) újvidéki promóciója. Ez a könyv Aleksandar Tišma utószavával jelent meg szerbül. Benne Újvidék utcáiról, tereiről, keserves történetéről írtam. Tišma szerint a posztkommunista nemzedék történetét írtam meg. A kiadó be akarta mutatni, én a sötét utcákon baktattam a promóció helyszínére. Az úttesten katonai dzsipek száguldoztak, a város tele volt terepszínű egyenruhát viselő katonával. Gyanús est volt, mert akkoriban nem volt illendő Újvidéket emlegetni, a hazafiak a Dunát is legszívesebben Északi-Moravának nevezték volna el. A nacionalisták azt gondolták, aki Újvidéket em-

legeti, az Szerbia egységét bontja meg. A televízióban az esti híradó előtt majd később egy tévé műsorban kimerevített fotómat mutatták, ami alatt szalagfeliraton ment a minősítés, hogy ez az, aki Szerbia alapjait ássa alá. Milyen nevetséges vád! 2000 után azonban változott a helyzet. Újvidékről írni nem jelent gondot. Az iróniáról viszont többször is töprengtem. Értelmi és művészi ereje igazából akkor mutatkozik meg, amikor radikális és totális. Ilyenkor közbotrányt idéz elő. Jaj, annak az irodalomnak, amelyben néha nem fordulnak elő közbotrányok! Thomas Bernhardra gondolok, újra. Kelet-Közép-Európában nemigen olvashatók ilyen művek. Sokkal inkább érdekelt az irónia iróniája. Az az irónia, amely alig észrevehető, mert megengedő humorral van átítva, tehát van benne valami švejski, azért mert saját iróniánkat is nevetségessé teszi. Csakhogy az irónia hatásos beszédmód, ezért könnyű vele visszaélni. Mondén módon is lehetünk ironikusak, felelőtlenek, mondhatunk, amit akarunk stb. Ezt jeleztem a *Parainézis*-ben. Ez a kortól való szabadulás, a problémáktól való menekvés egyik formája. Ironikus vagyok, tehát megnyugtatom lelkiismeretemet, hallom többször is a varázsszót. Ne feledkezzünk meg arról, hogy van egyféle hatalomvéde irónia is, és ebből eredeztethető az irónia-dömping. Az iróniával tehát óvatosan kell élni. Ha valamiről ironikusan írtam, akkor az az irónia. A *Parainézis*-ben a regény szereplői kuplékat írnak arról, hogy ironikus korban születünk, tehát felelőtlenek lehetünk. Ez a személyes ars poeticám: az iróniából csak az irónia iróniája érdekelt. Egyébként az irónia banális kritikusi szólam lett. Lehet, hogy valahol van, bizonyos művekben biztos, hogy feltűnik. A modern irodalomban kissé visszaélünk vele, mint egykor a szentimentalizmussal.

– *A kisebbségi létformát kentaur-tapasztalatként határozza meg. Ez az identitás, a nyelvértés megsokszorozódását is jelenti. Ezzel kapcsolatban azt is írja, hogy szükség van magyarról-magyarra fordításra is. Radnóti Sándor egyszer azt nyilatkozta, nem minden regiszterét érti a műveinek. Ennek ellenére a Makró mind szerbül, mind németül nagy recepciónak örvend. Az exjugoszláv értelmiségi körökben kult-regény is. Itt a fordítás eleve biztosította a kulturális fordítást, ami a magyarországi olvasótól nagyobb hozzájárulást igényel? A magyarról magyarra fordítás nehezebb, mint németre?*

– A *Makró* megjelenésekor a német kritika azt írta: mintha most született volna meg és nem 40 évvel ezelőtt. Radnóti Sándor általában a kisebbségi irodalomról írta a fentieket, gondolataiban van igazság. A legnehezebb magyarról-magyarra fordítani. Tulajdonképpen nem egyszerű problematika, nem is ironizálnék miatta. Egy alkalommal elbeszélgettem erről egy magyar irodalomteoretikussal. Ha egy dél-amerikai író ír egy brazil világról, akkor hogyan tudják értelmezni, kérdeztem. Elmagyarázta, hogy azt könnyen „lefordítja”. Tudja, hogy az nem az ő világa, ezért lefordítja a saját gondolatvilágára. De ha nem Magyarországon íródott magyar nyelvű regénnyel találkozik, akkor nem tudja fordítani, akkor úgy érzi magát, hogy ismeretlen világgal szembesül. Nem autonóm műnek tekinti, ezért a magyar világgal méri. Ez az exterritoriális irodalom előnye és vesztesége. Azt hiszem ez nagyon komoly irodalomelméleti probléma. Magyarországon poszttrianoni irodalomelméleti probléma is. Trianon előtt nem így volt! Gondoljunk csak Mikszáthra, Jókaira. Akkor Magyarország változatos ország volt. Gyakorta hangoztatom, hogy *Rab Ráby* az egyik legaktuálisabb magyar regény. Ha Magyarországra utazom, időnként fellapozom a *Rab Ráby*-t, hogy lássam, tudjam értelmezni, mi történik. És mennyire értette Mikszáth a másságot! Trianon után Magyarország egynemzetű ország lett, alig él benne kisebbségi. Egy berlini, londoni, párizsi író a hétköznapiakban találkozik a mássággal, a magyar író csak külföldön. A külföld azonban mégis külföld, ergo bezárul,

illetve bezárkózásra kényszerül. Még a legnyitottabb szemléletű értelmiségiek is vívódnak ezzel. Poszttrianoni helyzetben a nyitott szellemű értelmiségiek nagyon jól értik a francia irodalmat, nagyon jól értik a német irodalmat, viszont nehezen értik az erdélyit. Pont azért, mert az magyarul íródott. Azt hiszem, éveknek kell elmúlnia, hogy megszabaduljon a fogalom a különböző politikai mellézköngéktől. Ez szellemi kérdés, nem politikai, tehát nem kell belekeverni a nemzetpolitikai kérdéseket. Milyen ma a kisebbségi irodalmak recepciója Magyarországon? Vagy legyen a kisebbségi író egy nemzeti hős, aki megmenti a kisebbséget, állandóan azért harcol, vagy pedig legyen kisebbségi Tandori, vagy kisebbségi Darvasi. Esterházy túl kritikus, őt szabad tisztelni, de kritikus szellemét a Vajdaságban nem ajánlatos követni. Komoly ellentmondás ez, amiről Babits is írt a transzilvanista szélsőségek és a budapesti reciklázsszal kapcsolatban. Létezik tehát ez a két sablon, vagy az egyikbe kerül a kisebbségi író, vagy a másikba. Harmadik még nincs.

– Danilo Kiš több esszéjében, interjújában hangoztatta, hogy számára az írás etika is egyben, a Kosztolányi-féle homo aestheticus kiegészül a homo moralisszal. Nekem úgy tűnik, ez a po-etika magának is fontos. A symposionisták esetében ezt a mozgalmától távolabb álló ügyvéd, Koncz István tematizálta erőteljesen. Amikor viszont experimentális regényt alkot, az avantgárd anti-regény nyomán, akkor néha olyan érzésem van, hogy a regény műfaji határainak megtörése az esszének ad teret, vagyis az etikai kérdéseknek. Hogyan viszonyul Kiš és Koncz eltérő vagy éppen hasonló írói elképzeléséhez?

– Én sem tudom elválasztani a kettőt. Erről sokat beszéltem Koncz Istvánnal és Danilo Kišsel is. Koncz könnyebben felülemelkedett a dilemmán, mert a költészet könnyebben ötvözi a kettőt. A prózaírónak sokkal nehezebb. Érdemes például kézbe venni Flaubert *Érzelmek iskolája* című regényét. Arról is ír, hogy melyik miniszter mennyit lop és mennyit sikkaszt, hogy bizonyos csoportok állandóan forradalomra várnak, közben kitör valamilyen utcai zendülés. Mindezt Flaubert írja, akit par excellence homo aestheticusnak neveznek. Manapság a prózaírók aligha mernének így írni, nyomban a fejükre olvasnák, hogy engednek a publicisztikai hangvételnek. A magyar irodalmi kánonok e téren különösen szigorúak. A kisebbségi magyar irodalmi kánonok pedig még szigorúbbak! Néha avasok. Közben az európai regény ma egyre hibridebb, nyitottabb. A változások olyan gyorsak, hogy csak egy kánon maradt, éspedig az, hogy nincs kánon. A regény ereje éppen abban rejlik, hogy sokféle arcot tud mutatni. A nagy nemzetek irodalmában ez evidens, mert ott az olvasók elvárásait az író kénytelen-kelletlen tudomásul veszi, főleg az utóbbi évtizedekben. Ezért egyre változatosabbak a regény típusai, nem tudjuk pontosan, hol vannak a határok. Olvassuk csak az utóbbi években jelentős európai díjakkal kitüntetett regényeket, látni fogjuk, hogy milyen komoly változások történtek. Mostanság olvasom a Goncourt-díjas Lydie Salvayre: *Nem sírni* című regényét a spanyol polgárháborúról, 68-as megvilágítással. Vagy lapozzuk fel Frank Witzel: *A Vörös Hadsereg Frakció kiagyaltása egy mániás-depressziós tinédzser által 1969 nyarán* című regényét, amely 2015-ben kiérdemelte a Német Könyvdíjat. A Nobel-díjasokról pedig már nem is merek szólni. Egy azonban biztos: változtak a kánonok, csak még nem vettünk róla tudomást.

– Az Új Symposion első generációja számára, amelyhez ön is tartozott, két kiemelkedően fontos szerző van: Sinkó Ervin és Miroslav Krleža. Akkoriban sokat hivatkozott, hivatkoztak e két szerző munkáira. Mindketten az ellenzéki, kritikus baloldali értelmiséget képviselték. Ez azonban ambivalens viszonyt jelentett az akkori hatalomhoz: nem a teljes tagadása, hanem annak a vágya, hogy a kritika által jobbá tegye azt. Nekem úgy hat, párttagként ehhez a vonulathoz állt

közel. A neoliberális kapitalizmus korában viszont mi képezi az ambivalens kritika lehetőségeit? Egyáltalán, beszélhetünk-e ambivalenciáról?

– Ez távolról sem olyan egyszerű. Szerencsés az a nemzedék, amelynek nemcsak az egyetemes nemzeti irodalomban vannak inspiráló nagyapái, hanem a közvetlen környezetében, ez esetben a Vajdaságban. A fiatalok általában ellentétbe kerülnek az apáikkal, de cinkoskodva összenéznek a nagyapákkal. Nekünk voltak nagyapáink, Sinkó Ervin és B. Szabó György. Bizonyos értelemben Miroslav Krleža is. Baloldaliak voltak, bár olyan lett volna a kelet-európai baloldal, mint ők. Az *Új Symposion* első nemzedéke majdnem minden tagja párttag volt. Pártfunkcionárius volt közöttünk az is, aki nem tartotta magát baloldalinak. Még a Sziveri nemzedékének többsége is párttag volt. Bizonyos megoszlás a hetvenes években jött létre, amikor a nemzedékem egy része befolyásos vezető tisztségre tett szert a hivatalos struktúrában, a másik pedig a margón találta magát. Én kívül maradtam. Soha sem voltam kinevezett személy, igazgató, főszerkesztő... Szerintem az előbbieket a jó szándék vezérelte, bár nem az én tisztem megítélni ezt. Jugoszláviában másképpen alakultak a dolgok, az ellenzék a párton belül tevékenykedett. Ezen kívül voltak példamutató pártonkívüliek, akiket gyakran jutalmaztak a pártfunkcionáriusok. Nálunk a párt felkarolta az avantgárdot, főleg akkor, ha annak nem volt kritikai éle. Ilyen volt a helyzet az egész Jugoszláviában, ebben a vajdasági magyar szellemi élet sem különbözött. A megoszlás inkább a hermetikus és a kritikus szemléletű szövegek között volt érzékelhető. Soha a pártvezetők nem bíráltak egy regényt, vagy verseskötetet sem csak azért, mert hermetikus, vagy kísérletező. Ez inkább legenda, amely 1990 után terjedt, amikor mindenki ellenállónak tüntette fel magát. Ez kiderül abból a könyvből is, amelyet 2010-ben adtak ki (*Fehér könyv – 1984 – Leszámolás a kulturális ellenforradalommal Jugoszláviában*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.), amely tartalmazza az 1945–1991 között betiltott művek listáját. A sors úgy hozta, hogy az én *Judit* című drámám bemutatása, mégpedig a pristinai bemutatója 1990-ben, az utolsó betiltott művek közé tartozik. 1991-ben már csak újságcikkeket tiltottak be. Később szubtilisebb lett a cenzúra. A magyar nyelven megjelenő folyóiratok közül csak egy került indexre, ez pedig az *Új Symposion*. Ha a listát figyelmesen áttanulmányozzuk, akkor kiderül, hogy a rendszer sokkal brutálisabb volt a balról bíráló művekkel szemben, mint a nacionalistákkal, avagy a jobboldallal. Tehát sokkal jobban tartott a „jobbítástól”, mint a „tagadástól”. A Jugoszláv Kommunista Szövetség különösen kedvelte az apolitikus műveket és írókat. Ezekkel soha nem volt semmi gond. Persze, a politika önmagában nem érték, mint ahogy a politikamentesség sem az. Én nem ebben a dilemmában gondolkodom, amikor írok. Csupán azzal vagyok tisztában, hogy saját korom gyermeke vagyok, annak a pecsétjét viselem magamon, amelytől nem menekülhetek. Velem kapcsolatban egy alkalommal Esterházy Péter Camus-t idézte: „Ma minden író beszáll kora gályájába.” Aztán hozzátette: „E gálya nagy utazója Végel.” Így igaz! Korom gályáján élek, lehet, hogy gályarabként. Nem vagyok képes az örökléttel pepecselni. Az írás bonyolultabb folyamat. Elárulom, hogy még egyetlen regényt sem írtam végig eredeti szándékom szerint. Lehet, hogy a kezdetben volt valamiféle elképzelésem, amely azonban az első 30–40 oldal után romokban hevert, mert elvesztettem a szöveg feletti uralmamat. A végén kiderült, hogy mást írtam meg, mint amit akartam. Aztán a kritikákból kiderült, hogy a kritikusok szintén valami mást olvasnak ki. Ehhez járul még egy tényező, amelyeket olvasóként tapasztalok. A minap újra elővettem Stendhal *Vörös és fekete* című regényét. Ezúttal egészen mást jelentett, mint húsz évvel ezelőtt. Az idő egyszerűen átértelmezte a művet. Ezt nagyon fontos értéknek tartom. Unalmas-

nak nevezem azokat a műveket, amelyeket az idő alig képes átértelmezni. A mű kiszolgáltatottsága valójában életképességét biztosítja. Meggyőződésem, hogy csak azok a művek értelmezhetők át, amelyek a saját idejükben gyökereznek. Ebben a mai világban, amelyben csak a változás örök, nincsenek örök emberi kérdések.

– Amikor a Makró még folytatásokban jelent meg az Új Symposionban, akkor Weöröstől kapott egy levelet, melyben a szerző dicséri a regény nyelvezetét, alapkoncepcióját. Ugyanakkor a későbbiekben teljesen elhagyta ezt a dísztelen, de Weöres pontos megfigyelésével, nem argo-nyelvezetet. Nekem úgy tűnik, Domonkos István Kormányeltörésben című versében köszön ez vissza más formában. De akár Kertész Sorstalanságát is lehetne említeni e szempontból. Ön miért nem használta újra a műveiben ezt a csupasz nyelvi világot? Hiteltelennek tartotta az újraírást?

– Úgy van, hiteltelen lett volna és nagyon modoros. Nem nevezném ezt argo-nyelvezetnek. Egyszerűen arról van szó, hogy az irodalmi tisztaszobából kiléptem az utcára, ahol az argo-nyelvezet is jelen volt. Másrészt a Makróban a fiatal nemzedék zárt köréről volt szó, amelyben más nyelvet használtak, mint ahogy a mai ifjak is más nyelvet alkalmaznak. Túl gyorsan változik a nyelv, nehéz követni. Ha így haladunk, akkor közeleg az idő, amikor a nemzedékek többé nem értik egymást. A frizsiderben tárolt irodalmi nyelvet senki sem érti meg. Későbbi műveim már szélesebb rétegeket ölelnek fel, tehát nem élhettem ezzel a nyelvvel. Megint másféle nyelvet alkalmaztam A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe című „beszélyemben” (1998); értelmiségi szerepekről van szó, ezt a rendszerváltási utópiákról szóló groteszk hangvétellű kisregényt egyébként túl korán írtam meg. Igazából a meddő értelmiségi narratíva komédiájának ábrázolása miatt napjainkban lett időszzerű. Az Exterritórium személyes vallomása egy újabb kihívást jelentett. A Bűnhődés, a Neoplanta avagy az Ígéret Földje továbbá a Balkáni szépség avagy Slemil fattyújának nyelvezete között már nagyobb a hasonlóság, mivel ez a három regény egymást értelmezi.

– A Makró megjelent fordításban szerbül, legutóbb pedig németül is. A fordítók hogyan birkóztak meg, alkották meg a Makró nyelvét?

– Kornitzernek, a regény fordítójának nem volt könnyű faladata. Néhányszor tárgyaltunk egy-egy megoldásról, mivelhogy ennek a regénynek a nyelvezete gyorsabban változik, mint a hagyományos irodalmi nyelv. E tekintetben új tapasztalatok várnak rám. A zágrábi Fraktura Kiadó 2016–17-ben öt könyvemét szándékozik kiadni. Elsőként a Balkáni szépség avagy Slemil fattyúját, ezt követi a Neoplanta, avagy az Ígéret Földje, majd a Bűnhődés, és a Négy-szemközt Máraival, majd az Egy makró emlékiratai. Az első négyvel nincs gond, mind új horvát fordításban jelenik meg. A szerkesztő sokat tépelődött, hogy mi legyen az Egy makró emlékirataival, amelyet Aleksandar Tišma már lefordított szerbre. Először arra gondolt, hogy Tišma iránti tiszteletből a szerb nyelvű fordításban teszi közzé a regényt, a végén azonban mégiscsak úgy döntött, hogy új horvát fordítást rendel. Nem azért, mert Tišma több szerb kiadást megért fordítását nem tartja színvonalasnak, hanem mert 40 év alatt kopott a fordítás nyelvezete. Újra előjött a fordítás utóéletének problémája. A filológusoknak bizonyára érdekes kihívás lesz, nekem viszont különös élmény.

– A magyarországi olvasónak ugyanígy gondot okozhat pl. a 2000-ben megjelent Exterritórium jugoszláv és szerb politikai kontextusa is, mivel az nem képezi a mindennapjait. Mégis, a regény

német fogadtatása ezen túl tudott lépni. Mivel magyarázható a németek türelmesebb olvasói szokása?

– Ez érdekes tünet. Az *Exterritórium* megjelent keménykötésben a Matthes&Seitznél, később a kiadótól a Fischer Taschenbuchverlag megvásárolta a jogot és nagy példányszámban kiadta a neves zsebkönyvsorozatában. Nem esik meg túl gyakran, hogy kelet-közép-európai szerző műve a keménykötés után zsebkönyvként is megjelenik. Számomra is rejtélynek számított, hogy miért. Bizonyára arról van szó, hogy a németek tájékozottabbak az európai ügyekben, a magyar társadalom pedig köztudottan eléggé zárt. Ezt a zsebkönyvet aztán követte az *Egy makró emlékiratainak* újabb zsebkönyvként való kiadása a Fischernél. Ez már nem akkora rejtély.

– A Radics Viktóriának adott életút-interjúban a világirodalomból kiemeli Stendhal és Camus műveit. Romantika, realizmus és egzisztencializmus. Az egyik fontos különbség az ön műveivel összevetve az, hogy önnél nincs mindentudó elbeszélő, hanem többnyire ön-vizsgáló elbeszélők vannak. Ezek az én helyzetét, szerepét, identitását, ambivalenciáját problematizálják társadalmi és politikai kontextusban. Viszont ritkán találkozni a Stendhal féle lélektani megközelítéssel is. Idegenkedik a pszichologizáló narratívától?

– Nem idegenkedem, csak apró gesztusok mögé rejtegetem. Van ebben némi óvatos hozzáállás, hiszen a pszichologizáló narratívának nélkülözhetetlen talaja az érzelmek teljes és szabad áramlása, kibontása. Én a mai világról írok, amelyben az érzelmek összezsugorodtak, vagy hamisak. Nincs időnk az érzelmekre! Musil után szabadon: érzelemmentes emberek letünk. Pszichologizálva a jelenről csak bohózatot lehet írni. Ám, ha egyszer rászánnám magam, hogy a XIX századba vezessem hőseimet, akkor megnyílna a lehetőség a stendhali diskurzus előtt is.

– Folyamatosan vezet naplót, ebből részletek jelennek meg a vajdasági Családi kör hetilapban. Eddig ebből két kötet jelent meg, *Időírás, időközben címmel. Hogyan értelmezi ezt a címet? Mikor olvashatjuk a következő kötetet?*

– Sajnos, nincs kilátás arra, hogy a naplók magyarul is napvilágot lássanak. Naplójegyzeteimet nagy örömmel írom, sok energiát pazarolok rájuk, így őrzöm szellemi és lelki kondícióm. A kezdetekben, 2000-ben legalábbis emiatt fogtam hozzá, mint később kiderült, ez az egyedülálló panorámája a vajdasági életnek. Most már belső szükségletem lett. Éjszakáim nyugtalanok, ha naponta nem jegyzek le a naplomba valamit. Ne is mondjam azonban, hogy mennyi bajt hoz a fejemre, hiszen magától értetődő, hogy időnként reflektálok a vajdasági magyar közéletre (is), amelyben eléggé nagy szigor uralkodik, amivel növelem haragosaim számát. Szeretem mások naplóit is olvasni. Nem kis meglepetéssel veszem tudomásul, hogy hangnmem viszonylag szelíd, noha a Vajdaságban ez is sok. A *Családi Kör*ben is, az interneten is, elég sok olvasója akad, egy időben a *Családi Kör* megtehetette, hogy minden támogatás nélkül kötetben is kiadta (*Időírás, időközben, I-II*), de a gazdasági válság közepette erre már nincs lehetőség, annál is inkább, mert a legnagyobb példányszámú hetilapot nem támogatja sem a szerb, sem a magyar állam. A naplóknak mindenképpen a Vajdaságban kellene megjelenni, viszont a helyi, a szerb vagy a magyar állam által támogatott könyvkiadónál eddig hiába próbálkoztam. Könyv formájában részletek jelennek meg belőle Magyarországon, Romániában, de a Vajdaságban nem. A helyi viszonyokat ismerve nem hiszem, hogy a közeljövőben könyv formájában napvilágot lát. Magyarországon megjelentek a Márai motívumokról szóló

részletek *Négyszemközt Máraival* címmel. Ez 2016-ban kerül a könyvkereskedésekbe szerbül a *Službeni glasnik* Kiadónál. A naplókbl az első két kötet szerbül is könyvformát öltött, most tárgyalok egy szerb kiadóval, aki érdekelt megjelentetni az elkövetkező két évben a teljes napló anyagot egészen 2016-ig. Ez hat kötetet tesz ki! Szerbül tehát a következő években hozzáférhetők lesznek, magyarul nem. Eléggé kalandos történet.

– A Neoplanta avagy az Ígéret Földje című regénye szintén egy trilógia része, melynek első darabja a *Bűnhődés volt. Hol tart a harmadik*, A Slemil fattyúja munkacímű résszel? Mit árulna el belőle kóstolónak a hedonista olvasóinak?

– Most már megvan a végleges cím. *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*, és pillanatokon belül napvilágra kerül. Kíváncsian várom november közepét, egészen pontosan november 12.-ét, amikor kijön a nyomdából. Családragénynek nevezném, de mégsem az, mert nincs család. A regény szereplője a nagyapa, az európai peremen, a Vajdaságban élő nagypapa, akinek állandóan változtatni kell az identitását. Nem az a gondja, hogy nincs árnyéka, hanem az, hogy sok „árnyéka” vagyis neve és identitása van, aki csak úgy tudja megőrizni magát, hogy egy kerekesszékebe menekül, amiben a végén elhallgat. Az unokája szintén tolószékbe végzi ám, fellázad, felgújtja a kertes házat, amelyben a nagyapjával élt – tudatos utalás Lenz regényére: a magyaróra utal a németórára – és a balkáni szépségre emlékeztető idegen nőnek meséli tovább ugyanazt a történetet, amelyet számtalanszor elmondott már. Kerekesszékből mesél az idegen az idegennek. Ötven évvel ezelőtt jelent meg az *Egy Makró emlékiratai*, most hetvenöt éves koromban mondhatom, hogy ez az idegenség-motívum szüntelenül felbukkan a műveimben. A *Balkáni szépség avagy a Slemil fattyújának* végén egy Kosztolányi parafrázis feltárja az idegenség káoszát, minden ellentmondását.

TARJÁN TAMÁS

„Költő és festő: egy”

NAGY LÁSZLÓ HÉT KONDOR BÉLA-VERSÉRŐL

1977. november 3-án Nagy László többek közt ezt jegyezte be naplójába (mint a *Krónika-töredék*, 1994 tanúsítja): „A Tükörnek verseket kell írnom Kondor képeihez. Ezt már régen elvállaltam. Nemsokára megpróbálom”. Feladat, kihívás, erkölcsi kötelesség egyszerre lehetett számára, hogy festő barátjáról az akkor közkedvelt képes társadalmi és politikai hetilap, az élénk kulturális érdeklődést mutató Tükör hasábjain így emlékezzen meg. Közeledett ugyanis Kondor halálának ötödik évfordulója. Mementó jellegű emléknep.

Kondor Béla 1972. december 12-én hunyt el, még negyvenkettedik életévét sem töltve be. Személyében a korabeli magyar képzőművészet – festészet, grafika – egyik legjelentékenyebb alkotóját, a középnemzedék alighanem legnagyobb formátumú egyéniségét veszttette el. Nem hétköznapi körülmények között. Ugyanis az őt ért társadalmi méltánytalanságok, vélt vagy valós szakmai sérelmek s mind kedvezőtlenebb fizikai és pszichikai kondíciói folytán hosszabb ideje súlyos, csak napokra enyhülő depresszióban szenvedett, önpusztító életmódot folytatott. Környezete tehetetlenül szemlélte hanyatlását. Mint például Molnár Edit fotóművész *Fél hét múlt* című, az interneten könnyűszerrel hozzáférhető emlékezéséből tudjuk, a művész „1972 nyarán már feladta az élethez való jogát”. (A mélységes csömör, a rövid néhány évtized alatt úgymond kilencven évnyi terhet kirovó személyes életút, emberi létezés hiábavalóságának, távlattalanságának érzete valójában korábbról datálható nála.) Kondor „szörnyű lelkiállapotát” látva Molnár Edit az idős barát és mester Barcsay Jenőhöz fordult segítségért, aki ugyan maga is többször próbálkozott biztatásaival, tanácsaival hatni a zuhanó zsenire, de – észelve a végzetes elszántságot, a negatív sorsképletet – úgy vélekedett: „Nem, nem tudunk segíteni rajta”.

Kondor sokszor, sokaknak tett célzást, jelképes-jelentéssel (sőt tréfás) utalást a hívott, várt halálra. Az elmúlás álmában érte, keze ügyében könyvvel, folyóirattal, az ágya melletti hokedlin gyógyszerekkel, konyakkal. Kondor Béla írásos életművének eddigi legteljesebb dokumentálása, négyszázötven oldala – *vers, verspróza, próza* –, a *Küszködni lettél* (2006, összegyűjtötte, szerkesztette: Győri János, a képeket válogatta Kondor Mária; a kiadványra a későbbiekben is nemegyszer támaszkodunk) közli a Kondort kórházi osztályán többször (1968, 1971–1972, 1972) gyógyítani és gyógyíttatni igyekvő Levendel László professzor *Kettős diagnózis* címmel ellátott, 1979. június 25-i keltezésű levelét. E sorokat a festő életéről és haláláról, genetikai sors-meghatározottságáról tanulmányt író Czeizel Endréhez intézte. Itt az áll: Kondor halála „frakcionált öngyilkosságnak” fogható fel, ennek a mértéktelen töményalkohol-fogyasztás „alkalmas módszere volt, mint ahogy halálát is psychopharmakonokkal potenciált alkohol intoxikáció okozhatta. Szuicid késztetése ambivalens volt”. *Okozhatta és ambivalens*: Kondor elhalálózása nem nevezhető egyértelműen öngyilkosságnak, bár számos forrás azt írja, maga vetett véget életének. Holtában nyugodtnak, megbékéltnek látták,

„mintha aludna”. (Molnár Edit, legyőzve kétségbeesését és idegenkedő félelmét, készített fényképeket a pamlagán holtan fekvő, majd a Temetkezési Vállalat a tetemért érkező halottszállítói által koporsóba helyezett Kondorról. Jegyezzük meg azt is, hogy Czeizel Endre a későbbiekben többször visszatért a Kondor-sors problematikájához: *A magyar festőművész-géniuszok sorsa*, 2009; *Tehetség, talentum – Jó szerencse, semmi más?*, 2015 stb.)

1972 decemberében Nagy László nekrológot írt eltávozott barátjáról, *Az öldöklő angyal tövében* címmel, mely bizonyára egy 1969-es Kondor-festményre utal: *Ítélező (Késes angyal)*. A visszafordíthatatlanul közelítő halál és a még dobanni próbáló élet együtt bukkan fel: „Barátom igazi halálraszánt volt, kivételesen nagyra-nőtt magányú. Fájt a szíve, és nem akart meggyógyulni. Csak nőtt s nőtt a szíve, akkorára, mint két férfi-ökl. Nem akart meggyógyulni, már nem tartotta érdemesnek. [...] Megharcolta, megérdemelte a szelíd halált. De a lábafejét, mintha az átszőgezést várná: egymásra rakta, idézve a szimbólumot, a Szent Alakot, akit embernek annyiszor megfestett fölfeszítve. [...] Szombaton este szeretett volna nekünk muzsikálni. Minden hangszer, amit ő készített, ott volt kéznél: a különös hegedű, a keleti pengetős, a töröksíp, a tambura. Megmutatták, hogy lelkük van, pendültek, ríttak kicsit, hamar abbahagyták. Az a nagy fehér angyal, szájában a késsel, benézett a műteremből a szobába”. Nagy László a halál okait is kereste, két végponton, két „öldöklő angyalban”: „A legkisebb öldöklő angyalt, az alkoholt könnyű elítélnem. És könnyű felmentenem is, hiszen enyhülést, feledést is adott barátomnak. De hogy szorítsam meg az olyan erőket, akik a legnagyobb formátumú magyar festőt magára hagyták? Akarva vagy akaratlan, mindegy. Barátom ebben az évben kölcsönökből élt. Pedig dolgozott rendületlen. Egyetlen megrendelt szárszói tablójáért a tiszteletdíjat különös tévedés folytán május óta máig sem kapta meg”. Személyes és országos gyászában hűséget fogadott Kondor halálán túl is ható humanista eszményeihez, s „a kancsal Európa ámulatát” is méltányosnak tartotta volna a „ritka csillag”, „nagy kométa” teljesítménye, emléke iránt.

Nagy László és Kondor barátsága hosszabb ideje tartott. Róla szóló prózai írásai megtalálhatók az *Adok nektek aranyvesszőt* némiképp eltérő mindkét kiadásában (1979, 2011). Nagyot lenyűgözte Kondor kifogyhatatlan ihlete, különféle hagyományokra alapozott szuverén modernitásának szenvedélyes-vallomásos, fájdalmas-emelkedett huszadikszázadisége. A páratlan termékenység, „kép-tumultus”. Szövetségük jeleként 1964-es hosszú versébe, a *Menyegzőbe* így került be a barát neve és munkássága (az idézetnek a későbbiekben is lesz szerepe): „...megörökítnek / kameráikkal a propeller-fejű fotósok / [...] csöves üveglencse-szemükből kiüt a hideg sugár, / kattognak, zengnek, acélszita-szárnyuk zenél, / kék darázsgépek, precízek, csupa gombok, rugók, / motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól...” (Kondort szenvedélyesen érdekelték a motorok, a motorizáció, járt motorversenyekre. Amíg a Pozsonyi úton lakott, ablakából nézte a Dunán zajló motorcsónak-versenyeket. Maga is fabrikált talányos szerkentyűket. A *Küszködni lettél* 371. oldalát betöltő fényképen egy ilyen maga készítette kis szerkezet mintha épp a tenyerébe szeretne szállni. A homályos felvétel ellenére a fura masina igencsak emlékeztet a *Darázskirály*-festmény később említendő csodarovarára.)

A *Seb a cédruson* (1967–1973) Nagy László-ciklus címadó betűkép-versében (mely ki-nyomtatva először csak 1976-ban látott napvilágot), a sebmotívum tizenhét tulajdonnévi elemű litániájában az utolsó tulajdonnévvel jelölt seb Kondoré: „...[AJ] AZ ATTILA MÁVAG-JEGYŰ ÁRVA SEBE / [AJ] RADNÓTI GOLYÓ-FÜSTÖS TARKÓ-SEBE / [AJ] DYLAN THOMAS TÖ-

VISES SZEME-SEBE / JAJ A KERÚB KONDOR ORKÁNHUZATÚ SEBE...” Kondort búcsúztatja, a „széjjelmart rézkarckirályt” a *Temetés után*, valamint *A Mindenség mutogatója* című próza-vers („Ott bent, ott fent a legmagasabb falakon szárnyas inasai közt Kondor mester, óceán-erővel ontja a formát, a színt. Hát mirevaló a gyász! Nem hagyta abba, de istenigazából működik tovább. Teheti, mert Dürer, Bosch és Blake úr a mennyei zsúri. Miképpen a mennyben, a földön is így kellett volna légyen”). A *Szárny és piramis* című betűképet/képverset „Kondor Béla emlékének” ajánlotta.

Kondor keze nyoma azzal van jelen a nyomtatott Nagy László-életműben, a költő könyveinek tárgyi valóján, hogy az *Arccal a tengernek* gyűjtemény (1965) envelopját az ő munkája, kötését az ő „címerajza”, a kötetet számos nagyszerű egész oldalas illusztrációja ékíti (az elkészültek nem is mindegyike került be). A *Darázskirály* (1968) műfordításai (illetve a könyvborító) kapcsán pedig így írt Nagy: „A *Darázskirály* (Kondor Béla festménye [1963]) jelképes cím volt, a fordítói tevékenységet akartam érzékeltetni vele: ahogy a darázs a mézet, a fordító az idegen szellemi édességeket rabolja meg. Az ilyen rablótámadások nem károsítanak senkit, az ilyen agressziót szívesen veszik a népek, főleg a kicsik”. A posztumusz kötetted lett *Jönnek a harangok értem* (1978) számára, a mottóvers (*Verseim verse*) és a főszöveg közötti oldalduplára Nagy László képzőművész fia, Nagy András fotózta egybe Kondor Béla kéztanulmányait.

A Nagy László-versösszkiadások bármelyikét lapozzuk fel, a hét Kondor-vers az egyetlen olyan ciklus, amely – már címéhez hozzárendelve – hónapra pontosan behatároló keletkezési jelölést kapott: *Hét vers Kondor Béla képeihez – 1977. november*. Az önálló versfejezetet képező sorozat nincs a szakirodalom homlokterében. Egyik-másik darabja, vagy a Kondor-vonatkozás avatta érdekessé a Nagy-filológusok számára. Nagyszabású elemzését a Petőfi S. János elméleteinek nyomvonalán járó szegedi szakember, Vass László nyújtotta a kétezres évek elején, egy tágabb mű részeként: *Verbális és vizuális költői alkotások Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit életművéből – Adalékok a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatához*. Az internet segítségével e hatalmas ívű dolgozatban a megverselt képek ugyancsak megtekinthetők. Vass kitűnő verselemző készséggel is bír, azonban inkább egy alkotástípus struktúrája (egy 'B entitás' posztstrukturalista, nyelvfilozófiai és szövegnyelvészeti közelítésének a vizuális origóval, az 'A entitással' történő egybevetése) foglalkoztatja. Az az ábrázolási gyakorlat (az is), amelynek „bemenete” egy *képi vehikulum*, „kimenete” egy *verbális vehikulum*. Konceptióját és analízisét kiterjeszti a Kondort ugyancsak tisztelő Szécsi Margit (Nagy László felesége) lírájára (Szécsi a festőhöz/festőről írta *Kondor Bélának és Kedves Samu!* című verseit. [Baráti körben Samu volt Kondor beceneve.] Bravúros játékvers Szécsitől a *Kondor Béla*: tizenhat anagramma, *x a x a* rímképletű négy soros strófákká keretezve, a „Dalnoké: bor” sortól „A bolond kér” soron át az „Én, rab, oldok” sorig, mely a tizenhatból négyszer ismétlődő refrén).

Magáról Kondorról, a költő-piktorról, piktor-költőről szintén részletesen szól Vass. (E relatíve zárt korosztályi hármashoz kissé távolabbról a költő-író-képzőművész Tandori Dezső is társítható lenne. Bizonyoságként most csupán 1980-as versfüzetét – *Kedves Samu!* – említjük. Egyébként az élő és a holt Kondor köré vonható, sok tucat költőtől eredő üdvözlő, tisztelő, játékos, reanimáló, hommage- és egyéb versek önálló kötetet tölthetnének meg – de másfelől a Kondor-epigonizmus képzőművészeti szüleményei is egy furcsa albumot.) Vass László néhány alapvető megállapításának nyomába kell szegődnünk (tudva, hogy folytatta,

kiegészítette Nagy László-vizsgálódásait: Iskolakultúra 2006 stb.), de mert a Kondor-ciklus nála a résztanulmánynak is csupán része, s mert, mint jeleztük, célja nem a szövegi műelemzés, inkább más irányokba kell tájékozódnunk.

Nem tudhatjuk pontosan, Nagy László miért épp azt a hét képet választotta, amelyekhez költeményeit fűzte. Mindenesetre valamennyinek reprodukcióját megtalálhatta Németh Lajos könyvében: *Kondor Béla*, 1976. Mondhatjuk, igencsak óvatosan, hogy a hetes szám misztikájával is felvértezett kis „tárlat” alkotásain döntően a vörös (vérpírós) és a sárga (arany) szín dominál. Mindegyik egy- vagy kétfigurás műként fogható fel; az egyfigurások is kontrapunktikus jellegűek. Valamennyinek tárgya a magány, illetve a magány feloldására tett, a bizarrsáig kétséges próbálkozás. Profanitás és szakralitás váltóárama egyként rezgeti a Nagy László tollán verssorozattá lett festményeket. Mégsem valószínű, hogy mindezen és további találgatásokkal a lényegre tapintanánk. Az ízlésbeli rokonszenvtől a véletlenszerűségig sok tényező közrejátszhatott a választásban. A legvalószínűbb pedig az, hogy Nagy László, miközben a képeket interpretálva az öt éve halott Kondorról vallott, részben önvallomást is tett – nem sejtve, hogy nem egészen három hónap múlva már maga sem lesz az élők sorában, 1978. január 30-án elragadja a váratlan halál. A Kondor-ciklus talán az oeuvre utolsó verseit felölelő kisebb önálló korpusz.

Akárcsak a festőtársak, íróbarátok, Nagy László is megkésve szerzett tudomást arról a szemérmes Kondortól, hogy nemcsak fest, rajzol és tehetségesen zenél (harmóniumán is szépen játszott), de verset is ír. 1970 júniusában az ő bevezető soraival jelent meg ízelítőként az akkor már készülő Kondor-verseskötetből (*Boldogságtöredék*, 1971) három vers az Élet és Irodalomban. „...az itt közölt versek írója azonos a képíróval. Költő és festő: egy” – adta az olvasók tudtára. *Költő és festő: egy* – állíthatjuk a *Darázskirály*tól a *Bohócig* sorjázó hét *versképről* is. A költő, Nagy László eleget tesz a festőre, Kondor Bélára való emlékezés vállalt kötelemének, ám fokozatosan úgy fejleszti, építi a sorozatot, hogy a kettejüknek (műveiknek) tulajdonítható szándékok, üzenetek, jelentések egyre inkább összefonódjanak, s főleg a sorozat utolsó darabja mintegy festő és költő közös, vallomásos önportréja, intelme, testamentuma legyen.

A képek kiválasztására jelenleg nem tudunk pontos magyarázatot, esetlegességet is feltételezünk – az összes egységében központosítás nélküli és sok enjambement-t alkalmazó (ezzel voltaképp a Kondor-képek nyitott asszociativitását nyelvileg-tipográfiaiilag transzponáló), tizenkét vagy tizenhárom soros darabokból szervezett ciklus komponálása viszont a legkevésbé sem esetleges. Nem is kezdődhetne mással, mint a *Darázskirály* tragikus pompájával, lévén ez a három-négy legikonikusabb Kondor-mű egyike, s ama műfordításkötet címadója, címodali táblája is. Németh Lajos könyvében részletes, plasztikus leírást kapunk a kezében különös rovar-mobilt tartó, szomorú arcú férfialakról, a háromszög, a kör és a négyszög alakzatait egymással ütköztetve, bőségesen felhasználó, a mozgékony vörösek és sárgák közé nyomasztó fekete felületeket dolgozó remekmű koronás király/bohócáról. Benne „a szenvedő Krisztus és Pierrot egyesül, a korona is egyszerre királyi felségjelvény, töviskoszorú és bohócsüveg”.

A – Kondor szavával – „végokszerű szomorúság” testesül meg, ölt rezignált arckifejezést. A férfi a mitológiai „napkirály” is (valóban egy sámándob-napkorong glóriájával a feje körül), de a kép címe: *Darázskirály*. A részben alig kivehetően antropomorf (vagy „arccal” megfestett), részben gépszerű rovartest a figura „harmadik kézfejeként” varázsolja el a perspektíva

visszavételével majdhogynem síkba dimenzionált festményt. Lekötözöttség és reptetés, tágas univerzumi-mennyei és zsúfolt világvárosi külső térben mutatkozó magányos befelé nézés, játékoság és görcsösség: négyzetcentiméterről négyzetcentiméterre kellene feltérképezni a festett drámát.

Nagy László *Darázskirály*-verse az egyes szám első személyű narrációval és a költemény élére vitt önmeghatározással („Tűnődés mártírja...”) egyszerre szólaltatja meg a kép ember-alakját, a kép festőjét, a vers íróját és a vers beszélőjét. A második, a negyedik és az utolsó, tizenkettedik sorban ismételt „fiúk” megszólítással néző- és hallgató-közösséget, publikumot verbuvál a beszélőnek, méghozzá halott publikumot: „...fiúk ti holtak...”; „...fűnyelvvel biztassatok fiúk: süvítsen”. A hetes szám, a „hét világ” sokrétű mitológiai-vallási célzás, egyben pályára állítja a versciklus hét versbolygóját. A versalany (a képi-szövegi figura) Kondor önarcképi szószólója, s a festmény „napkirály” – „Darázskirály” szereplő-viszonyát, a béklyózottság és röptetés, a lehetőség és a megtörténtség drámai bipolaritását is prófétálja: „...nem kutyalázat párázza be / a hét világot átütő szemet fiúk / süvítsen-e szárny a távlaton túli / távlatba mit bemértem égi gengszter / avagy szétpukkadjon szívem a földalatti / keszonban hol vasbeton könnyezik s kintről / rum néz be véres szemmel – ma nem születik / szárnnyal bárki szárny és távlat bánata ez...” A napkirály/Darázskirály, emberalak/rovaralak kettősséről Vass László így vélekedik: a ’tűnődés mártírja’ „referense (vizuális megfelelője) a Darázskirály tragikus alakja, az utóbbi [égi gengszter] pedig a festmény szerkezetszerű, szárnyas organizmusa. Mindkettő a lírai énre utal, vagyis ha a festményen a Darázskirály és a rovar »hasonul egymáshoz«, a vers anyagában lényegileg azonosul egymással”. Másfelől is betájolva: a Németh Lajos által napkirálynak is nevezett emberi alak úgy Darázskirály, hogy a kezében tartott és talán röptetni vágyott rovar-gép-angyal-játékszer (a *Menyegzőből* ismert „darázs-gép”?) királya is: ellentettjével, tulajdonával, alattvalójával, alkotásával, másik egójával egy.

A Nagy László-kutatás a pálya egészét áttekintő jelesei mindegyike – Görömbei András, Vasy Géza, Jánosi Zoltán, Tolcsvai Nagy Gábor és mások – kitér arra: a nagyjából 1967-tel kezdődő utolsó pályaszakaszban a költőnél felerősödött a cirkusz- és bohóc-motívum. Logikus ezért, hogy a „Krisztus/Pierrot” verse, a *Darázskirály* mint első, nyitó vers a *Bohócot* nyerve „párjaként” a hetedik, sorozatzáró versben. Ez utóbbi költeményre írásunk legvégén még fordítunk figyelmet, mivel e két mű, különösen *Bohóc*, burokként, héjként az egész sorozat tartását, feszességét, szerkezetét és sugárzását uralja. Már itt utalnunk kell rá, hogy a *Bohóc* (1972) Kondor egyik legtűnékenyebb, magát a hosszasan rászegzett tekintetnek sem egykönnyen megadó alkotása, feltehetően az önábrázolás elmosódó szándékával is. A kép elválasztó vonal feletti („alvilág feletti”) felső háromnegyedében lépdelő főalak sudár tartása, csillagdíszes hosszú öltözeke, a szembeszőkő vertikális magasába oldódó énje megengedné a ’Mágus’ (’Király’) képcímet is.

A sorozatban második helyre illesztett *Késes ember* (Kondor műtermében: *Késes ember [Gyilkos]*, 1959) a Nagy László írta Kondor-nekrológból ismerős álláspont megerősítése: az élet feladása ellenére nem öngyilkosság történt, hanem akart-akaratlan társadalmi bűn: tehetséggyilkosság. (A költő a *Késes ember*nek elkészítette egy betűkép-variánsát, mely a fegyverét merőlegesen égne tartó gyilkos kezét és eszközét a figuráról leválasztva mértanias jelleggel önállóítja, a felhasznált alakzat-molekulák révén még hegyesebbé teszi, nyelvi egybe-forrást – kéz/kés – is sugalmaz.) A Heródes nevével kezdett vers-ikon fenntartja a ciklusba

sűrűn beszűrődő Krisztus-képzetet (a negyedik mű címe: *Szent Péter és egy nő*; az ötödikben, a *Gitáros nőben* „mész-Jerikó” tűnik fel stb.). Egyben a gyermekgyilkosság képzettársításával felidézi Kondornak azt a gyermekies, mindhaláláig őrzött karaktervonását, amelyről – más vonások mellett – minden jó ismerője megemlékezik. A gyermekiességet – a hírhedt tömeges kisdedgyilkosság árnyékában, a kondori *Gyilkos* kése előtt – a szókészlet és a kicsinyítések sora is aláfesti: „Heródes is így kezdte ahogy ez / aki sihederkorban kutyasok / cicák fülit-farkát nyeste le / cifrált mint anyja a derelyét / összenőtt a kéz a késsel össze- / forradt hivatal s hivatás benne / így nem lehetett ő csillagszóró / toprongy köszörűs de csillagoltó / rekorder...” A Nagy László által mindig kedvelt ál-ikerítések (hivatal – hivatás, csillagszóró – csillagoltó) az e vershez látszólag alig illő játékosággal részben a soron következő versek lírai működését egyengetik. A teljes cikluson átcikázó modern technicitás, a „motorizáltság”, a teljesítményhajszá itt a késes ember „áramvonalas fejű” megnevezésében és a „rekorder”-ben mutatkozik.

A Kondor-ciklus sok tucatnyi tervezett és véletlenebb összefüggésének extenzív számbavétele jelen keretek közt nem lehetséges. Ezek nagy része minden jó vershallású olvasónak feltűnik, élményt szerezve. Egy összejátszás a sok közül: az iménti Heródes-utalás karácsony/kisdéd jelentésrétegei után a harmadik versben – *A tengerész álma*; Kondornál: *Tengerész álma (Öreg halász)* címváltozáttal, 1964 – felcsendül a „karácsony-este” meghittsége. Ez rímes, amiként a következő mű is az lesz (sőt egy önrímmel részint az ötödik is – vagyis a ciklus három legbenső verse összecsengéses, a négy, érdekebb külső vers nem), s itt indul a „nő-versek” négyes sorozata. Négy költemény, melyekben a versalany szerelmi-érzéki kapcsolat-lehetőségben, az idős-fiatal viszonyulásban, esetleg a házasság küszöbén találja magát.

A *Tengerész álma* profán hármasoltárnak ható festmény, főleg sárgában és kékben tartva. A jobbrol virágot nyújtó tengerészt – öreg halászt – (jobb képharmad) éppen a szeretettel napocskává emelt virág és egy tengerecskén úszkáló kicsiny vitorlás (középső képharmad) választja el attól, aki felé vágynak: a meglehetősen passzívan figyelő szőke leány orcájától, illetve vonalrajzos, egészebb, ám álomibb lényétől (bal képharmad). Csak álom az erotizált látomás, hangoltságában és formájában némi hasonlósággal Nagy László egyik érzéki versvallomáshoz, a *Napozó nagyasszonyunkhoz*. A páros rímeken úszó dal önmaga ígétetét fosztatja szét, süllyeszti el az álomban. A „megjavuló” tengerész, aki mostantól nem engedne „szesznek”, „disznó szavaknak”, így vall képzeletében: „...eljutva hozzád megtérek igaz magamhoz / anyagi dalhoz kalácsos karácsony-este / pilézzem hó a férfinyomort kirekessze / s mint kire szerelem édesen nagy súly esett / Bermuda-háromszögében elsüllyedek”.

A versciklus nem tengelyes, hanem héjas elrendezésű. Burka keményebb a magjánál. A *Szent Péter és egy nő* ([I], 1967) versbe festése azonban ha nem is tengely – kulcs, sőt *kults*. Meglehet, utal magára a hét darabos ciklusra („Ez a kults a minékünk rendeltetett / magasságé pinczétül hét emelet...”), s dévajul nem más, mint Szent Péter játszana el most egy szőke leánnyal. Utóbbi talán egy áttetsző rózsát ajánl fel a mennyek kapusának, aki viszont a kultsot adná – ki tudja, miért cserébe, a sárga tányér-hold sütötte éj a két testet érintésközelbe hozó sötétjében. Huncut archaizálás és kancsal rím, pikantéria és cimborálás, szerepjáték és valódi vágy húrjait pendíti a költő: „...én játékból hordom ezt a péter-gönczöt / visel noha csak a szívem hét koloncot...” „Boldog társaságról” kerül szó a befejezésben, bizonyára azért is, mert a tizenkét sornak titkos meghívottja is van: „denevér és bagoly a szomszéd s

Viola / a naív – meg pokolfüst de nints kaloda...” A *Napozó nagyasszonyunk* környéki vers a Nagy-életműben a *Viola rajzai* és a „viola / cirmolja mackó-pofámat” intarziát magába foglaló *Gábrriel*, amely már a nagy szerelembűvölő költemény, a *Szépasszonyok mondókái Gábrrielre* előképe. Ezekben a versekben – és a *Szent Péter...*-ben ugyancsak – Berki Viola festőművész a(z egyik) múzsa. A Kondor-kép kapcsán Dávid Katalin művészettörténész egy 2006. szeptemberi televíziós műsorban úgy nyilatkozott: a kép nőalakjának modellje minden bizonnyal ő, mert – beszélt erről Kondornak – választott oltalmazója Szent Péter. (Dávid Katalin az egyik leghíresebb Kondor-alkotásban, az 1958-as *Csokonaiban* [!] is félig-meddig önmagát vélte felismerni.)

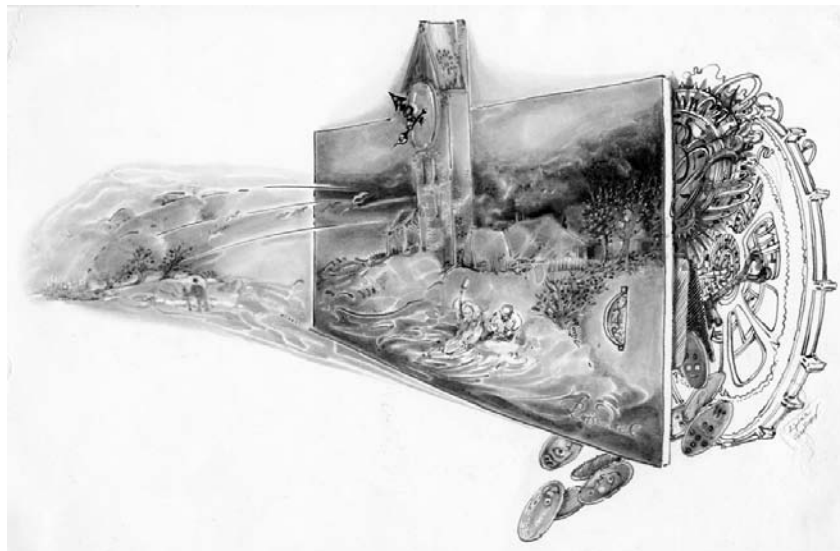
A *Gitáros nő* (1967) és a *Fiatal menyasszony* (a Kondor adta második címmel: *[Öreg udvarlój]*, 1968): változatok az előbbi két nő-vers témáira. Szerelem, erotika, különbség, vonzalmak játéka, álmok. A hét darabos festmény-együttesben oly fontos virágmotívum a *Gitáros nő* négy sorvégén még egy (indulat)szóval kiegészített önrímként, verbalizálódva önállósul. A harmadik, hatodik, kilencedik és tizenkettedik sor ekként tesz eleget ritmizáló szolgalátának: „...túlról is látom a ráncot ajaj virág...”; „...s mész-Jerikód nem döntöd le ajaj virág...”; „...jó malacizmú bajnoknő ajaj virág...”; „...bosszúm is csak engem ér el ajaj virág”.

Nagy László, akárcsak a többiben, e kettőben is az egykor az Iparművészeti, majd a Képzőművészeti Főiskolán a grafika és rajz szakokba belekóstolt növendékként, a költészet mellett a festést és főleg a rajzolást szüntelenül és bő terméssel gyakorló céhtársként méri fel a kiszemelt farostlemezek kidolgozás- és koloritbeli, tematikus és kompozíciós finomságait (mind a hét alkotás farostra készült olajkép). Kedvtelve, de az egyszerű leírást kerülve, szóbeli újrakeletkezésével ad hírt a képi tartalmakról: a verssorok mind Kondor munkásságának gyökereit, mind magánéletének fordulatait mérlegelve messzire vezethetnének. A *Fiatal menyasszony* Picasso-villanásához járulhatnának a Kondor-szakirodalom pro és kontra Picasso-utalásai, a vers befejezéséhez pedig az a védtelenség, menthetetlenség, amely az őt óvó asszonyi kéz ellenére stigmatizálta Kondor Bélát: „Szorong a kicsi nő kisdéd skatulyába / zárná be magát de szerepe őrangyal / mentőövi – érzi homloka pántján fehér / vadember-tánc dobog körbe illene már / e Picassó-trikósra nézni de égi / sugallatot hallgat: kisasszony menyországgal / díjazom a kínját kisasszony legyen erős / kisasszony ha lehet vigyázzon a művész urra”. A ciklusban sorra felbukkannak Nagy kedves – részben már filológailag elemzett, részben elemzésre váró – motívumai: az angyal-, a kisdéd-, a szesz-, a széptevés- és egyéb motívumok, inkább önmaguk híradásaként, mint strukturálódó vagy mitologizálódó formában. E motívumokat részben Kondor is magáénak tudhatta.

A *költő és festő: egy* „állítást” egyértelműen a *Bohóc* avatja a magas rendű verbális festmény-elevenítések, emlékezés- és vallomástöredékek, vizuális és nyelvi rokonságú formajátékok mellett fontos – és mert a sorozatban végső, ezért különösen messze hangzó szólam-má. A *Darázskirály* holt, túlvilági, föld alatti publikuma átváltozik élő közönséggé. A „fiúk” helyébe a (krisztusi) *fiú* lép. Az attrakció előadójának – inkább: elszenvédőjének – megszólított-jai immár „hölgyek urak”: „...mulassatok / hölgyek urak...” Noha a szó szerkezet állandósult szókapcsolat jellegű, mégis unikális, hogy Nagy László egy másik, nagyszerű „mutatványos verse”, a részint *medvetánc*-metaforikájú *Medvezsoltár* szintagmáját ismétli. Abban ezt olvaszuk: „...hölgyek, urak és tahók, / csorba a fényesség: medvetánc hiányzik a tapshoz, / déjjana, déjjana, ez a vezényszó nem enyém, / ritmus és rítus ne várj, nem vagyok hímbalerina, / jégvirág-függönyeim nehogy meginogjatok, félek, / csörgőkre ha rá gondolok, harangoz bennem

a csömör, / és orrkarikát ha csak sejtek, elered az orrom vére...” A medve produkáltatásának, „bohóckodásának” párhuzamaként itt a *Bohóc*ban, a sorozatot beszélő teljesebb idézetet hozva, szinte az egész verset idézve ez a hang csattan: „...talárba klepetyusba királyingbe / hasztalan öltözök sündisznóbőrt is / ölthetek átdöfik bennem az angyalt / pátriárka-álcán is a fiút / aki vasreszeléktől szaharához / jutott el konnektoroktól az ég / halálos villanyházába mulassatok / hölgyek urak Mohácshoz mérve mi ez”. Kondor „nem akart meggyógyulni” tartása, döntése – és a kései Nagy László (*Jönnék a harangok értem*) keserű búcsúzkodása, a fennálló társadalmi valóság kritikájaként az ambivalens eltávozásvágy nem kis mértékben rokon egymással (egyazon évtizeden, az ezerkilencszázhetvenes éveken belül). Ahogy az 1976 nyarán öngyilkossá lett Latinovits Zoltán színművész Nagy László-i búcsúztató versében (*Gyászom a Színészkirályért*) megfogalmazódik (a most nem citált előzmények kínrímei, szófacsarásai, a nyelv önsebzése árán is): „Latinovits Zoltán, gyere el hozzám / nyári ruhában, a gyöngyfehérben, / hozzám, vagy értem, hozzám, vagy értem, / te kísértetnek is őrlött Király! / Vicsorogd rám a reményt, miképpen / élve is, magadnak sereget csinálj, / [...] Gyere el hozzám, vagy értem mindegy, / pohár az asztalon, hüen várlak / akár utrakészen is, mint egy / mosoly, hogy rád, a csillagra szálljak”.

Ha Kondor Béla – nem a menny felhői közül, hanem a fű alól – hallaná mindezt (a róla, hozzá írt ciklust és más, 1973–1977-ben keletkezett Nagy László-verseket), legyintene fintorosan: *hozzám, vagy értem, mindegy... s mormolná: déjjana, déjjana, dé.*

LIPTÁK GYÖRGY: LEJÁR AZ IDŐNK

BÁTHORI CSABA

A szégyen hivatása

KONDOR BÉLA KÖLTÉSZETÉRŐL ÉS NEM TUDOM... CÍMŰ VERSÉRŐL

Il est absurde d'habiller les morts. On naît nu, on fait l'amour nu, on doit mourir nu.

(Abszurd dolog felöltöztetni a holtakat. Az ember meztelenül születik, meztelenül szeretkezik, és meztelenül hal meg.)

Edmond Gilliard

Kondor Béla költészete észrevétlenül született, számbavétel nélkül ért véget, és különös erőfeszítés nélkül nem is térhet vissza az utókor lajstromába. Mint a holt költők általában, szerzőjük nyugodtan időzik sírköve alatt, s meg sem legyinti a megkésétt igyekezet vagy utódi – részvéttel, értetlenséggel és kíváncsisággal elegy – érdeklődés. Pedig Kondor életében is volt címzettje ezeknek a verseknek (a nagy költészet nem csak *Istenhez* vagy *senkihez* fordul vagy nem fordul, hanem ismeri a köztes éberség alanyait is: a szerzővel rokon szellem birto-kosait), nevezetesen: az emberiség lelkiismeretes töredéke, és Kondor utókorában is rendelkezünk azokkal az érzékszervekkel, amelyek ezt a kivételes korpuszt beilleszthetnék költészetünk magas vonulataiba. Másutt, sokrétű kultúrkörökben, ahol mindent képes szépné-k tekinteni a környező szellemi közeg, képzőművészek irodalmát már rég csatolta az osztályo-zó céh a nemzeti irodalom hadrendjeihez. Ahol valamely *különös* anyag versengő nézetek vi-tái folytán láthatóvá vált, ott lehetséges az értékelés, – de ahol kicsinyes feledékenysé-g, sunyi értetlenség és káros tudatlanság az úr, ott a *különös* hagyaték fajsúlyát veszti, ferde igazolá-s-ra kényszeríti az értékelőt, s ő hamar legyint: igen, igaz, ami nehéz, az haszontalan. De meg-lehet ugyanakkor, hogy egy költői életmű igazságát csak pár évtized holt lét elevenítheti meg, és csak az elhalálozott s halálában is megsúlyosodó szerző képes életművét az elevenekhez emelni. Nem kizárt, hogy Kondor Béla költői művészete három érlelő időegységet igényel: a megszületés előtti vajúdást, a kortársi zavart babonázottságot, és a személyes jelenlét s őri-zet nélkül igazolódó évtizedeket. Szorongással nézhetné a szerző, ha élne, hogyan pattan bo-londok rajongásából professzoros felismerés, sőt szíves fibrilláció.

Mert Kondor Béla költészetét csakugyan nem könnyű magyarázattal megkedvesíteni. Ba-rázdált, bazalt-redőzetű, apríthatatlan masszívum az, amelyet előlegzett bizalom, ráadás fi-gyelem és hasznót nem váró szeretet képes csak szabatosan megközelíteni. Szembeszökő je-gye, hogy noha nagy költészet, nincs benne egyetlen tökéletes vers sem. Szerkezeti mozgása úgy alakul, hogy – mondhatnám – részekből részekbe telepíti a nyomatékot, s csak ritkán ke-rekíti le a felpépecselt verbális anyagokat. Maga Kondor használja egyszer ezt a szót: *önteke-rés*, – igen, a mozgó energia közvetlenül érzékelhető a szavak mögött. De ebből fakad az a töredékesen kifejlő intenzitás is, amely Kondor költészetét oly boszorkányosan talányos

összművé keményíti. Ha valaki elmerül a szövegekben, látja: itt egy *lelkecske saját rövid életének hagyományait* rögzíti, lázasan hadonászva és látványosan ügyetlenkedve a szavakkal. De azt is látja, hogy ezt a beszédet lehetetlen testvériesíteni bármely más költői áramlat párhuzamosaival. Kondor minden verbum *között* helyezkedik el, a partvonalon, s mégis közéről bányászott mondandókkal, centrális emberi kérdésekkel és kételyekkel terhelt, szentséges dolgok érintgetésével. Nem verseng azonban, nem próbál egyneműsödni kortárs ösztönzésekkel, nem tükröz és nem tükröződik, – megteremti önmagának, csak saját használatra, a költészet senkiföldjét. Csupa szabad vers, jó, – de ez a szabad vers nem emlékeztet semmiféle magyar alakzatra. Kassák találmányaira éppen úgy nem hajaz, mint bármely más utódra; mérföldekre áll az Újhold veretes darabjaitól, megint más mérföldekre az egykori népi szürrealizmus nyomvonalától. (Ő maga, személyesen, igaz, barátkozott Nagy Lászlóval.) Egyszóval: valami olyat tudott megtenni, ami hivatásos költőnek soha nem sikerülhet. Mert a hivatásos mit tesz? Megújít. Másként beszél, mint elődei, mégis ugyanabban az eszméleti mezőben marad, nem lép túl a költészet bármely tág érvényességi területén. Úgy tűnik, ez a gesztusrend, a Kondoré, egyfajta szokatlan – föld nélküli – honfoglalás: az ilyen alkotó nem megújítja a költészetet, hanem, ha szabad ezt mondani: *kivándoroltatja* a hagyományt. Ez a minden mozdulatát meghatározó szándék, vagy inkább gyakorlat azzal a hátránnyal jár, hogy *láthatatlanná* tesz minden mögötte és körülötte álló szövegegyüttest, és ezzel megszünteti a méretkezés, viszonyítás lehetőségét. Megnő a szövegek idegenségi foka, csődöt mondanak a hasonlítás segédeszközei, végtelen önsúlyt kénytelen gerjeszteni a szöveg, hogy egyáltalán belépjen a költői érvényesség légterébe. De ennél fontosabb a szándékolt nyereség: létrejön a hagyománytól elszakadt gyökértelenség állapota, szimbolikussá válik minden egyes mozdulat, a személyesség nem tűnik ellenszenves különösködésnek, s valami lenyűgöző mellérendeltség légkörében állandóan azt az érzést közvetíti a beszéd, hogy folytonos azonosulást keres az igazsággal. Egyik töredékében ezt a lekiállapotot maga Kondor így fogalmazza meg: *igazat mutatok*. Ez az önmentés a felszabadulás rangját adja a költőnek, mind eszmeileg, mind a fogalmazás terén, mind a szemlélet mozgatásának pillanataiban. Azt is mondhatnám: a célok itt nem a jövőben vannak (a versnek sincs célja, csak szimbólumokban feltisztuló panasza), hanem az eszmélet mellékidejében, a vers rövidlélegzetének sávjaiban. Kondor minden nyelvi és gondolati trükköt megragad annak érdekében, hogy elkerülje az egyértelmű vagy egysíkú költői tónust, s ezért szóbeli viselkedése a szertelen oldalazásban, álcázásban, zsilipkeresésben áll. Milyen szavakkal jellemezném e költészetet, ha kettőt kérdeznének? Érintőlegesség, eltérítés, szégyenfélelem. A színleges tehetségtelenség állapotának mímelése, amelyben az önvizsgálat negatívumaiban is felmagasodhat az ember.

Van-e megnevezhető témavilága? Nehéz. Önvádból, önfaggatásból, sérelemből, mardosó hiányérzetből, tehetséges tehetetlenségből, vakmámból, hibázások sorából sajtolt ferdeporos-göcsörtös hasonlatokba öltöztetett felfakadás-töredékek követik egymást a szűkített sorokban, kicsorbult kijelentések sorjáznak, maródnak-égnek egymásra elfulladt mondatokban, sokszor egy-egy rövid szó (kötőszó, kérdőszó, sóhaj, *duhogás*) kíséretében. A Gilliard értelmében megkívánt *meztelenség* itt a létezés kötelező, mindenütt érzékelhető külalakja: minden mozzanat a takarás, fedettség tagadását rejti, sőt sokszor test és lélek is csak a leplezés híján képes eldadogni valamit, egyszerűen: elemi igénye a leplezetlenség. *Csupasz vagyok, asszonyom, és szédítő ez a meztelenség; didergek meztelen szépséged láttán. Íme, egészséges betegség. /.../ És fussanak a nadrágos nőcskék!* A szertelen halomra vetett képzetek vad cik-

cakkban, feldúlt hullámokban, álmatlanságot gerjesztő vonalakban követik egymást, s minduntalan az erkölcsi szókinccs emlékeinek tükrében mérlegelődnek. Az *angyal-költő-ördög* hármas (Kondor egyik centrális képzetcsoportha) egyértelműen utal arra, mely világmércék húzódnak meg e hármas világtapasztalat bármely említésének háttérében. Kondor költészetének megrendítő ereje, úgy hiszem, abban rejlik, hogy minden félrenyúlásával, szívevesztett vadságával, erőszakos delejével, éretlen halálvágyával megpróbál visszatálatni valamilyen emberség gesztusvilágához, noha eleve tudja: *összeszűkültünk embernek lenni, és küszködni lettünk*. De ez a legnagyobb kincse, ez a kapaszkodás, kikavarodás, megtisztulási örület, kétségbeesett *zajongás a jóért*, ez a veszködés az ezerszeres hiányérzet mélyén, ez a *drótból és árnyékból készült* létforma, amely ugyanakkor nem semmisítette meg teljesen a szakralitás emlékezetét, és újra meg újra, minden rossz tapasztalat után és ellenére táplálékul kívánja a Szépség és az Emelkedés adományait. Lépten-nyomon halljuk, a megbicsaklások torzult jajszavai mögött is, a büntudat nyomasztó korholását, a lelkiismereti fenyítések csattanásait, s egyúttal a messze és haza kívánczó lélek töredelmes zokszavait. Kondor Béla is elmondhatná Robert Walser bámulatos korai jelmondatát: *Ich mache meinen Gang; / der führt ein Stückchen weit / und heim; dann ohne Klang / und Wort bin ich beiseit* (Járom utamat; egy darabon vezet, messze / és haza; aztán hang / és szó nélkül félreeső (kirekesztett, margón) vagyok). Kondor útja éppen ilyen volt (s ma is ilyen, hiszen tapasztalat, hogy – a kései hírnévtől eltekintve – a költők utókora csak folytatja, más síkon, életének útját. Friedrich Hölderlint, József Attilát, Wladimir Holant vagy Kondor Bélát holtukban éppoly viszontagság meg- és elismertetni, mint amilyen életükben volt): *messze* is vezette és *haza* is; és csak így-úgy, átabotában vezette, nem hosszan, nem egyenletesen, és semmiképpen *nem cél felé*; és aztán *elnémult* (már életében sok némaság szüneteibe dugta el ritka verseit), életének emberi némasága csupán átalakult nem-létének halotti csendjévé. És aztán *beiseit* volt ő is, *átlátszó* a kortársak között. Walsertől azonban megkülönbözteti őt az, hogy benne örökösen meg-megjelentek az égi mércék, s ez a *földbe szövődött ember* csálhatatlanul érezte művészi-erkölcsi-fizikai vesszőfutásának minden egyes hajszálrepedését. Úgy tűnik, minden megszólalása így zajlik: a hatalmas világrend színpadán pillanatról pillanatra repedések keletkeznek az ember életében. *Mert minden igaz fentről jött / és minden nehéz felfele törekszik*, sóhajt az egyik Kondor-vers, és jajdul így Kondor egész költészete.

De most csak egyik kis remekét hajtom szét, nem is a legerősebbek közül az egyiket. Tűz nélküli lobbanás ez. Hirtelen megsejtjük, milyen semmi az élet, s milyen óriás a semmi.

Nem tudom...

Nem tudom
vagyok-e költő
talán embernek is kevés
az erőm.

Van-e helyem
ahonnan a sötét
magasság felé rugaszkodhatom
szétnézni.

Ez a bujkálás
az enyém-e
vagy a milliárd lebukott
vágyé,

angyalviaskodás
ördögröfögés
vagy az igazságból kimaradottak
soványága?

Említettem, Kondor önemésztő alkat volt. A költeményeiben felderengő szenvedéstörténet – evangélikus elemein túl – az egész világ elveszettségét magára vállaló tudat üzenete, s azt sugallja: *egyetlen ember gyötrelme és az egész világ gyötrelme a költészet terében azonos jelentőséget nyerhet*. Mit jelent ez? Azt, hogy a lírai személyiség alkotásainak bármely pontján személyes tapasztalattá hosszabbíthatja – ha akarjuk: stilizálhatja – a külső kudarc elemeit, és fordítva is: belső vereségeit bármely eseményben áttükröztetheti a világba. Misztikus és személyen túlterjedő negatívum ez: egymásban folytatódik és feltétlen vereségbe torkollhat minden belső és külső aktivitás.

Választott versünk a Kondor-i egyetemes botorkálás, élet-tapogatózás egyik alakzata. Szokatlanul pőre, szinte félszeg vers, – a költő markáns, mennydörgő metaforikus gondolkodásának nemigen van nyoma a sorokban, hacsak nem az *angyalviaskodás-ördögröfögés* szó-párban. Mégis, úgy találom, fölöttébb jellemző vallomás ez: mélyről fakadó nem-tudás és magasságos áhítozás szorongásai húzódnak meg a sorok mélyén.

Hogy valaki jó hivatást választott-e, s abban mire vitte, ez a kérdés – akár lázasan tevékenykedik, akár ritkán szólal – a művészek zömét foglalkoztatni szokta. Kondornál ez az aggály különös szemszögben jelenik meg, hiszen ő elsősorban mégiscsak képzőművész volt, s világosan látta, hogy költészete amolyan frakcionált halmazatokban, ezer nekifutással kerekedik. Úgy érezhette (s az olvasó is megerősítheti ezt a benyomást): minden költeménye alapozás, első formálás, a *vers névadása*. Az ilyen – főhivatása medréből ki-kitérő – művész, megesik, olykor büszkébb arra az életművére, amelyet amúgy mellékesen, tehetségének mellékösvényein hoz létre. A leghóbortosabb példát említem: Goethe nem csak rögeszmés rejtekezési hajlamát fejezi ki akkor, amikor bel- és külföldi kiruccanásain festőként mutatkozik be... azt mondja: ő *Weber, festő*... Festői életműve vaskos kötetekre rúg, haláláig rajzol-pingál, és például (újabb megerősítő jel) az ezernyolcszázhuszas években hihetetlen elmélyüléssel tárgyalja a művészet és természet kérdéseit művészettörténeti jobbkezevel, Johann Heinrich Meyerrel, a *Kunstmeyer*rel. Mondjak mást is? Büszkébb hetvenkedéssel emlegette *Színta*-nát, mint bármely irodalmi teljesítményét. Newtont kontárnak bélyegezte, és saját természettudományos nyújtózkodásait makacsabb igyekezettel ápolta, mint a költészetet. S ami a legérdekesebb: természettudományos, ezer altalajba kapaszkodó szellemi gyökérzete ma is fantasztikum. Életművének ez a »kiégett« pázsítja szinte *teológiai ízű olvasmány* (én olykor Borges szellemföldrajzi ősmintáit pillantom meg Goethe megrögzött rapszodiáiban), függetlenül az írások tudományos hozzáadékától. Goethétől lehet tudni: a művész az elvontság bármely síkján ragad meg egy kérdést, a létnek lényeges vonatkozásához férhet hozzá.

Kondor csüggeteg életgyakorlata, szorongatott művészi helyzete, fekete fellángolások völgyeiben teremtett költészete azért olyan megrázó, mert érezzük: közvetlen tőszomszédságba kerül itt az *emberi* és a *művészi* tényező, s a művészet is csak annyiban lehetséges, amennyiben kapcsolatban áll az emberi minőség mérték- és értékrendjével. A verbális fordulatok gyakorta ismétlik e két iker-vonatkozás szoros függvényszerűségét, kölcsönös tükröződését. Az egyik vers (*Ott álljál*) ezt mondja: *Ott álljál a kemény szophoklészi fényben / És vedd a sebeidet tőle örömmel.* Mi alig tudunk valamit Szophoklészről, de ő mindent tudott rólunk: ezt a röntgensugárszerű átvilágító erőt idézi ez a két sor, és azt, hogy a művészet a legmélyebb tudást nem ritkán fájdalom- vagy vereség- vagy szégyen-tapasztalatként nyújtja át. A művészi és emberi szférának erről a rokonságáról, egymást nevelő és fenytések közt tereplő kettősségéről Kondor jegyzeteiben így vall: *A hiúság nagy erő, de nem alkotóerő. Viszonyításokat tornozni, párhuzamokat állítani, ez az önemésztő erő dolga, és eredetiséggel bosszulja meg magát, sok keserű tétlenséggel. Így kezdenek piszkálódni a szentséges dolgok irigységgel és maró önáltatással. Ahelyett, hogy a lelkecske saját rövid élete hagyományait ápolná. / Mind-ez lecsüngő, tétlen kézre vall, meg telhetetlen forgolódó agyvelőre. Legjobb ilyenkor őszinte fájdalomért könyörögni a jószerecske urához.* Látjuk: a nagy művész ahhoz, hogy tanúskodhasson a teremtés folyamatáról, előbb hajlandó vállalni az *áldozati* minőséget.

A szókratészi felütés, a *nem-tudás* aggálya magyar fülben nem reked meg a tagadás szintjén. A cím ugyanis egy másik költő, Radnóti Miklós versét invokálja, a *Nem tudhatom*ot, amely a *másra* vonatkozó udvarias szabadkozás körítésével a hazaszeretet (tehát: az állítások állításának) egyik ikonja a magyar líratörténetben. Hogy a kétkedés (érezzük ezt is) a tagadás maszkja mögé bujtatott meggyőződés formája itt, azt a második sor szórendje sugallja: *vagyok-e költő*, s nem: költő vagyok-e. Ez a kérdés nagy költők esetén nem egyszer határhelyzetben, a nagy *Igen* és a nagy *Nem* tudat-mezsgyéjén fogalmazódik meg, mint végső gyötrellem vagy ingatag reménység. Feledhetetlen példája ennek József Attila 1937. december 3-án Balatonszárszón írott levele. Az Ignó Pálnak elküldött utolsó sóhajok között (a levél csak töredékben maradt fenn) ezt olvassuk: *... nagy kétségeim vannak, vajon egyáltalán jó költő voltam-e?* Ha megállunk egy pillanatra, egész rajban látjuk felrebbenni megilletődésünk szikráit. Hát nem a mamára gondol? Nem a sérelmekre? Nem azokra, akiket itt hagy? Nem a szörnyűsége, amelyet elkövetni tervez? Nem, hanem arra gondol: jó költő volt-e. Ebből a tényállásból tudom: mérhetetlenül sokat tennénk az emberiség javáért, ha életünkben többször kifejeznénk másoknak azt, mennyire helyeseljük, sőt bámuljuk őket hivatásuk gyakorlásában. Mondhatnám úgy is: minél többször ismétlünk méltányos szavakat más javára, annál *inkább saját édesanyjává tesszük őt* (hogy Philippe Jaccottet egyik kifejezését használjam).

Kondor verskezdetének pozitív sugallatát fokozza az a nyílt önellentmondás is, hogy a tagadó állítás *versben* fogalmazódik meg, és a verset megelőzi és követi számos egyéb költői termék. Harmadszor: tudnunk kell, hogy költők esetében az efféle szorongás az önmegerősítést szolgálja, s a kétely csak az ihletnek, a formálásnak amolyan törvénytelen forrása. Meggondolásunkat, negyedszer, igazolni látszik az a fordulat is, amely már a harmadik-negyedik sorban túllép a eredeti aggodalom küszöbén, és valami magasabb rendű nyugalanságot hoz szóba: *ember* vagyok-e. Kondor az *ember* szót számos ponton használja, s az többnyire valamely erkölcsi vonatkozással függ össze. *Az emberek nem tisztelik vágyaikat / megígérni magunkat / és hazudni könnyebbség* (Tanács nekem). Egyik prózai miniatűrje így szól: *És a valódi aranyérték nem a művészeti tőzsdejárték árverésein méretik, hanem az emberiség soha-fel-*

nem-állított nehéz mércéjével (Hideg forrásvizet). De ugyanezt a szellemi vonzalmat fejezi ki az *összeszűkültünk embernek lenni*-fordulat az egyik versben, vagy ez: *És én is / komoly embernek néztem magam, / mikor pedig elesni fogok* (Pillanatnyi akadozás, nagyon hosszú hideg). Az első szakasz mintha azt mondaná: a költői minőségnek feltétele az emberi rang. És ennek a rangnak megszerzése nem áll saját hatalmunkban (*kevés az erőm*). A sorok feszült komplexitását kiegészíti, hogy Kondor is tudja, mi is tudjuk: nem, a nagy költészethez *nem* szükséges *emberi* osztályba lépünk. Sőt hibáink, vétkeink tudata, elkövetői tapasztalatunk mélyebb tárnákat nyit a művészi tárulkozás számára, mint bármilyen vétlen, passzív mintaszerűség. Kondor felvetése, kétségtelen, a műhelyománynak abba az irányába mutat, amely e két minőséget hajlandó volt egyáltalán összefüggésbe hozni. Ez a klasszicitás mintha az őskorból szólna hozzánk, két kihívás és értékmozzanat testvériesítése révén, és olyan eszmét idéz, amelyet a posztmodern felfogás elévülést gyorsító, hagyományt megsemmisítő gyakorlata szinte érthetetlennek tekint. Kondornál még nincs a személytől független költői *alany*, nincsenek átláthatatlan azonossági táblázatok, hitelességet nélkülöző technikai bújócskák, tartalmi megvonások és visszavételek. Itt még egyértelmű, hogy a költői és az emberi minőség feltételezi egymást, és legalábbis eszméleti tendenciaként átítatja az alkotó tudatát.

Arról nem beszélek most, hogy a felvetett fogalmak éppen elvontságuk erejével milyen rögtöni hatást képesek gerjeszteni egy versben. Tudás, költő, ember, erő... ezekkel kezdte, és akkor most, a második szakaszban felbukkan egy újabb súlyos, általánosságot jelző, de a magyar költészetben sokszorosán megörökített fogalom: a *hely* fogalma. Ez a hely, úgy tűnik, mintha csupán részletezné az előbbieket, s amolyan alapfeltételt kínálhatna a költészethez, emberséghez. A nekifutáshoz tér kell, a pálya megfutásához kiterjedés, levegő, s más szükség. Tudjuk, Kondort gyermekkorától izgatta az Ikarosz-mítosz, a repülés gondolata. Az emelkedés, a magasság, a repülő szerkezetek motívumai számtalan művében megjelennek, s ahogy elvileg is megfogalmazta, a gyakorlatban is igyekezett az *éter* felé, ahol nincs ellenállás, csak maga a semmi röpteti a halandót. Egyik jegyzetében szavakba is foglalja krédóját, és ez a hitvallás, nem meglepő, megegyezik minden nagy művész közös meggyőződésének alapelemeivel: *Tisztaság, állandó takarítás, feladni az alacsony szempontokat*. Nemes Nagy Ágnes ezt a csalahatatlan, ösztönző indulatot a magasság vágyának nevezte. Minden művészet, sőt minden eredményre irányuló tevékenység emelkedést, el- és felmozdulást követel alkotójától, és azt is nyújtja olvasójának. A magyar költészet mágikus szava itt ismét az egész rendületlen hagyomány képzetrendjét felrebbenti, s mintegy századok értéktáblázatára tűzi a verset. *Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek / az emberiségért valamit!* Petőfi Sándor 1846-os verséből már minden eddig elmondott rész-motívumot idézhetnénk, már ott éppen ebbe a sötét gombolyagba sűrűsödik össze az az összetett indulat, amely a művészt általában jellemzi (persze, Kondor kissé melankolikusabb, tragikusabb, nehézkesebb alkat volt elődjénél). De a szó, *hely*, más vonatkozásban is ismeretes, és mindig a szakralitás, magasabb hivatás, sorszerűség mellékszöngéi kísérik. *A nagyvilágon e kívül / nincsen számodra hely* (Vörösmarty). A hely megteremti, születésétől haláláig fogva tartja, megszenteli és az emlékezetnek mintegy kezesévé avatja az embert, egy nagyobb közösség tagjává, amely csak ezen a helyen, a világegyetem egy bizonyos pontján képes igazolni önmagát, betölteni hivatását. Vörösmarty kötelező stabilitást eszményítő, a mozgást és „határátlépést” helytelenítő felfogása avatagnak tűnik, bár a migráció és az egyetemes méretű szabad mozgás ideáljának hívei talán ép-

pen a huszonegyedik században ébrednek rá majd a begyökerezettség, a helyőrzés, a felesküdt stabilitás, a személyes honfoglalás modelljének váratlan csodáira.

A hely szentségének eszméje a huszadik században is delejezi a költészetet, s ott is szinte vallásos erővel itatja át a bizonyosságot áhító költői indulatot. Mindegy is, hogy „igaz”-e ez vagy sem, – jellemző, hogy épp ez a fogalom alkalmas kifejezni az egzisztenciális harmónia igényét, a „begyökerezettség” garanciáit. Olyan illúzió ez, amely igazság rangját követeli magának, hiszen hiányának (a „hely”-telenségnek) számtalan balvégzetű példáját tudnánk idézni. Amit Metz kardinális a vallásról ír, elmondhatjuk a *hely* fogalmáról is. *Tant il est vrai qu’il n’y a rien qui soit si sujet à l’illusion que la religion. Toutes sortes d’erreurs se glissent et se cachent sous son voile* (Annyi igaz, hogy semmi sem alkalmasabb tárgya az illúzióknak, mint a vallás. Mindenféle tévedés kicsusszan /figyelmünk alól/, és elrejtőzik saját szárnya alatt). Ez a fogalom az, amelybe mindenki, mindenkor, mindenhol mentelmet találhat, és a folytatás ígéretét merítheti belőle. Legújabbkori, azóta is felülmúlhatatlan erejű említése egzisztenciális értelemben József Attila *Nagyon fáj* című versében történt (a huszadik század más, tömeges elmozdulás-történetének külön elemzést kellene szentelni).

Nincsen helyem
így, élők közt. Zúg a fejem,
gondom s fájdalom kicifrázva:

mint a gyerek
kezében a csörgő csereg,
ha magára hagyottan rázza.

A második szakasz Kondor ellentétekben kerekedő indulatát fejleszti tovább meghökkenítő elemekkel. Ebben a költészetben *sötét a magasság*, magas a sötétség. A képzet más fekvésben, persze, nem előzmény nélküli, József Attila pl. így kezeli: *én tulmagasra vettem egemet / s nehéz vagyok, azért süllyedtem mélyre* (Egy költőre). De Kondornál: *Ott a Rend, ahol az éjszaka* (Ide érkezünk...). Vagy, ugyanebben a versben: *A sötétség az igazi Rend*. És miért? Talán azért, mert a világűr sötét. A csillagok háttére mindig sötét. De elképzelem, hogy azért is sötét a magasság, mert ismeretlen. És ami ismeretlen, az fenyegetés, aggodalom, halálfélelem, végzetképzet. A második szakasz rejtett, megfoghatatlan töménysége, alvilágból mennybe tekintő szédülete azzal is összefügg, hogy a *hely* képzelte bizonyosságát elkeveri a magasság pusztasötétjével. A második kiépíti az elsőt, kommentárral látja el, és a fokozott személyesség szférájába emeli. A rugaszkodhatom ige az egyedi erőfeszítésre vall, vertikális mozgást érzékeltet, s ellenpontozza a szétnézni ige horizontális párjával. Vakmerőségig keményített eltökéltség hangulata övezi ezt a négyest, roppant személyes és reális hangütés. Mintha magyarázná az első négyest: modellálja, mit ért azon, költőség és emberség. Másnál ez lehetne a szeretet vagy a távolság iránti vágy, a gazdagság áhítása, az éhség elűzése, bármi. Kondornál ez: a *sötét magasság* felé irányuló vágyakozás.

Futólag jegyzem meg, hogy mindkét szakasz ponttal zárul, noha kérdőjelet kívánna. Nem szokatlan nyugtalansága ez költői szövegeknek: a központosítás ferdítése, átfestése vagy célzatos hanyagolása itt a tétovázás melléközöngéit keveri a sorokba, s csak a költemény utolsó fordulatában erősödik nyílt kérdőjellé. Külön taglalást érdemelne a központosítás szeszélyes

lazításának gyakorlata, a vesszők következetességet nélkülöző elhelyezése, és más jelek elhagyása (pl. esetlegesen gondolatjel). A vers leheletszerű rajzossága, négy lélegzetre tagolódo szerkezete, erőlködésre nem hajló szóválasztása: mind-mind az elégikus hangnemet alapozza, és szinte elfojtja a katarzist. És még valami: a második versszak azzal teszi halhatatlanná az Ikarosz-mítoszt egy vers erejéig, hogy nem csak a függőleges mozgás robusztus szándékát villantja fel, hanem hozzáfűzi a horizontalitás látomását is. Itt nemcsak a magasság meghódításáról van szó, hanem arról: az embernek s a költőnek *a magasságban szét kell néznie*.

A harmadik szakasz a sötétség motívumát folytatja. A költő körülpillant a magasságban, mint egy gyerek a padlás poros és füledt paradicsomában, s a csillagok milliárdjai közt tulajdon lebukott vágyait véli felfedezni. Ez a négy sor azt a rejtett képet is tartalmazza, hogy vágyaink az égre szállnak s ott, mint messzi, elérhetetlen csillagok ragyognak felettünk. Hogy vágyaink messziek és beteljesületlenek. Ugyanakkor nem mondhatnám, hogy a fogalmazás nem a földi szorongás rajzolata volna, hiszen a *bujkálás* szó inkább pincemélyet, zárt szobák rejtkehelyeit, bűnökre csábító szegleteit idézi. Az egész versről elmondható, hogy a bűnkerülés, a terhes erkölcsi önvizsgálat, s egyúttal a szentség megalapozásának foglalatja. Minden verbális mozaikja Janus-arcú, és állításai a visszavonás, kétely és cáfolat mérges cseppjeitől ragyognak. A *bujkálás* csak megpendíti az áhítozás érzetének ezt a harmadik harmadát, a lelkifurdalásos kicsengést, – de aztán nyomatékkal tűzi oda a *lebukott* jelzőt, amely valamilyen gyermekien rajtakapott és tiltott mozzanatra utal (a kifejezés a magyar költészetben megint csak József Attila szótáráig sodor tovább, s már ott ikerjelentést hordoz: az erkölcsi helyes tettet és a büntetést jelenti egyszerre). Kondornál az emelkedés, az ikaroszi pimaszság szakralitását a félnék rejtőzés földi fortélyai bélelik, – úgy látszik, ebben a világban csak egymást kétlő ellentétek grádicsán mozdulhat tökéletesség felé az ember. *Fényesre égek*, olvassuk *A tányérmosóban*.

A negyedik szakaszban jelennek meg először olyan erős, rozsdás fémekre emlékeztető Kondor-metaforák, mint *angyalviaskodás*, *ördögröfögés*. Tudjuk, az ő összetéveszthetetlen jelzete, márkajegye ez a szédítő tartalmakat egyetlen szóba összesajtoló hasonlat-technika. Ilyen volt már az első kötet cím, a *Boldogság-töredék*, de ilyenektől hemzsegnek később versei, jegyzetei is. Csak párat ragadok ki, találomra: *álomhasadás* (Mint), *isteneszű férgek* (Mertelen gyerekből felnőtt az ember...), *szegénymulatság* (Csúnya próza), *hínáraggodalom* (Be vagyunk zárva még...), *dühragyogás* (Erdő). Ezek a kifejezések nem alapoznak meg rögtöni világosságot, épp ellenkezőleg: azt a sötétséget érzékeltetik, amelyről olykor a versek maguk tudósítanak. A csúcspont nélküli csúcspont ebben a versben az az indoklásnak látszó állapotleírás, amely az emberré-költővé válást megakadályozza, eldönti. Ahogyan egyéb Kondor-versekben éles betétekben körvonalazódik a költő manicheus eszmélete, itt is a Jó és a Rossz érintkezéséből, viszonylatából fakadó tapasztalat keresi a szavakat, s mintha azt érzékeltetné: a költővé-emberré válás földöntúli hatalmaktól függ, örök hullámhelyzet egyensúlyi bizonyosság nélkül, s valahogy kapcsolatban áll az igazsággal. A *bujkálás* közben lezajló küzdelem (vagy csak: szakadatlan szellemi-lelki szembesülés benső kísértéseinkkel) néha angyali, néha ördögi jegyek felöltését jelenti, és gyakran felidézheti a szorongásban az iránytű, az igazság hiányát, az igazság elérhetetlen szférájának fenytését. Az egész költeményt ez a szó, igazság, löki a legmagasabbra, ugyanis kétségtelenül erkölcsi viszonylatba helyezi, és a sóványság említésével fizikai következményekkel köti össze. Kondor költészetének fontos je-

gye, hogy a hasonlatok anyaga gyakran festői helyiértéket nyer: fizikailag is látjuk az igazságból kiszorult halandó siralmas állapotát, s nem csak a fenyített személy elvont szenvedéseinek lajstromát ismerjük meg. A két említett állapot-határozó (angyalviaskodás, ördöggröfögs), úgy tűnik, megint az emberi életgyakorlat kérdését frissíti fel a versen belül, és a művészi minőség szintjét etikai tényezőkkel hozza összefüggésbe. Lehet, hogy azt kérdezi a költő: életem és tevékenységem mártírium-e az igazság megismeréséért (amelyből kimarad, amelyet nem ismerhet meg), vagy büntetés-e a tilos vágyakért? Ennek a költőnek csak az igazság ismerete adhatta volna meg azt a tudatot, hogy jó emberré, jó költővé vált. Önmagában sem az a tény, hogy jó verset hozott létre, sem az a tudat, hogy jó emberré vált, nem kezkeskedhetett volna meglegedésről, nem szüntette volna meg a lírai szereplő gyötrelmét. Persze, minden jelentős művész szereti ezt a szóhasználatot. Ady is azt hajtogatta élete vége felé, *Az utolsó hajókban: Szabad, hű tenger volt a lelkem, / Nem érdemeltem, / Hogy most legyen fáradt, hullámtalan, holt, / Mert igazam volt, igazam volt.* És József Attila is tudta, hogy harca „angyalviaskodás”: *Hamis tanúvá lettél saját, igaz pörödnél* (Tudod, hogy nincs bocsánat).

Ez a *soványság*-kép, ez valahogy az ügyükért szenvedő szentek, próféták, eretnekek, kiszorítottak vagy lebukottak hosszú sorát idézi a történelemből, a mitológiából, a szellemtörténet nagy ikoncsarnokaiból. És mondom, kifejezetten festői látomás. Gondoljunk a csontvázasovány bűnösökre, a vezeklőkre s a pusztába készül meg szállottakra, vallásalapítókra, – milyen átszellemült arc, milyen vas eltökéltség lehetett mindegyik, s mégis micsoda csúnya rettegés, ferde félelem és ösztövért test.

A *Nem tudom...* nem csak Kondor Béla költői szégyen-hivatását körvonalazza, hanem a művész magányát is – az egyedül hasító harcos, az igazságban elkülönülő küldött, a bűnök gödréből szentségért fohászkodó pária gyötrelmét. Az ephezusiak elüldözték városukból Hermodoroszt, a filozófust, mondván: senki ne különbözzön közöttünk a másiktól. Ha csak egyet is találunk ilyet, az keressen máshol életet magának.

Úgy tűnik, aki az igazságot keresi, eleve különbözik a másiktól. Kondor Béla költeménye ennek a különbözésnek árát, ellentmondásos gyönyörűségét és biztonságot nem ígérő kockázatait mutatja fel. Azt a második születést, amely az embernek érett korában megadja azt a tudatot, hogy mint ember és művész újjászületett. És ahogy Voltaire mondta: *Il n'est pas plus surprenant de naître deux fois qu'une* (nem meglepőbb kétszer megszületni, mint egyszer).

BOD PÉTER

Márai a Vajdaságban vendégeskedett

VÉGEL LÁSZLÓ: NÉGYSZEMKÖZT MÁRAIVAL.
NAPLÓJEGYZETEK, 1992–2014

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2014
168 oldal, 2690 Ft

Nem önálló műnek készült, mégis az lett belőle. Így egy karcú könyv erejéig – és ez sem kevés – betekintést kaphatunk abba, hogy a kortárs magyar irodalom egyik nagy, sajnos kevésbé ismert alakja, Végel László miként vélekedik Márai Sándorról. A szerző szándékait illetően orientálódni nem is lehetne új kötetének címe: *Négy szemközt Máraival*. A megnevezés mögött sokszorosan összetett művészi szándék és játék húzódik meg.

Végelről is – bár nem olyan széles körben, mint Márairól – tudható, hogy naplóíró. Előbbi esetében lezáratlan, míg utóbbiban lezárt életműről beszélhetünk. Ám ha jobban belegondolunk, a második megállapítás nem feltétlenül igaz. Az Újvidéken élő kortárs író asztalfiókjában saját becslése szerint öt kötetre rugó naplójegyzet lapul, amelyek megjelentetésére egyelőre semmi esély. Mindezeknek csupán töredéke látott napvilágot *Időírás, időközben* címmel, két kötetben 2003-ban és 2011-ben. Így meglehetősen sajátos helyzet állt elő: Végel László naplószövegei a szerző irodalmi raktárának polcain pihennek, míg Márai (1989-ben hunyt el) hagyatékából előkerült naplóinak teljes szövegét 2006 óta folyamatosan jelenteti meg a Helikon Kiadó. Talán kevés alkalommal helyénvalóbb az a szövegezés, hogy „a halott költő szorgalmasan dolgozik, majdnem azt mondtam: alkotóereje teljében van.” (E megállapítást éppen Márai használta Kosztolányi poszthumusz köteteiről írva a múlt század harmincas éveinek végén. Hirtelenjében nehéz eldönteni, hogy az irodalom utánozza az életet vagy fordítva.) Nem ismeretlen irodalmunkban a hommage-nak (tisztelgésnek) az a formája, amellyel egy alkotó egész művével megidéz egy másikat. E helyütt legyen elég Eörsi István *Időm Gombroviczcsal* és Esterházy Péter *Hrabal* könyvére utalni. (Véletlen vagy sem, mindkettőjüket említi

Márai-könyvében Végel László, noha a két jelzett kötet inkább arra példa, hogy az irodalmi tisztelgésnek – műfaji és poétikai értelemben egyaránt – mennyire különböző formái léteznek. Ez még akkor is igaz, ha Eörsi naplója nem más, mint folytonos reflektálás Gombrovicz naplójára, amelyet „a magyar rendszerváltás lelkiismereti dokumentumának” nevezett *A magyar Jób* című írásában Végel, így búcsúzva a 2005-ben meghalt pályatárstól a Holmiban.)

Az Újvidéken élő szerző amennyire különbözik, éppen annyira hasonlít Máraihoz. Alkotói léthelyzetük megannyi eltérő (vagy csupán annak látszó) vonás ellenére rokonítható. A kaszai polgár 1948-ban kivándorolt az országból, de nem fordított hátat hazájának. Íróként azt vallotta, hogy a haza maga az anyanyelv. Végel helyzetére is ráillik az emigrációs jelző, még akkor is, ha ő éppen attól válhatott azzá, hogy helyben maradt. Ez a földrajzi paradoxon csak azoknak hangzik meghökkentően, akik nem Közép-Európában élnek és eszmélnék. Bár a *Négy szemközt Máraival* című kötetben sem szövegszerűen, sem utalásszerűen nem hangzik el, hogy a haza az anyanyelvvvel volna közös nevezőre hozható, mégis a szerző rögzítette tények ebbe az irányba mutatnak. Az elmúlt negyedszázadban döbbenetes méreteket öltött a helyi magyarság migrációja – írja –, és ennek fájdalmas következményeként egyre kevésbé igaz a több nemzetiségű és több kultúrájú urbs megléte Újvidéken.

Világsszemléletük azonossága egészen szembeötlő, ami nem is lehet másként, különben létre sem jöhetett volna a jobbára Márai naplóbejegyzéseire reflektáló, szerzői értelmezések sorozatát kiadó kötet. Végel László kötetének szellemi vibrálása leginkább abban ragadható meg, ahogyan a szerző közelíti világlátását és az irodalomra vonatkozó elképzeléseit a par excellence polgáriró, Márai szemléletéhez. A kiindulópontok különbözőségei nyilvánvalóak: egyfelől egy polgárivadék, másfelől egy plebejus származék. E távolságot tovább növeli az a generációnyi különbség, amely a két alkotót elválasztja egymástól. Nem szorul különösebb bizonygatásra, mennyire különböző életutakat kínált a két író számára önmagában az a tény, hogy az egyik 1900-ban, a másik 1941-ben született. Ugyanakkor az is igaz, hogy a huszadik század második felének tömegtársadalmában egyre lényegtelenebb kérdéssé vált – kulturális értelemben is –, hogy ki honnan érkezett. E tekintetben nem sok különbség tehető, ha valaki az Egyesült Államokban (Márai) él(t), vagy a titói Jugoszláviában (Végel). A két író politikai értelemben a baloldalon helyezi el magát, és ennek kapcsán a legnagyobb egyetértéssel idézi Végel Márainak azt az elgondolását, amely szerint egyetlen pártba volna érdemes belépni, a szegényekébe. Többször visszatér ahhoz a citátumhoz a vajdasági szerző, amelyet a kapitalizmus és a szocializmus történelmi kiegyezésének szükségességéről vetett papírra Márai, közvetlenül a második világháború után. Aligha tagadható, hogy ennek a politikai kompromisszumnak az egyik terméke a jóléti társadalom, amely Észak-Amerikában hamarabb, Nyugat-Európában az 1950-es évektől a kapitalizmus legjobban működő variánsait hozta létre. (Minthogy egy nagyobb napló egészéből kihasított szövegrészek képezik az új kötetet, könnyen tolerálható a bizonyos textusok ismétlődésének kérdése.)

Egy, a filológia témakörébe utalható (ezen mégis túlmutató) kérdés is színezi a *Négy szemközt Máraival* című kötetet. Az 1992 és 2014-es naplóbejegyzéseket magába sűrítő munka során a szerző sokáig kizárólag a magyar irodalomba a rendszerváltással visszaérkező író csonka naplóira és az *Ami a Naplóból kimaradt* könyvsorozatra támaszkodhatott, a diáriumok teljes szövegével való ismerkedés a 2000-es évek derekával kezdődhetett meg, amelyet „Apokrif Magyar Krónikának” nevezett el most megjelent kötetében. Megkülönböztetett figyelemmel fordult a hagyatékból előkerült, *Hallgatni akartam* című Márai műhöz. Az *Egy*

polgár vallomásai harmadik részét az „egyik legidősebb magyar könyvnek” gondolta (máskor „megrázó olvasmánynak” nevezte) megjelenése évében, 2013-ban, amely visszavezette Végelt annak az ismétlődően felmerülő kérdésnek az újrafogalmazásához: „Vajon mit jelent a 21. században polgárnak lenni Kelet-Közép-Európában?” Számba vette a Márai felidézte előzményeket, amelyek szerint a történelmi Magyarországon csak a Felvidéken és Erdélyben beszélhetünk a polgárság jelenlétéről. „Nem volt a mai Vajdaságban sem, ahol inkább a dzsentrifika kultúra prosperált” – vonta meg saját tágabb szülőhelyének történelmi mérleget. A kérdés nem öncélú és mentes a parvenü gesztusoktól. Az a hinni érdemes, mégis gyorsan illúzióvá váló elképzelés foglalkoztatta Végelt a kelet-európai rendszerváltások során és röviddel utána, hogy olyan társadalmi és gazdasági környezet jöhetett volna létre, amelyben újra létjogosultsága lehetett volna a polgári létnek és életformának. (Ilyen formán kiküzdhető az a független szellemi és egzisztenciális helyzet, amely Márai és az előtte járó nemzedékek számára – ha ideig-óráig is –, de adott volt.) A valóság csúnyán rácsúszott minderre. Így a szerző keresetlen őszinteséggel írta le, hogy a titóizmusban (ez a fogalom, hogy tagítsuk jelentéskörét, behelyettesíthető a szocializmussal) éppen az a legszörnyűbb, ami utána következett. A politikai szabadság nem saját sorsát a maga kezébe venni igyekvő társadalmat talált ezekben az országokban, hanem a szolgalelkűségre szocializálódott embereket, akik mindenekelőtt az önálló döntéshozatal polgári és egyben egzisztenciális következményeitől és imperatívuszától féltek a legjobban. Általános jelenség – még ha ezt a kötet nem is bontja ki részletesen –, hogy a délszláv államoktól Lengyelorszáig, Szlovákián, Románián és Magyarországon át a választók tömege leginkább a mesterségesen újraélesztett nacionalizmus és az állam megerősítésének szíriánhangjaira rezonált. (Kísért a zsákutcás, nem csak magyar történelem: valahol megint utat tévesztettek a kelet-európai kisnemzetek – sommázzhatjuk Végel László társadalmi diagnózisát.) Könnyű belátni, hogy ilyen körülmények között esélye sem lehetett a polgári értékrend újbóli megalkotásának. A citoyen-magatartás mások mellett erőt és állhatatosságot követel. Ezért is idézte egyetértően Márait, aki a két világháború közötti viszonyokra alapozva állította, hogy a független polgár nem keverendő össze a „mértéktelen, korrupt, szűklátókörű magyar középosztállyal”.

Merész irodalmi felvetéssel szembesít Végel László Márai több regénye (*Eszter hagyatéka*, *Válás Budán*, *San Gennaro vére*) kapcsán, és visszatérően értetlenkedik azok itthoni esztétikai leértékelésén. A szerző szerint e művek kritikai-értelmezői befogadása elmaradt. Valami nagy ízlésváltozást sejt mindennek háttérében, ami miatt valójában irodalmi értelemben mégsem érkezett haza Márai, amit – ezt már magunk tesszük hozzá – a rendszerváltás utáni évek Márai-kultusza elfedni látszik. Jó volna legalább mérlegre tenni Végel megfontolásra érdemes észrevételeit.

Ha (négykezes) zongoradarab lenne ez a kötet, akkor a koncert végén felállva tapsolnék. Összhangzattanilag ilyen módon összecsiszolni két szöveget, bravúros teljesítmény.

KOVÁCS KRISZTINA

„az új világ egy jól menő bordély”

VÉGEL LÁSZLÓ: BALKÁNI SZÉPSÉG,
AVAGY SLEMIL FATTYÚJA

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2014
300 oldal, 2990 Ft

Bármilyen variációkat mutatott is fel az elmúlt évtizedekben Végel László életműve, a „jeans-prózáttól” az esszéregényig, kiindulási pontjaiban és céljaiban úgy tűnik, nem változott. A posztjugoszláv, posztmonarchikus térség megírásának vágya ezúttal is a fixpontként szolgáló Újvidék szcénáiból indul, hogy aztán szereplői a kettős monarchia fővárosait, az ön-életrajzi szubjektum sorseseeményeivel is megerősített helyeit, Bécs és Budapestet belakva a korszakokon és birodalmakon könnyedén átlépő figurákként népesítsék be a regény szövegterét.

A cím (*Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*) előlegezi és ki is jelöli e tér legfontosabb szermantikai mezőjét. Chamisso regényének saját árnyékát a Sátánnak eladó, emiatt számkivetetten bolyongó hőse, aki a magyar irodalomban is felbukkan időről-időre (L. Ignótus: *A Slemil keservei*) a létbe vetettségével, saját végességével, a térség hol melankolikussá, hol nosztalgikussá írt reménytelenségével számot vető flâneur, aki végső tapasztalatként az ismétlődések és koincidenziák „ismerős idegenségét” hagyja örökölni a létezése után is változatlanul maradó tájra. A „Slemil-család” tagjai Végel László prózai univerzumát már belakták, legutóbb a 2013-as *Neoplanta* szövegterébe kúsztak be feltartóztathatatlanul.

Az élményt, mindannyiunk közös következtetését, a változásaiban is mozdulatlanra merevedett Köztes-Európa mítoszát a Balkán imaginárius tereit végigpásztázó alkotók hol nagyobb, hol kevesebb sikerrel, de fáradhatatlan elszánással próbálják megragadni. A recept hozzávalói a szerbiai, vajdasági, a szülőföldről kiszakadó, kivonuló, áttelepülő nemzedékek tagjai számára is adóttak, így az e témakörben egymást követő darabok, ez ma már világosan látható, természetes módon ugyanazzal a poétikai hagyománnyal, ugyanazzal a metaforikus hálózattal dolgoznak. Ebben a modellben termé-

szetes, hogy a *Balkáni szépség* meséje egy mitikus helyen, ez esetben egy újvidéki szállodában indul, ahol az átrobogó történelem pecsételt foltjai a berendezési tárgyakon, enteriőrökön is ottmaradnak. Azon sem kell meglepődni, hogy ezek a tárgyak szeméthalomként elrendeződve mutatják meg a ciklikus és úgy tűnik, mindenfajta célevűséget nélkülöző balkáni história legfőbb természetét. Ottfelejtett villanyvasalók, diktátorok fotói, a mindenkori elszülődő világok rekvizitumai népesítik be az új regény helyszíneit.

A jugoszláviai, szerbiai irodalom konzekvens és erős tradíciójának alakjai Brasnyó Istvántól Tolnai Ottón át Dubravka Ugrešić-ig gondolják el hasonlóan a pusztulás, rommá válás folyamatát. Az épületek, esetünkben a regénybeli Luxor szálló története a lecsupaszodás, a tárgykultúra megsemmisülése, a szeméttelpebbé válás, a felhalmozódás, a tell-teleppé alakulás, a szigetként való kiemelkedés paradox, ám mégis immanens jelentésmezőit mozgósítja. Az hogy Végel narrátorának regénykezdő állásfoglalása szerint mindez, ti. a szálloda és benne az egész város, az egész Balkán a bordélyházzal azonosítódik, szintén otthonos eleme a monarchikus és posztmonarchikus szépirodalomnak. Ha mindehhez hozzágondoljuk, hogy Miroslav Krleža ismert, azóta számtalanszor kirabolt bon mot-ja szerint a zágrábi Esplanade hotel teraszán kezdődne az a bizonyos sokszor körülhatárolni vágyott tájegység, nem is találhatnánk a hotelnél alkalmasabb helyet egy ilyen hagyományba ágyazódó szűzséhez.

Az 1967-es *Egy makró emlékirata*i, Végel méltán legtöbbször hivatkozott regénye a bolyongást létállapotként meghatározó rendszerével a kilátástalanság, a céltalanság életvitelszerűségét még az amerikai (Salinger, Ginsberg) és nyugat-európai (Silitoe) beat-nemzedék irodalmának legjobb hagyományait követve vált a szerzőtől teljesen idegen pátosz dimenziójától a legmesszebb távolodva, bár valószínűsíthető szándéka ellenére nemzedéki kiáltványává.

Végel Lászlónak a kétezres évek kezdetétől datálható megszólalásai, a *Hontalan* esszék emblematisztikus darabjai (*A peremvidéki élet*, *Kisebbségi elégia*, *A marginalitás dicsérete*, *Szlovén ösvény* stb.), vagy éppen az *Exterritórium* háborús naplójegyzetei óta a határvonalak átlépésének lehetetlensége, a mindenkori „gyarmatosító” gögös és vakfoltokat látó pillantásainak katalógizálása, a minoritás beszédhelyezeteinek sokoldalú kiaknázása a legfőbb téje. E vállalkás legfőbb eredménye az alkotó utolsó köteteiben a fragmentumokból építkező, ám a történelmi regény konvencióinak elbeszélői szólamait erősen hallató hang is. Végel elmúlt években megjelent könyveiben (*Bűnhődés* - 2012, *Neoplanta, avagy az Ígéret földje* - 2013, *Négyszemközt Máraival* - 2014) rendre a város, az utcák nevének megváltozásával érzékelte-tett kurzusváltások, a származás- és eredettörténetek voltak a kulturális identitás hordozói.

Claudio Magris a Habsburg-mítosz egyik legismertebb teoretikusa és szépírója a Duna e konglomerátumot összekötő szerepét a térség megragadását megcélzó auktorok kötelező földrajzi leckéjeként említi. Természetes, hogy Végel elbeszélői is ebből a motívumból, a város és a folyó történetéből indulnak ki. Bár a Dunának az új kötetben kevesebb szerep jut, az Újvidék, Neusatz, Neoplanta névváltozatokhoz kötődő kulturális mintázatok szerepét a *Balkáni szépség* az elmúlt másfél évtized Végel-szövegeihez hasonló módon variálja, megbízható, ám nagy meglepetéseket nem okozó módon mondja újra.

Az új regényben a vendéglátóipari egységek név- és tulajdonoscsere, a hatalom színváltozásai, a császári, királyi és titói öntöttvas címereket cserélgető Schwarz mester munkái az elsüllyedő múlt rekvizitumaiként szervesülnek. A Jedermann-tematikába simuló, Johann Schlemillé váló nagypapa névváriánsai (Johann, Jovan, János), ahogy a falakat borító Ferenc

József-, Sztálin-, Horthy-, Tito-, Kardelj-, Đilas-portrék változó elrendezésű kompozíciói olyan módosulások, amelyek a Mészöly Miklós-i tételnek megfelelően, a „szép reménytelenség” mezőjében leírható, ez esetben e regény harctereit húzódozó Köztes-Európa panorámájába vágy-nak beépülni.

Végel a monarchikus irodalom legszebb pillanatait mozgósítja, a szerelmi szálak, kocsmázások, seftelések leírásai közt a Hašeket, Krležát, Krúdyt, Jékelyt idéző képek hömpölyögnek: „Megígértem neki, folytatta diadalmasan, hogy Bécsben a császár ágyában fogunk szeretkezni.” A regény történései váratlan fordulattal nem, artistikus honmagé-okkal és meggyőzően működő öntükröző, önidéző gesztusokkal azonban bőven szolgálnak.

Itt és most talán nem érdemes újra „felmondani”, milyen szerepet tölt be a vajdasági magyar és a posztjugoszláv irodalomban, képzőművészetben a biciklizés motívuma. Szenteleky Kornél, Csáth Géza, Svetislav Basara, Aaron Blumm szövegei, Szajkó István festményei a szabadság és a csavargás változatos lehetőségeit kínálják fel a tájat körbeszáguldó kerékpárosoknak. A *Balkáni szépség*ben a kerékpározás technikáinak elsajátítása mellett a gyaloglás módjai válnak az abszurd helyzeteket teremtő história dzsungelébe való alászállás eszközévé: „Ha nem tapasztalom meg, sose hittem volna el, hogy mennyire fárasztó tud lenni a néze-lődés, a céltalan bolyongás.”

A szerb himnusz, a térség különböző etnikumainak nép- és műdalai a címerkészítő nagy-papa kispasztikáihoz hasonlóan lesznek a szöveget szervező alakzatokká. Komáromi János *Császári és királyi szép napok* (1925) című, a Monarchia összeomlását, az első világháború keserű tapasztalatát témájaként választó regényét e lakonikus és világirodalmi intertextusokat erősen implikáló mondatokkal zárja: „Minden elmúlt... Csak a felhők mentek...” A Komáromi regényénél jóval izmosabb esztétikai invenciókkal dolgozó „végeli panoptikum” diktátorokat megunthatatlan optimizmussal, kríziseket rezignált nyugalommal fogadó szereplői a befejezhetetlen történetek, az ismétlődő helyzetek hasonlóan melankolikus összegzésével hagyják félbe meséjüket: „És mondtam tovább...”

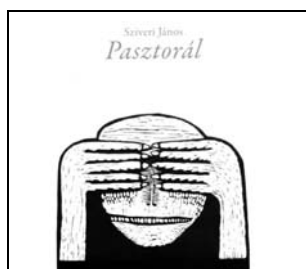
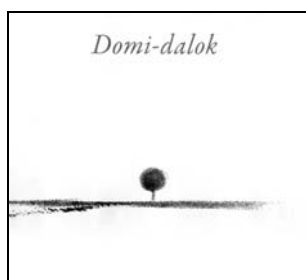
A *Balkáni szépség*, avagy *Slemil fattyúja* a közép-európai kirakós darabjainak összeillesztését, az elmúlt száz év törtélmének meséjét ott folytatja, ahol az előző három kötet fragmentált szerkezetű szövegfolyamai abbahagyták. Parabola és parafrázis, reális és imaginárius, tézis és cáfolata együtt működve írják tovább a táj történetét, görgetik tovább a „marginális”, a „peremvidékiség” problémáit.

LENKES LÁSZLÓ

Vers, zene, Sziveri, Domi

SZIVERI JÁNOS: PASZTORÁL

DOMONKOS ISTVÁN: DOMI-DALOK

Verseskötet CD-melléklettel,
VersZene sorozat 1. ill. 3.
Vajdasági Magyar
Művelődési Intézet,
Zenta, 2012 ill. 2014

A zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézet 2014-ben kiadott *Sziveri János – Pasztorál* című cédélmelléklettel ellátott verseskötete a VersZene sorozat harmadik köteteként jelent meg. A sorozatszerkesztő, Beszédes István által szerkesztett kötetek koncepciója vajdasági magyar költők verseinek írott és hanganyag formában való megjelentetése, ami által mind-egyik kiadvány egy tömény, rövid kötetből, valamint a kötetben olvasható versek elszavalt, megzenésített hanganyagának cédélmellékletéből áll. A VersZene sorozat keretén belül 2013 óta évente jelent meg egy-egy kiadvány. A tavalyi Sziveri-kötet Verebes Ernő verseit tartalmazó kiadvány előzte meg, a sorozat első kiadványa pedig Domonkos István dalait tartalmazza. A sorozat e két kiadványáról, a legutóbbiról és a legelsőről lesz szó a következőkben.

A Sziveri-kötet borítója és a címének együttes hatásával azonnal feltárul előttünk az a bizonyos sziveris, kritikus, tragikus, humoros, de sötét hangulat, ami e kiadvány egészét, ahogyan talán az egész életművet is, körüllegi. Benes József grafikája, a saját kezével szemét eltakaró ember ábrázolása, és maga a cím, az idillikus, békés, falusi hangulatra utaló műfaji meghatározás együtthatása által az ironikus felhang azonnal működésbe kezd: egy ironikusan ideális, pásztori (!), békés hangulat, amelyben nem merünk, vagy nem vagyunk képesek, szembesülni saját problémáinkkal. A borítóval összhangban a kötetet díszítő Benes-grafikák kitűnően illenek a Sziveri-versek hangulatához. A képzőművészethez is közel álló Sziveri János Benes József munkáinak tisztelője volt, a borítót díszítő kép a Sziveri által főszerkesztett *Új Symposion* szerkesztőségének a falát is díszítette.

A könyvecske grafikai megoldása tehát a cédé elindításakor megszólaló gyönyörű, szomorú rövid dallammal kitűnően harmonizál. A lemez nyitó darabjának *Ócska dal* a címe. Egy rövid, ironikus és vészjósló szerzemény, a következőkben hallható Sziveri-versek hangulatát jelezve elő. Ez a söté-

tedő millió a kötet hófehérségével ellentétben, a lemez végéig fennáll, és csak mind súlyosabbá, sötétebbé lesz. Enyhén lefelé irányuló, rövid és intenzív egyenesként rajzolható meg ez a hangulati ív – a költő életének dinamikájával összhangban. A mindössze harmincöt oldalas (ami egyébként véletlen, de hadd játsszak rá: Sziveri is mindössze ennyi évet élt, 36-ot pontosan... – tömény és rövid élet) könyvecske éppen a költő életéről szóló rövid prózai szöveggel kezdődik, melyet korai halála előtt egy évvel írt. Egy különleges rövidprózai szöveg egy kiváló költőtől, aki sajnos nem érte meg, hogy egy esetleges hosszabb prózában olvassunk önéletrajzi ihletésű szöveget tőle. Hamar lezáródott élete, mint ahogyan a kötet is, amelyet Reményi József Tamás hozzáértő rövid recenziója zár a költőről és életművéről. A két prózai szöveg között tizenhárom vers kapott helyet, amelyeket a cédémellékleten hallhatunk. Nem biztos, hogy a legjobb Sziveri-versek ezek, de egyfajta „pasztorális” ízelítőnek több mint megfelelőek. Egyébként is, ki az, aki megmondja, hogy melyek a legjobb Sziveri-versek? Erről, a személyes véleményünk megfogalmazásáról, az állásfoglalásról, a nyitottságról, végtére önmagunk felszabadításáról, emberibbé válásunkról, a borítón rettegő (vajdasági, magyar) ember szemének felnyitására (is) szól ez a poézis.

A lemezen elhangzott verseket a költő által szavalva, felolvasva és megzenésített változatban rögzítették. Stúdiófelvételt is és afféle diktafonos változatot is hallunk, de a lényegen a felvételek minősége egy kicsit sem változtat. Sőt, a környezeti zajok (beszólások, nevetések, tapsok stb.) beszűrődése még csábítóbbá, élethűbbé, közelebbé, értékesebbé tesz egy-egy felvételt. A kiadvány ugyan magában kettős, a sorozat koncepciója szerint egy kötetből és egy cédéből áll, ennek ellenére minél többet hallgatom az ún. mellékletet, annál inkább úgy tűnik, hogy itt voltaképpen a szerkesztők tulajdonában lévő eredeti Sziveri-felvételek adhatták meg a kiadvány létrehozásának egyik apropóját, ezért maga a hanganyag különlegessége, fontossága miatt, és egyéb szempontból is, mintha talán a *Sziveri CD, verseskötet-melléklettel* kicsit pontosabb meghatározás lenne. Legalábbis nagyon fontosnak tartom magát a cédélemez tartalmát, ugyanis Sziveri János hangját hordozó kiadvánnyal még nem találkoztam eddig, ez lenne talán az első ilyen hivatalos kiadvány, ha nem tévedek. A cédélemezen hallható huszonhárom tételből hét szám afféle instrumentális rövid betétdal. Ezeknek a funkciója már a második hallgatás után nyilvánvaló válik: az egyébként remekül, tömören és lényegre törően összeszerkesztett hanghordozó tartalmának fellazítása, levegőssé tétele a rendeltetésük. Az *Ócskának* nevezett rövid, fülbemászó és tragikus dallam az összekötő kapocs, a (Sziveri által is igen kedvelt) „visszajáró” lélek a huszonhárom tétel között.

A lemez instrumentális szerzeményeit az említett dallam mellett, amelyet több változatban, zongorán, máskor hegedűn játszottak fel, a *Ráktánc*nak nevezett két szerzemény és a kiadvány közepe táján hallható, jelzésértékű *Sym-pol* képezi. A *Ráktánc*, a betegségekre való utalás mellett attól válik fontossá, visszatérve jelenünkbe, hogy dermesztően hű metaforája annak, amit ma ugyanez a kis közösség művel, amit a költő költészetében kritikája célpontjává tett a '70-'80-as években. Izgunk-mozgunk, mintha valamit csinálnánk, aztán ha van (szellemi, lelki) erőnk kritikát megfogalmazni, akkor előbb-utóbb tesznek róla, hogy ráklépésben haladjunk tovább. *Ráktánc*, találó, és ez nem lehetett másként a nyolcvanas években sem. Más színű volt a kontextus, de a tempó és a tánc többnyire ugyanez. Ennek folytatása a 11. szerzeményként beszerkesztett *Sym-pol* nevű rövid dal. Maga a zene egy baljós, tragikus kis másfél perces, intermezzo-szerű szösszenet. És nem is zeneileg fontos annyira. Inkább maga a cím. Ugye, Symposium és politika. Két pólus, amely folyamatosan kapcsolódik egymással a

folyóirat története során. John Waters, a neves, szubverzív amerikai filmrendező mondatai jutnak eszembe erről, aki azt mondja egy helyen, hogy teljesen mindegy, hogy mi mindent tett le az asztalra 1972 óta, vagy '72 előtt, halála után a nevére úgyis mindenkinek elsőként a hírhedt *Pink Flamingo* műfajalapító trash film rendezőjeként fog beugorani, majd csak aztán jöhet az összes többi munkája. Úgy érzem egy kicsit ez a helyzet Sziverinél is, legalábbis innen a Vajdaság(i irodalom)ból nézve – a híres '83-as szerkesztőség szétverésének történetét illetően.

Politika és Új Symposion. Ma ugyan lehet Sziverit értelmezni különböző fórumokon, intézménnyé emelni szülőfalujában vagy Veszprémben akár, konferenciát tartani róla Szegeden, vagy füstös kocsmákban utalni rá fiatal slamesek által Pesten, az első asszociáció mégis úgy tűnik örökre ez marad: a '83-as kiebrudalás. *Négy éve már hogy elmúlt az ősz.* Sőt, harminckettő, ha jól számolom. Végtelenül tragikus esemény, ami azért jelzésértékű, mert amellett, hogy meghatározta Sziveri élet(műv)ét, több fontos szál kereszteződésévé vált, hiszen személyes, kulturális, politikai, erkölcsi, irodalomtörténeti stb. szempontból is fontos. És ami ugyanannyira érdekes lehet, vagy kellene, hogy legyen, hogy azóta sincs teljes mértékben kibogozva és hivatalosan, örökre lezárva ez a történet. Kultúrantik, talpnyalók, a radikális szerkesztőség leváltva, új szerkesztőség kinevezve, stb., és ebben maradunk folyton, azóta is. Tipikus vajdasági magyar történet. És kicsit úgy érzem, ezzel párhuzamban Sziveri is az, akinek a poézise ugyan a mindenkori (magyar) olvasónak szól, de tapasztalata merőben vajdasági. Ez nem minősítés, ez tény. Sziveri problémái a jugoszláviai, a vajdasági magyar életből fakadtak. Mindezt is, annak ellenére, hogy látszólag a Sziveri-recepció mind intenzívebb, mind széleskörűbb manapság, a személyes benyomásom az, hogy ezekkel a dolgokkal még mindig legtöbbször a Magyarországra kitelepült egykori vajdasági magyarok foglalkoznak, elvétele olykor egy-két magyarországi magyar költőt, irodalmárt.

A kötet szövegei, majd a CD instrumentális dalai után pedig a legértékesebb mozzanatot említeném, maga a költő, Sziveri János által felolvasott vagy elszavalt verseket. Ezeknek a felvételeknek talán az egyik legjelentősebb darabja a *Felröhögünk a dolgok állásán* című vers, amelyet az ún. *Új Symposion Nagyzenekara* kíséri a folyóirat 1982-es temerini estjén. A költő szavai, az ő karizmatikus, utánozhatatlan, sziveris modorában, miközben író barátai mindenféle vicces fütyökkel, tréfás hangokkal kísérik a költőt zenei aláfestésként. A közönség pedig nevet. Valami van a levegőben... még, ami majd egy évig tart még csupán. Szerintem a lemez kiemelkedő pillanatai ezek. De az ezt követő versek ugyanúgy érdekesek, az afféle sziveris slágertől a dalig, mindegyik a maga módján a hús-vér költőből ad vissza egy-egy mozzanatot, és ez a folyamat mindaddig tart, amíg el nem kezdődik a *Foggal, körömmel* című vers.

Úgy gondolom, hogy ettől a felvételtől megrendítőbbet rég hallottam már. Azt hiszem az a tragikusság, amit hordoz a teljes Sziveri-opus, ebben a három percben éri el intenzitásának a csúcspontját. Rettentően megható és mély, ahogyan halotti ágyán továbbra is a Költészetnek, az életnek élve, „foggal, körömmel” kapaszkodva önön életébe úgymond, olvassa fel ezt a versét... Az ismerős két utolsó sor, amikor is a költő én Sziveri Jánossá változva vissza így fejezi be, „Túl a kialvatlan égen // nem hat a narkózis. Végem”, egyenesen dermesztő. Végig hallatszik a hangján beteges állapota, de kitartóan olvas, viszont a legvégére valóban el is megy a költő hangja (és nem is olyan sokára ő is távozik). Borzalmasan szomorú élmény és gyönyörű.

Azt hiszem ez után a vers után, ami egyébként egyik kedvenc Sziveri-versem a benne rejlő veseköves hasonlat miatt is, ami e kurta vajdasági magyar költészettörténet egyik erősebb

metaforája talán, az a négy-öt tétel, amit az utolsó *Ócska dalig* hallunk, csak az említett hidegrázó felvételtől való visszatalálást segíti. A költő szavalásán kívül, Bakos Árpád zenész, zeneszerző szerzeményeit és a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház *Az ember komédiája* című előadásában elhangzott Sziveri-verseket halljuk még. Ezek megzenésített versek, amely műfaj legtöbbször igen kritikus lehet, lévén eleve a megzenésített vers magában egy értelmezői megoldás, amelyben a vers csupán kiindulópont, másodlagos, annak értelmezését, egy adott változatban való előadását halljuk. Nem tisztán a verset. A cédén pl. két alkalommal is ügyesen beszerkesztve a költő változatai után következnek ezek a megzenésítések (*Terpez, Babel*), így könnyen össze is hasonlíthatók adott esetben, de alapvetően élvezetesebbek ezek az interpretációk is, amik egyébként Beszédes István szerkesztőt és Bakos Árpád zeneszerzőt dicsérik. A CD, multimedialitása folytán a huszonegyedik századi, posztalfabetikus közeg audiovizuális igényeinek tesz eleget, a három médium, a kötet szövegei, a kötet hangzó anyagai és a kötet képi illusztrációinak együtthatása által.

A VersZene sorozat első és harmadik kiadványa között, azt hiszem Sziveri János egyik legjobb barátjának, szerző-, költő- és szerkesztőségi (sors)társának, illetőleg, Domonkosra utalva, a szabad jazz és egyáltalán a vándor, kívülálló attitűd kedvelőjének, Fenyvesi Ottónak a legutóbb megjelent kötete hátlapján található következő idézet lesz a legmegfelelőbb átmenet: „A vajdasági magyar irodalomban Domonkos István a kuplé, Fenyvesi Ottó a blues, Sziveri János a sláger, Ladik Katalin a fonikus áriák, Tolnai Ottó a dzsessz mestere”. Az idézethez hűen a *Domi-daloknak* elnevezett kiadványon pontosan ezekből a kuplékból kapunk egy érdekes összeállítást. A műfaji jellegzetességeknek megfelelően, Domonkos István szöveges dalai is ilyen kuplé-szerűek, (ön)ironikusak, szatirikusak és gyakran olcsó tréfálgatás jellemző rájuk. Ez a kiadvány éppen ezért jóval derűsebb, tréfásabb, viccesebb, mint a *Pasztorál*. Az egyik alapvető különbség a két szerző között, hogy amíg Sziveri a zeneiséget az élő szóban való, jellegzetes előadása által kölcsönzi a verseknek, addig Domonkos Istvánnál teljesen más a helyzet zenei szempontból. Ő eleve zenész költő. A szabadkai tanítóképzőben tanult zenét és amíg Jugoszláviában élt, zenéléssel (is) foglalkozott, gitározott és harsonázott. Nyaranta az adriai tengerpart nyaralóiban kereste pénzét zenekarával vagy éppen Vajdaság-szerte járt gitárjával saját verseit, kupléit előadva. Tehát Domonkos, amellett hogy ugyan megírta a magyar avantgárd költészet egyik alapművét, a verselés mellett, folyamatosan zene kísérettel előadott dalokat is szerzett és adott elő. Magyarán, amennyire költőként, ugyanannyira zenészként is jelentős Domonkos István.

A kötetet kísérő kiadvány mind a tizenhat dalának zenéjét és szövegét a költő szerezte. A kötet versei többnyire ismertek a domonkosi poézisben jártaknak. A szövegek a jellemző hosszú, szabadversek, játékosak, tréfások, önkritikusak, és alapvetően a lemez végéig derűs hangulatot árasztanak. Egy igazi, új avantgárd, első generációs sympós, vándor, trubadúr-költészet ez, amelynek központi eleme, lételeme a szabadság. Éppen ennek folytán, ha nem is minden mértékben, de a legtöbb kötöttséget, ornamentikát és pátoszt mellőzik, egyszerű és szabad megzenésített versek ezek.

Domonkos a szabadság lovagja. A mind szabadabb improvizáció és a mind nagyobb mértékű természetesség jellemző mind a művészetére, mind életére. Természetes és (amennyire lehet) szabad, ebből áll ez a domis hitelesség, amire Mezei Szilárd dzsessz-zenész, zeneszerző is utal a verseket megelőző rövid előszóban. Egy érdekes példa által szemlélteti Mezei, hogy voltaképpen egy teljességről, egy teljességre való törekvéstről van itt szó, így mihelyt szét-

szedjük, mihelyt minél mélyebben ásunk elemzésünkben, annál inkább elvész szemünk elől a lényeg. Domonkos ún. lalalázásának természetessége, a voltaképpeni zenélés miatti zenélése, a magának való zenélése, a művészetnek való élése az, amitől maguk a szerzemények is – szerzőjükkel egyetemben – autentikussá válnak. Szerkezetileg sincs semmi bonyolult bennük, inkább a szerzemények mögötti egyes ember, a megismélhetetlen művész és a megismélhetetlen pillanat megragadása (mint a jazz improvizáció egyik fontos alapeleme) teszi ezeket a dalokat és életművet vonzóvá és értékké.

Domonkos mind történelmi, mind politikai, mind művészeti szempontból egy másik világ kiváló zenész-költője, akinek dalai művészi teljességéből kifolyólag 2015-ben is ugyanúgy szólnak és olyan mértékben hatnak, mintha éppen egy rovinji étterem mellett hallgatnám a tenger mellett ugyanezt 1968-ban. A dolog nyitja nagyon egyszerű: a minél nagyobb mértékű szabadság szint elérése. A tiszta, életteli művészet, vagy művészetteli élet akár. Ugyanaz. A tisztára és az élet szeretetére fektetett hangsúllyal.

Domonkos István a hetvenes évek közepén elhagyta Jugoszláviát, kivonult az irodalomból, a közéletből, miközben nagyobb szünetekkel ugyan, de folyamatosan jelen van. Néhány éve, hosszú évtizedek után, Kishegyesen találkozhattunk vele egy irodalmi esten, ahol folyamatosan mesélt, az életéről – természetesen (!) –, amit nagy kíváncsisággal követhettünk. Az idei, 2015-ös ünnepi könyvhétre pedig két, vele kapcsolatos kötet is napvilágot látott (a lek-város ablakú) Újvidéken. A *Domi-dalok* is ezt a kalandos élet/művet gazdagítja. Egy derűs, barátságos, szabad, játékos, öironikus, szeretni való, pátosz nélküli és humoros, a hatvanas évek új avantgárdjának szellemiségében létrejött huszonegyedik századi multimediális kiadványról beszélünk, amit valóban érdemes beszerezni. És mindezek után, kíváncsian várom a VersZene sorozat következő, 2015-ös kiadványát is.

BAKONYI GERGELY

A visszatérés korzója

LAINŠČEK, FERİ: SPREHAJALIŠČA ZA VRAČANJE

Nova revija
Ljubljana, 2010
197 oldal, 24 €

Meglepő, a szlovén irodalmi térben merőben újszerű alkotással jelentkezett a méltán elismert szerző, Feri Lainšček (1959–), akinek eddigi munkássága nem ismeretlen a magyar olvasóközönség számára sem, hiszen az *Akit a köd hozott* (*Ki jo je megla prinesla*) című regénye fordításban is olvasható. Lainšček elsősorban prózai munkáiért kapott nívós díjakat (pl. Prešeren-díj). Fontosabb regényei között tartják számon a *Namesto koga roža cveti* (Aki helyett a virág nyílik) és a *Petelinji zajtrk* (A kakas reggelije) című műveket, amelyek filmes adaptációinak szövegkönyvét is ő maga jegyzi. A muravidéki regionalizmus jegyeit is magán viselő eddigi munkássága a kortárs szlovén prózán belül sajátos és összetéveszthetetlen világot képvisel, amelyben kitüntetett szerepet kap a szülőföld, a muravidéki tájegység misztikuma, valamint a lokálisból kinövő és sok esetben eluralkodó transzcendencia. A szlovén irodalomtörténeti és irodalomkritikai megítélés szerint kiemelkedő regénye a *Ki jo je megla prinesla* a mágikus realizmus igazi reprezentánsa. A szerzőről fontos tudni, hogy társtulajdonosa a Franc-Franc kiadónak, amely a szlovéniai magyar irodalom és a Szlovéniában megjelenő magyar irodalom egyik jelentős közvetítője.

A szlovén irodalmi köztudatban elsősorban prózaíróként számon tartott Feri Lainšček szépírói pályáját valójában lírikusként kezdte (*Kot slutnja radovedno* – Kíváncsi sejtésként, 1981). A költészet iránti elkötelezettségről árulkodik az a tény, hogy lírai opusa összesen hét önálló verseskötet számlál. E töretlennek is nevezhető pályáiv nemrég újabb izgalmas és eredeti, túlzás nélkül állítható, páratlan költői szöveggel gazdagodott. A *Sprehajališča za vračanje* (A visszatérés korzója) a költő saját műfaji megjelölése szerinti verses regénye nem rendelkezik a szlovén irodalmi hagyományban előzményekkel, már-már gyökértelennek tekinthető, annak ellenére, hogy a két nagy műnem (epika-líra) közti játék, amely a műfaj sajátja, olykor az irodalmi kánonban jelentős szerepet játszó alkotók terepévé vált (pl. Oton Župančič:

Duma). Így tehát az alkotás műfaj történeti aspektusból úttörő, egyedi jelenség, megjelenését komoly visszhang követte nem csak az irodalomtörténészek szűk berkein belül, de a szélesebb médianyilvánosságban is. A magyar olvasó számára persze nem tűnik a vállalkozás egyedinek, hiszen a 20. és a 21. századi magyar irodalomban – Szabó Lőrincről Weöres Sándoron át Térey Jánosig – jelen vannak azok művei, amelyek a műfajt nem csak életben tartják, de változatos, olykor váratlan koncepciókkal gazdagítják. A verses regény már a byroni, puskinsi hagyomány óta műfajhatárokat feszegető, különböző műfaji elemeket magába olvasztó és felülíró szövegtípust jelentett. Az eposzi kellékek megidézése mellett a történetmondás háttérbe szorult, a narrátor pozíciója hangsúlyosabbá vált, a narráció módja szubjektív, egyúttal reflektív lett. Feri Lainšček verses regényében szembeötlő a szerkesztési mód, amely szétválasztja, vizuálisan is egyértelművé teszi a szövegformák dichotómiáját.

A 39 fejezet mindegyike rövid, prózai összefoglalóval kezdődik, amelyek egyben a regény műfajának tradicionális szerkesztési elveivel összhangban állnak. Ezek tekinthetőek az epikus szál továbbgördítésének legfőbb, majdhogynem kizárólagos elemeinek. A történetvezetés a részletek minimalizálása és a nézőpontváltó lírai megszólalások révén sejtelmessé válik, egyúttal éppen ezek a prózai betétek azok, amelyek kronologikus kapcsolódási pontokat képeznek az események mozaikdarabkái között. A történet nem minősül rendhagyónak: már-már banális szerelemi kísértethistória elevenedik meg, melynek középpontjában a bankár, Goldinski szerelmi élete áll. Valójában egy szerelmi háromszögről van szó, melyben a féltékenység és az ebből fakadó fenyegetettség gyilkossághoz vezet. Az egyébként házasságban Goldinkit bordélyházbéli szeretője, Silvana féltékenységében megzsarolja, miután megtudja, a férfi, másik szeretőjének, Terezának férjét meggyilkoltatta. Mivel Goldinski Silvanát nem tudja hallgatásra bírni, ezért megfojtja, de a kurtizán búcsúlevelében tudatja Terezával az igazságot, aki bosszút áll a férfin és egy mérges kígyó segítségével megöli.

A szerző a lelkek visszatérésének lehetőségével a tett (bűn, szerelem, vágyakozás) és következményeinek feldolgozását erős pszichológiai szemszögből kísérli meg bemutatni, mindent vállaltan jungi alapokból kiindulva. A bevezető szövegekben Lainšček munkáját Carl Gustav Jungnak, a „nagy mágusnak” ajánlja, költészetről alkotott felfogását pedig a következőképpen összegzi: „a költészet feladata ... erőt és bátorságot adni, hogy készek legyünk meghalni a szerelemért”. Miközben tehát a Jungra való hivatkozás nem csak explicit módon jelenik meg, de a szépirodalmi szöveg egyik lehetséges megközelítési iránya is, a verses regény egésze a felkínált értelmezés ellenére nem ebből a szempontból mutat magas esztétikai értéket. A hivatkozott pszichológiai irányzathoz talán egyedül az animus-anima fogalompár az, amely a férfi főszereplő lélekábrázolásával kapcsolatban, az ellentétes nem belső tudattalanban játszott szerepe révén válik összetett szervező elemmé.

Az epikus réteg vizsgálatakor említést érdemel még a helyszín, hiszen Feri Lainšček történetét jellemzően 20. századi környezetbe, egy a pannon síkságon elterülő, meg nem nevezett kisvárosba és annak bordélyházába helyezi. A városról alkotott elmosódott, csak nagy vonalakban vázolt kép, a történelmi időpontok hiánya lehetővé teszi a történet általánosabb értelmezésmódját.

A fejezetek egyszavas címei (pl.: Meja – Határ, Srečanje – Találkozás, Vprašanje – Kérdés) tömör, metaforikus alapokon nyugvó asszociációkat keltenek, a verseskötetek szerkesztési eljárásaival mutatnak rokonságot. A verses regényben gyakori a nézőpontváltás, a versbeszélő személye állandóan változik, olykor nem pontosan meghatározható, így a megidézett világ

polifonikus térbe helyeződik. A tercinákban összekapcsolt jambikus tizenegyes látszólagos monotóniáját a hármas szám misztikuma „oldja”, hiszen a teljes mű éppen ennek van tökéletesen alárendelve (39 fejezet, 93 ének, 1854 sor).

A műfaji kísérletezés persze nem példanélküli a kortárs szlovén irodalomban. A mára már hagyományosnak tekinthető posztmodern műfajkísérletek mellett a tradicionális, romantikus esztétikai elvek mentén megalkotott nemzeti eposz (Bogdan Novak: *Pesem o Kralju Mtajažu*) is jelen van. A *Sprehajališča za vračanje*, ahogy a fentiekből is kiderülhetett, úgy hív életre egy eddig a szlovén irodalom műfaji rendszerében nem szereplő műfajt, hogy annak interpretációs lehetőségeit – ha csak és kizárólag a verses regény szövegét tekintjük – szélesre tárja, a befogadót, ahogy ez már napjainkra megszokottá vált, saját attitűdjének tudatos átértelmezésére kényszeríti. A szerző prologusával ezt a folyamatot fogja vissza, próbálja a gondolkodás, értelmezés, reflektálás menetét egyetlen, nem feltétlen szükséges, bár lehetséges mederbe terelni.

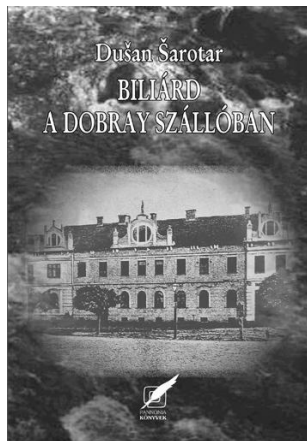
Feri Lainšček művének esztétikai értéket tehát elsősorban a műnemek közti beszédmód lehetőségének megteremtése, valamint a nézőpontváltó lírai szólamok adják, irodalomtörténeti jelentősége pedig abban áll, hogy a szlovén posztmodern regiszterbe behozta az irodalmi rendszerből egyszer kiiktatott műfajt.

LIPTÁK GYÖRGY: BAROKK HOLD

VÁRKONYI ALMA

Dušan Šarotar: Biliárd a Dobray Szállóban

Pro Pannonia
Pécs, 2012
168 oldal, 2000 Ft
Fordította: Gállos Orsolya

”

A Muravidék mint a szlovén vidék perifériája és a közel ezeréves szlovén-magyar együttélés színtere történelmi-kulturális hagyományával sajátos tematikát szolgáltat a kortárs szlovén irodalom számára. A szlovén centrumtól való távolság, valamint az ebből eredő tudatos regionális szemlélet sajátos hangulatú-színezetű irodalmat hozott létre, amelynek fejlődésében a közös történelmi-kulturális múlt miatt a magyar hatás sem hanyagolható el. A régió irodalma többek között ezért is érdekes lehet a magyar olvasóközönség számára. Néhány kivételtől eltekintve (Feri Lainšček: *Akit a kód hozott; Argo Nagycirkusz*) a kortárs muravidéki szlovén irodalom magyar nyelvű kiadása sajnos meglehetősen szerény. Ezért fontos Dušan Šarotar *Biliárd a Dobray Szállóban* című regénye, amely a Pro Pannonia kiadó gondozásában jelent meg 2012-ben Gállos Orsolya fordításában.

Dušan Šarotar (1968-), muravidéki szlovén író, költő, forgatókönyvíró, publicista prózai munkásságának központi témája – a kortárs szlovén szépirodalomban egyedülálló módon – a muravidéki zsidó közösség sorsa és a holokauszt (*Biljard v Dobrayju*, 2007; *Nostalgija*, 2010; *Ostani z mano, duša moja*, 2011). A *Biliárd a Dobray Szállóban* az e témával foglalkozó művek nyitódarabjának tekinthető. A regény a közös szlovén-magyar történelem egy szeletének, a Muravidék 1941–1945 közötti visszacsatolásának ill. német-magyar megszállásának eseményeit, a második világháború utolsó évének történéseit idézi fel, amelyek egyben elválaszthatatlanul összefonódtak egy harmadik muravidéki közösség, a mura-szombati zsidóság tragédiájával.

A muravidéki zsidóság 1944-ig szerves része volt az etnikai és vallási szempontból is sokszínű régió életének. Klemen Jelinčič Boeta *Zsidók Mura-szombatban* (*Judje v Murski Soboti*) című munkája szerint a zsidó közösség megjelenése Muravidéken a 18. századra tehető, lélekszáma a 19. század végére meghaladta az 1000 főt. 1853-ban Mura-szombatban már állt zsinagóga, a város zsidó lakossága a 19. század vé-

gén túllépte a 300 főt. Muravidék Jugoszláviához történő csatolása után a nagyrészt magyarul beszélő helyi zsidó közösség jelentős része Magyarországra települt. Az 1921-es első jugoszláv népszámlálás adatai szerint Muravidék zsidósága ekkor 642 fő volt, ebből Muraszombat zsidó lakossága 179 főt számlált. 1944 áprilisában Muravidéken is megkezdődtek a deportálások, Muraszombat zsidó közösségét az auschwitz-birkenai koncentrációs táborba szállították. Közel 400 muravidéki zsidót végeztek ki, a nagyjából 60 túlélő fele tért csak vissza Szlovéniába. 1954-ben lerombolták a muraszombati zsinagógát, a város zsidó kultúrájának utolsó maradványát is. Dušan Šarotar regénye a muraszombati zsidó közösség huszadik századi tragikus történelmének állít emléket.

Šarotar önéletrajzi ihletésű regényét nagyapjának, Franz Schwartznak ajánlja, aki egyben a mű egyik központi figurája. Az egykori muraszombati kereskedő és földbirtokos, holokauszt-túlélő 1945 márciusának végén, a Vörös Hadsereg bevonulásának előestéjén hosszú, keserves menetelés után érkezik haza az auschwitzi koncentrációs táborból. Schwartz útját követve az olvasó előtt megelevenedik a háború előtti nyüzsgő város és az 1945 márciusában már csaknem négy éve a háború borzalmait nyögő kísértetváros kontrasztja. Muraszombat aranykorának polgári miliője szalonokkal, kávéházi csevegéssel, sakkfigurákkal, már a múlté, az álmatag városon úrrá lett a hallgatás, az élettelenség, a reménytelenség. Az egykori fényűzés utolsó emlékeként áll a város főterén a Dobray Szálló: bár, bordély és kaszinó egyben, a menekülő magyar hadsereg hátramaradt egységének némiképp szürreális hadiszállása. A korabeli város környezetét, tereit rögzítő fotografikus, statikus képek időtlensége és az elbeszélés tempója összhangban van mind a félálomban szendergő város hangulatával, mind az idő- és valóságérzékét veszített Schwartz személyes perspektívájával. A kezdeti színes, részletgazdag, képszerű ábrázolásmód a regény előre haladtával azonban megkopik, a szimbolika némiképp kiszámíthatóvá válik.

Šarotar regénye történelmi regény, de nem a klasszikus, sokkal inkább jančari értelemben: a történet vázát, keretét a történelmi események adják ugyan, a fojtott torkolattűzek és lövések morájában azonban emberi sorsok rajzolódnak ki. A regény első része egyetlen éjszaka eseményeit beszéli el, különböző szereplők szemszögéből láttatva ugyanazon történeteket, kiegészítve azokat az egyes szereplők emlékképeivel, nagyjából a háború utolsó évére visszamenőleg. A muravidéki zsidóság deportálását – beágyazott történetként – különálló regényrész ábrázolja egy gyerekszerelem történetébe foglalva. A történet különválasztása valamelyest megbontja a regény egységét, lineáris időkezelése elbeszéléstechnikai tekintetben is eltér az első rész emlékfoszlányokra, különböző egyéni perspektívákra épülő időábrázolásától.

A háború a távolban, a háttérben zajlik, ábrázolása inkább sejtelmes, olykor metaforikus, mintsem naturalisztikus. Az egyetlen konkrét akció, harci esemény is a városba érkező orosz katonák céltalan lövöldözésének eredménye, nem pedig valós háborús helyzet. Az elbeszélőnek nem célja az ideológiai állásfoglalás, a történelmi tények felsorakoztatását inkább egyfajta dokumentációnak szánja. Šarotar regénye mögött komoly történelmi kutatómunka áll, a szerző átfogó ismeretekkel rendelkezik mind Magyarország világháborús történetéről, mind a Muravidék német-magyar megszállásának kronológiájáról, mind a muraszombati zsidóság sorsáról. Éppen ezért meglehetősen sajnálatosnak mondható, hogy egyes magyar nevek és kifejezések a magyar történelem tanulmányozása ellenére is pontatlan he-

lyesírással kerültek a regénybe (*Horty, Szalasy, Nyilaskeresztes*). Ezen hiányosságok Gállos Orsolya fordításának köszönhetően a magyar olvasók előtt rejtve maradnak.

Dušan Šarotar regénye a holokauszt irodalom darabjának tekinthető. Önéletrajzi ihletése, családi vonatkozása ellenére nem személyes visszaemlékezés, sokkal inkább részletes háttérkutatásra alapozott kordokumentum. Tematikailag ugyan beilleszthető a második világháború történetét és a zsidóság tragikumát aktualizáló irodalmi művek sorába, mégis egyedivé teszi a *genius loci*, a hely szelleme által átítatott sajátos muravidéki légkör, valamint három, egyazon földrajzi-kulturális régióhoz kötődő nép történetének találkozása, összefonódása.

LIPTÁK GYÖRGY: HÁROMKIRÁLYOK

HERCZEG ÁKOS

Hosszú nap, el

BORBÉLY SZILÁRD EMLÉKÉRE
(SZIJJ FERENC: AGYAG ÉS KÁTRÁNY)

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2014
152 oldal, 2490 Ft

Van valami furcsa és megmagyarázhatatlan – ha szabad napjaink egyik honi kultfilmjének fordulatával élnem – abban, hogy Szijj Ferenc *Agyag és kátrány* című új, 150 oldalas verseskötetéről itt és most, 2015-ben, egy információszegénynek, lelassultnak éppen nem nevezhető korban szólunk, melyben rögtön az első hosszúversek elolvasása után mintegy tünetőleg vetül ránk a könyv súlyos árnyéka, háttérben ama morajló felismeréssel, hogy bizony nem úgy élünk, ahogy kellene. Feltéve, ha a „jól-lét” szempontjából számít a világunk és önmagunk megfigyelésére irányuló törekvés, ha releváns még, hogy elmerengjünk olykor a kettő viszonyán – mindez persze csak akkor merül fel egyáltalán, ha tudatosítjuk magunkban, hogy a létezés aligha írható le a felkelés és a lefekvés közt megtett út koordinátaival. Szijj Ferenc új könyve mindenekeelőtt (újra) látni tanít, befelé és kifelé egyaránt, és, ha már elfeledtük volna, eközben finoman emlékeztet bennünket, hogy a költészetnek milyen pótolhatatlan szerepe is van a jelenlét megtapasztalhatóvá tételében.

A kritika, jóllehet, ennél már kevesebbért is emelt a magasba friss verseskötetet. Nem meglepő tehát, hogy a még csak éppen megindult szakmai diskurzus több mint fontos, sőt, ahogy Keresztury Tibor fogalmaz, egyenesen „esemény-szerű” megjelenésről beszél az *Agyag és kátrány* vonatkozásában, és az sem pusztán a több évtizedes, nem hivalkodó, csendesesen magas színvonalú pályának szóló hódolati gesztus, hogy a legtöbb online felület az év könyvei között emlegette, míg számos pályatárs egyik legfontosabb tavalyi olvasmányának tartotta. Szijj Ferenc kötetéről elmondható, valami történt vele a magyar irodalomban, de mintha ennek pontosabb megfogalmazódása egyelőre mintha hiányozna az egyöntetű kalapemelések mellől. A hangzatos kijelentések övezte kezdeti elemzői tapogatózás persze nem ok nélküli: az irodalmi teljesítmény ez esetben valóban könnyebben transzparenssé tehető, mint amennyire elmondható, miben

is rejlik annak egyedülálló természete, lévén egy olyan kötetről van szó, amely a szokottnál jobban ellenáll a jelentésképződés bevett formáinak. Így az olvasó kissé akkor is tanácstalan-nak érzi magát, ha a könyv tétjére szerintem jó érzékkel rátaláló Balajthy Ágnes – a szemlélő és többek közt a fényviszonyok által folyton változó fenomén együttmozgására utaló – sorait vagy Krusovszky Dénesnek a kötet költőiségét elemző passzusait látja, hiszen közben azt is érzi, hogy a tetszetős magyarázatok ellenére a vártnál több szöveghely maradt nyugtalanító-an homályban. Ám a borítóra nézve nem kérdés, hogy az elmosódottság ezúttal a megértés szerves részét képezi, melyet nem felszámolni kell, hanem integrálni, magunkévá tenni, elmerülni benne. Az *Agyag és kátrány* mindenkori olvasójára (és kritikájára) háruló egyik legfontosabb feladat talán ez: lemondani az összeálló kép illúziójáról, arról, hogy van olyan távlat, ahonnan a nehezen felfejthető jelentések egymáshoz kapcsolhatók és ez által a látvány – ha kissé erőszakoltan is, de – lekerekíthető lesz, vagy egyszerűen elhinni, amit a kötet egy ponton állít, hogy „nincs követhető logika” (34).

Kétségtől van viszont egy nem múlt törekvés a világ egy-egy kitartott, végtelenbe nyúló pillanatának a rögzítésére. Ha a líra feladata kimondatlanul is a létezés valamifajta megragadásában áll, úgy elmondható, a kortárs palettán Szijj Ferenc kötete jut a legmesszebb ennek elbeszélhetővé tételében, olyannyira, hogy az ember egyszerre azon kezd el merengeni, miért nem írták ezt már meg korábban. A tökéletes recept persze aligha írható le anélkül, hogy elvennénk annak esszenciáját, ugyanakkor a versek egy részének működése a fotó analógiáján mégis megközelíthetőnek látszik: a versbeli látvány aprólékos megjelenítését végző beszélő a fényképezőgéphez hasonlóan a létezés egy pillanatát a maga teljességében és állandóságában ragadja meg, anélkül, hogy (a változó fényviszonyok, illetőleg a szemlélő ugyancsak mozgásban lévő állapota folytán) ez a rögzítettség bármikor is utánképezhető volna. Magyarán ahogy nincs két egyforma fotó, úgy nem létezik ugyanannak a tájnak két azonos verbális leképeződése sem, még akkor sem, ha a beszélő feltűnően vonzódik az állókép-szerű, monoton, gyakran ember nélküli tájakhoz (ahogy *A tárgyak súlya* fényképésze is hiábavalóan keresi a tiszta kompozíciót lehetővé tevő tökéletes fotópillanatot). Minden vers felfogható tehát egy újabb nekirugaszkodásnak, hogy ez a – paradox módon – csak egyszeri, mindenkor másként előtűnő, más részleteket kiemelő állandóság leírhatóvá váljon. A tét ennélfogva mindig óriási marad, mivel a létezés egy-egy kimerevített pillanatának (ami persze nem ritkán hosszabb, akár egy napos időtartamot jelöl) teljességét kívánja összefogni – és éppen ezért *eseményyszerű* a szenzuális összhangzattan eme példátlan megvalósulása valamennyi versben, mivel mindegyik darab egy új, sosem látott képpel gazdagítja a környező világunk képzeletbeli fotóalbumát. A nyelv jó barát, ahogy a szerző egyik interjújában utal rá, s valóban: „Semmi sem biztos, de mindent le lehet írni pontosan” (30). Az egyéb lejegyző rendszerekkel szemben ugyanis általa az érzékelhető mögötti tartomány is rögzíthetővé válik, nevezetesen maga a kitartott figyelő tekintet, amely a látható/hallható magába oldva a létezés – ahogy a fülszöveg fogalmaz: – „kontrasztjaira” enged rálátást. Arra a nagyon is emberi, távolról sem tárgyilagos történésre tehát, hogy az adott szenzuális tapasztalat milyen mozgásokat hoz létre a szemlélőben, s hogy az milyen jelentések kiindulópontja lehet – a kötet nyelvén: hogyan „válik labirintussá a nap egyszerű története” (30).

„Egy nyári nap egyhangú, személyes / ünnepe, nincs iskola, lassú az élet, / csak úgy magukban vannak a dolgok, és egyéni, önkéntes feladat, hogy kezdjek / velük valamit” (143). Ha az olvasónak volna bármi kételye a tekintetben, hogy vajon mennyiben van köze egy idegen

tekintet leltárszerű, sosem látott tereket pásztázó tevékenységéhez, akkor az *Agyag és kátrány*ban a fentihez hasonló, szép számmal fellelhető szöveghelyek igazolhatják, hogy a legújabb Szíjj-kötetnél nemigen találunk „személyhez szólóbbat” a kortárs verseskönyvek mezőnyében. Különös kijelentés ez egy olyan kötet esetén, ami a személyesség hagyományos fogalmának alig pár versben enged teret (*Halottak, Biztos tudat*), mégis, sosem volt ilyen határozott érzésem, hogy valami *dolgom van* vele. Mindenekelőtt magam számára feltenni a kérdést, hogy hová lettek a kiszámítható létezésen túlra vezető helyzetek, utazások előre nem látható eseményei, mivé lett a tudatos lelassulás jelentette időn kívül töltött órák, napok áldásos hordaléka, a világ rendszerint észrevétlen maradó részleteinek, repedéseinek megfigyelése, leírása, „amelynek csak nagyon / átfogó és egyszerű jelentése lenne az időről, / a térről, a világról és talán rólam is, / vagy inkább arról a homályos kapcsolatról, / amely a leírást velem összeköti” (141). A váltakozó hosszúságú, világos és már-már megfejthetetlen mondatok sokaságából építkező, tökélyre fejlesztett gondolatrítmusú prózavers-nyelvet olvasva pedig évek óta először éreztem nehezen leküzdhető vágyat, hogy feladatot és kötelességet hátrahagyva vonatra üljek, mint a kötet beszélője oly sokszor, és a véletlenszerűségnek kitetten nézsek „arra a világra, amelynek nem is olyan régen / még én is a része voltam” (73). Az *Agyag és kátrány* valóban maradandó olvasmány, mely számos titkát megőrzi, ahogy az igazán fontos verseskönyveknek esetén ez normális; valójában sohase érhetünk a végére. Ám előzetesen nem árt tudni: feltétel nélküli, tökéletes nála-létet követel meg. Zárj be minden ajtót. Csukj be minden ablakot. Kezdj el olvasni.

LIPTÁK GYÖRGY: MŰVÉS

Tulajdonság árada

Áradda... áthallása... Ó,
Ferenc, hogy üzensz nekem
ma is, akár ha minap a
Nemzet Művére Díj átadásán
az épp csak pár kérdés-felelet
bevételeimben kifejezhető
lett volna az iránti érde-
világunk! E világ, melyet
induló költő koromban az
Apám vers halálraadásával
az én értelmes nívóval
áthallással nyújtott, fe-

feledhetetlen; és ahogy
 ez az üzenet, a üresség-
tér, most bizonyosabban
 volna, aolitan a cuppa,
 Ó, Te, világnak, róltó,
 ahog, hogy odábbra-elmentél,
 máris a feledhetlenségig
 mértékes tanujele volna.
 Áradás, ez a fogalomunk
 jutott eszembe Rólad
 egy évtizeden át; és
 mérete-igazat-méno

gondolkodásod, teljes-érv
művetlétésod, éppen
dolbant volna lapreható
lengeddel csatúgy, mint
a neműjeren - ráer is
- figyelő mikrokozmoszi
látásoddal. Megfelel-
tetetlenn voltál >
munkádor, iz örökre meg
pogor keülni az Odaát
bővejéből. Of jelleppel

jel-adományokkal
állor és hatst völd-aiget
förrént, hogy a lep-
hamarabb előmullandó
Fenger-életkorasággal
öveződés, és mülha-
tatlan Fok vagy 'A
is: földrajzi elem,
mindentörő fő és jobb
és elviseleendő Rendny-
ségek természet-mivolta,

folmadról tatod nezem
itt, e Tigratáj-kasáboron
és a magyar dolgot,
meg meggyújtást ad
ez: aranyamat meg-
haladja expedíciójukban
a hitelen-lőrös, igen
alug, az említett ün-
nep porgárban elsodród-
tunk utániában, áll-
tunkban, visszavertem
meg, és LATLAK.

És l'colto^u-l'el'ed
l'atr'any - a'rc'ad'asa:
st'olit. Az e'lt'eto^u
m'eg'ord'ult's'ig c'send'je
és v'end'je a'lt'al.

Él'j' ö'rö'le'ke' a
f'ul'aj'don's'ág's'ok
zöld - m'ig'et're k'ull'a'm'zó
tel'jes's'ég'b'en!

J-D-2015.XII.

”

130

tisztatáj

Kiss Annáé a 2015-ös Tiszatáj-díj

A Tiszatáj folyóirat szerkesztősége és vele egyetértésben a lap fenn-tartásáért felelős kuratórium a Tiszatáj-díjat 2015-ben Kiss Anna költőnek adományozta. A szerkesztőség 1992 óta, néhány alkalmat kihagyva, évente választ díjazottat a folyóirathoz kapcsolódó szerzők köréből. A korábbi évek díjazottjai között találjuk többek között Ágh Istvánt, Baka Istvánt, Grendel Lajost, Kovács András Ferencet, Sütő

Andrást, Tandori Dezsőt, Térey Jánost, Tornai Józsefet, valamint a múlt héten elhunyt Juhász Ferenc költőt is.

Abban az évtizedben (a '60-asban), amikor nemzedékek indultak el öntudatosan kiforgatott zsebekkel és üres tarisznyával a művészetek útján, magukat minden múltak tanácsától és terhetől mintegy felszabadítva, Kiss Anna a régiek megtalált és makacsul őrzött ajánlataival, évtizedekre elégséges ellátmányával köszönt be a magyar irodalomba. Első pillanattól olyan tovább-ajándékozó megajándékozottként definiálta magát, aki a táltum szó eredeti értelmében rejlő felhatalmazáshoz és együttes megbízatáshoz igazítja életét és művét. Nyitókötetében, a *Fabábuban* (1971) megszületik a mese, vagy még inkább: megszületnek kvázi-meseként működő versalakzatai, melyeket Kiss Anna sorainak a kultúra áramszerű, hallgatólag jelenlétével elmélyült kapcsolatot ápoló, par excellence nőies duktusa köt össze. Téveszthetetlen arányérzékkel kivitelezett mester-műveiben a létezett szó és a mögötte álló, eltűnt világok szólítása minden tanúságtevő küldetésstudattól mentesen kínál olvasni –, de még inkább hallgatnivalót befogadói számára. Mélységes anyagismerete és -szeretete, melynek segítségével szinte életre hívja, paskolja az egyszer, korábban már életté vált szó jelentéseit, annál is nagyobb bravúrra sarkallja időről-időre, mert mindezt egy vállalkozásától lényegileg idegen, némileg anakronisztikusnak is tetsző térben, a könyvvé és szöveggé vált irodalom közegében mutatja be. Világa olyannyira autonóm és csak rá valló, hogy bárhová helyezze „feltevőgépe sérült lencséjét” (*Tovább!*), bármédig baktasson vissza az újra nomáddá tett vers útján, végülis a létezés megnyugtató hasonlóságaira és azonosságaira lel. Mestersége becsületéért esdeklő, katartikus *Fohász*ához csatlakozva úgy vélhetjük, hogy míg Kiss Anna keze alatt új és új formákba, *Kozmikus falvédők*be kezd a szó szövőszéke, a legrosszabbnak tartott sorsból – hogy „*elhibbant dolgok közt magunk is elhibbanunk*” – írásai használata által szerencsésen kimenthetjük magunkat.

Új hagyományt indítva – a *Tiszatáj-díj házhöz jön* címszóval – a Tiszatáj folyóirat szerkesztősége és a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriumának elnöke személyesen viszi el és adja át a díjat a kitüntetettnek. Idei díjazottunkat december 8-án kerestük fel otthonában.

Tiszatáj szerkesztősége

”

132

tisztatáj

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

a Magyar Nemzeti Bank és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167